د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

پښتو

اووم ټولگی

پښتو

اووم ټولگی

درسی کتابونه دپوهنې په وزارت پورې اړه لري په بازار کې یې اخیستنه
او خرڅونه په کلکه منع ده. له سر غړونکو سره قانوني چلن کیږي.

ISBN 978-9936-25-013-0
9 789936 250130 >

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

د پوهنې وزارت
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

پښــــتو

اووم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ.ش.

ليکوالان:

محمد قاسم هيله من، د مؤلف مرستيال محمد قدوس زکوخېل

ايډيټران:

محمد زرين انځور، پوهنمل بريالی باجوړی

ديني، سياسي او فرهنگي کمېټه:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دکتور محمد يوسف نيازی
- حبيب الله راحل د پوهنې وزارت سلاکار د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې.

د څارنې کمېټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين.
- دکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول.
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس.

کمپوز او ډيزاين: صفت الله مومند

ملي سرود

دا وطن افغانستـــان دی   دا عزت د هـــر افـــغان دی

کور د سولې کور د تورې   هر بچی یې قهرمــــان دی

دا وطن د ټولو کـور دی   د بـــــلوڅـــو د ازبکـــو

د پښتـــون او هزاره وو   د تـــــرکمنـــو د تاجکـــو

ورسره عرب، گوجـر دي   پـــامیـریان، نورستانیـــان

براهوي دي، قزلباش دي   هـــم ایمـــاق، هم پشه یان

دا هیـــواد به تل ځلیږي   لـــکـــه لمـــر پر شنه اسمـان

په سینــه کې د اسیـــا به   لـــکـــه زړه وي جـاویدان

نوم د حق مو دی رهبـــر   وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

ګرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زیاتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، دوطن دوستی د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لیک لړ

شمیره	سرلیکونه	مخ
لومړی لوست	د خدای ﷻ ستاینه	۱
دویم لوست	زموږ ګران پیغمبر	۵
دریم لوست	پسرلی اوښکلا یې	۹
څلورم لوست	د (ی) ډولونه	۱۳
پنځم لوست	ملي مشر میرویس نیکه	۱۷
شپږم لوست	کلمه ، نوم او ډولونه یې	۲۳
اووم لوست	بلخ ، د مد نیت زانګو	۳۱

اتم لوست	لنډۍ، ولسي ادبيات	۳۵
نهم لوست	زده کړه : د ژوند اړتيا	٤١
لسم لوست	ليکدود او اړتيا يې	٤٥
يوولسم لوست	ورځپاڼه : د معلوماتو چينه	٤٩
دولسم لوست	ليکوال اوښوونکی: صالح محمد هوتک	٥٥
ديار لسم لوست	طاق ظفر : د خپلواکۍ ځلی	٥٩
څوارلسم لوست	قاضي او نوکر	٦٣
پنځلسم لوست	عبدالقادر خان خټک : نامتو شاعر	٦٧
شپاړسم لوست	دوديزې لوبې	٧١
اوو لسم لوست	کرستين اندر سن	٧٧
اتلسم لوست	د مطالعې ارزښت	٨٣
نولسم لوست	د يووالي ګټه	٨٧
شلم لوست	د سبوګتې: ورځنۍ اړتيا	٩١
يوويشتم لوست	چاپيريال څنګه وساتو؟	٩٥
دوه و يشتم لوست	ژبه او ګرامر	٩٩
درو يشتم لوست	د نشې زيا نونه	١٠٣
څلر و يشتم لوست	د ماين خطرونه	١٠٩
پنځه و يشتم لوست	شاعر او سپوږمۍ	١١٣
شپږ و يشتم لوست	د مشرا نو حقونه	١١٩
اوويشتم لوست	صفت (ستاينوم) او ډولونه يې	١٢٣
اته و يشتم لوست	نظم او ډولونه يې	١٢٩
	ويپانګه	١٣٥

لومړی لوست

د خدای ﷻ ستاینه

هر نېك كار د خدای ﷻ په پاك نامه پیل كېږي. هر كار چې د خدای ﷻ په نامه پیل شي، پای یې نېكمرغه وي. په هغه كې بركت اېښودل كېږي، ستونزې یې له منځې څخه په اسانۍ لرې كېږي او په پای كې هغه څه لاس ته راځي چې غوښتنه یې شوې وي. له خدای ﷻ سره د مینې په پیداكېدو د مسلمان زړه پیاوړی كېږي.
د خدای ﷻ ستاینه په زده كوونكو كې د مینې احساس روزي او په هغوی كې د توحید روحیه پیاوړې كېږي. زده كوونكي په دې حقیقت پوهېږي چې الله ﷻ د ځمكې، اسمانونو او ټولو كایناتو خالق دی.

- موږ چا پیدا كړي یو ؟
- ځمكه، اسمان او كاینات د چا خلقت دی ؟

زما رب چې هم خالق د کل جهان دی
هم مالک دی د زمین او هم آسمان دی
جهانونه واړه ده دي پیدا کړي
دی د دواړو جهانونو نگهبان دی
که مارغه دی، که حیوان، که بنیادم دی
د الله ﷻ د عظمتونو ثنا خوان دی
د موسیٰ سره یې راز په کوه طور کړ
محمد ﷺ یې مېلمه کړی په اسمان دی
محمد ﷺ چې دی بهتر د مخلوقاتو
نازل کړی یې په ده باندې قرآن دی
د خالق صفت مخلوق کولی نه شي
ای نسیمې ستا په ځان د څه گومان دی؟

سیده حیات بیگم نسیم

سیده حیات بیگم نسیم د الطاف گل کاکاخیل لور ده. په کال ۱۹۳۸م. کې په چترال کې زېږېدلې. سیدې قران کریم، احادیث، عربي، فارسي، اردو او پښتو لوستي وو. د شعرونو دیوان یې د "نسیم وږمې" په نامه په کال ۱۹۸۶م. کې چاپ شوی دی.

یادونه:

هغه کلمې چې د ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ف او ق توري په کې راغلي وي، عربي کلمې بللې کیږي، لکه: خالق، معبود، ثواب، طاهر، مضمون... .

د متن لنډیز:

الله ﷻ د ټولې نړۍ پیداکوونکی او خالق دی. دی د دواړو جهانونو ساتونکی دی. حیوان، پېرۍ، ماهی، مرغه او... انسان د لوی خدای ﷻ ستاینه کوي. پیغمبران يې د مخلوقاتو د لاربښوونې لپاره را استولي دي. د الله ﷻ ستاینې ډېرې دي او مخلوق يې ټولې ستاینې نه شي پوره کولی.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- ستاسې په اند حمد ولې د کتاب په پیل کې راغلی دی؟
- حمد څه ته وایي او موږ ولې د خدای تعالی حمد وایو؟
- د حمد په ویلو زموږ په کار کې څه اسانې راځي؟

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې:

- عربي، دري او پښتو کلمې پیدا او په دربو کتارونو کې دې ولیکي.
- ورته او مشابه کلمې ولټوي او په جلا، جلا کرښو کې دې ولیکي.
- د ستاینوم، رب، کوه طور، خالق، مالک او واړه کلمې پیدا او په جملو کې وکاروي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې بیت په نثر واړوي:

که موسی سره يې راز په کوه طور کړ
محمد ﷺ يې میلمه کړی په آسمان دی

۴ـ زده کوونکي دې:

- پورته حمد په ګډه په خوږه ژبه او لوړ اواز ووايي.
- په څو جملو کې د خدای ﷻ په هکله د خپل احساس ښکاره کولو لپاره څرګندونه وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې راتلونکې ورځې ته د خدای ﷻ پالنې په اړه یو شعر، نثر او یا یو انځور راوړي.

د ځان پېژندل، د خدای ﷻ پېژندل دي. (حديث شريف)

دویم لوست

زموږ ګران پیغمبر ﷺ

- تاسې د ګران پیغمبر ﷺ د مبارک نامه له اورېدو وروسته څه وایئ؟

حضرت محمد ﷺ په مکه مکرمه کې زېږېدلی او په (۴۰) کلنۍ کې په پیغمبرۍ ګومارل شوی چې انسانان د خپل څان او خدای ﷻ پېژندلو ته راوبولي. قرآن پر هغه نازل شوی چې د انسان د دواړو جهانونو د کمال او نیکمرغۍ لارې پکې ښوول شوې دي. د اسلام پیغمبر حضرت محمد ﷺ د نیکو خویونو او غوره اخلاقو یوه بشپړه بېلګه ده. د هغه هرعمل او وینا د مسلمانانو لپاره لوی لارښود دی.

- پر کشرانو باندې د ګران پیغمبر د شفقت او مهربانۍ په هکله څه پوهېږئ؟
- د حضرت پیغمبر ﷺ وینا او کړو ته څه وایې؟

الهي راكړه وصال د خپل حبيب
زړه مې ښاد كړې په جمال د خپل حبيب

د هغو به گفتگو وي له قرآنه
چې تل اوري قيل و قال د خپل حبيب

د قيامت له حرارته يې باك نشته
هر چې نوش كاندي زلال د خپل حبيب

د صحرا د ريگ حساب راسره نشي
كه هر څو شمېرم كمال د خپل حبيب

دروازې مې دواړه سترگې د ختن شوې
چې پرې وينم خط و خال د خپل حبيب

كه نظر په وارو ښكلو د جهان كړم
هرگز نه وينم څوک سيال د خپل حبيب

آرام نه كړي د سرو شوندو بې جوابه
خوله مې سترې كړه په سوال د خپل حبيب

بېهوده دې شمس الدينه قيل وقال دي
څو آگاه نشې په حال د خپل حبيب

شمس الدين كاكړ

د شاعر پېژندگلوي:

دا نعتيه كلام د شمس الدين كاكړ دی. نوموړی د ديارلسمې هجري پېړۍ له تكړه شاعرانو څخه و. شمس الدين كاكړ د پيرمحمد كاكړ د سبک له پيروانو څخه و. نوموړی په اصل كې د كندهار و، خو د عمر ډېره برخه يې په هند كې تېره كړې ده. د شعرونو يو په زړه پورې ديوان لري چې په ۱۲۳۸ هـ. ق. كال كې يې بشپړ كړی دی.

د متن لنډیز:

په دې نعت شریف کې د خدای ﷻ د ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ یادونه د «خپل حبیب» په نامه شوې ده. د شمېر له مخې د بیابان د شګو په اندازه د هغه د کمال او حکمتونو یادونې شوې دي. په دې شعر کې له «خپل حبیب» څخه هدف د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ دی او شاعر یې د ټولو ښېګڼو مالک ګڼي او په مینه یې یادوي.

څرګندونه

کمال هغه حالت دی، چې انسان په کې د خپل پیدایښت حقیقت پېژني. د خپل خدای ﷻ او د هغه د بنده ګانو په وړاندې خپل مسؤولیت درک کوي.

فعالیتونه

۱_ د لاندې نوو کلمو معنا د کتاب په پای کې ولټوئ، ځان پرې وپوهوئ او په جملو کې یې راوړئ:

ښاد	زلال	قیل و قال
ختن	باك	سیال

۲_ زده کوونکي دې په وار سره نعت په لوړ اواز ولولي او بیا دې مفهوم پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د ګروپي کار په ترځ کې عربي، دري او پښتو کلمې بېلې کړي.
۴ـ په متن کې ورته او مشابه کلمې ولټوئ.
۵ـ څو تنه زده کوونکي دې د متن له مخې د پیغمبر د اخلاقو په اړه خبرې وکړي.
۶ـ یو شمېر زده کوونکي دې لاندې بیت معنا کړي:

د صحرا د ریګ حساب راسره نشي
که هر څو شمېرم کمال د خپل حبیب

۷ـ نور زده کوونکي دې دا بیت په ساده ژبه تحلیل او په نثر دې ولیکي:

د قیامت له حرارته یې باک نشته
هر چې نوش کاندي زلال د خپل حبیب

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د حضرت محمد ﷺ د نیکو اخلاقو په هکله د خپل مور او پلار په مرسته په خپلو کتابچو کې څو لنډې، لنډې جملې ولیکي.

د حضرت محمد ﷺ وینا:
څوک چې په کشرانو زړه سوی او د لویانو درناوی نه کوي، زما په ډله کې نه دی.

پسرلی او ښکلا يې

■ پسرلی د کال څويم فصل دی؟

يو کال څلور فصله لري. پسرلی د کال لومړی فصل دی. اوړی (دوبی)، منی او ژمی د کال نور درې فصلونه دي. د نړۍ يو شمېر هېوادونه د افغانستان په څېر څلور فصلونه، نه لري. يو شمېر هېوادونه چې سمندرونو ته نژدې او يا د استوا ليکې ته څېرمه پراته دي، دوه فصله لري. يوه ته يې وچ او بل ته يې باراني فصل وايي.

■ پسرلی د عمر له کومې برخې سره پرتله کېدای شي؟

■ د پسرلي موسم څه ځانګړتياوې لري؟

افغانستان یو غرنی هېواد دی. سمندر ته ډېر نژدې نه دی. له دې امله بېل بېل فصلونه لري. په یو شمېر سیمو کې ژمی ډېر سوړ وي، خو یو شمېر نورې سیمې بیا معتدل ژمی لري. یو شمېر سیمې په اوړي کې ډېرې تودې او په ژمي کې ډېرې سړې وي. په لوړو سیمو کې په ژمي کې واورې او په ټیټو کې بارانونه اوري. همدا واورې او بارانونه دي چې په هېواد کې د اوبو زېرمې جوړوي.

په پسرلي کې په دښتو، غرونو ، رغونو او بڼونو کې راز راز ګلان زرغونیږي. خلك ډلې ډلې د ګلانو د سیل او د طبیعت له ښکلا څخه د خوند اخیستو لپاره دښتو، د غرونو لمنو او سیل ځایونو ته ځي. که په ژمي کې ډېرې واورې او په پسرلي کې ډېر بارانونه و اوري، نو له امله یې راتلونکی کال ښېرازه او پسرلی یې له ښکلا ډك وي.

په پسرلي کې په ځمکه کې نوې سا پو کیږي. ځمکه یا په طبیعي توګه او یا هم د بزګرانو او نورو کروندګرو د کار و زیار له امله شنه او خړوبیږي او د انسانانو د اړتیا وړ غلې دانې او ډول ډول مېوې زرغونوي. مرغان هم له یخو او سړو سیمو څخه تودو او ګرمو سیمو ته ځي. انسانان هم د نورو په څېر په خوځښت او حرکت راځي.

ځمکه تمامه شنه بخملي ده
نوی بهار دی د کال ځواني ده
دا زوړ جهان چې بېرته ځوان شوی
اغېزه ټوله د پسرلي ده
ځمکې په خپل مخ ایښې ګلونه
ونو په غاړه کړه امېلونه
د کال ځواني ده وطن سمسور دی
خوشحاله ګرځي زلمي او نجونه

سحر سبا دی غوټۍ غوړېږي
د ګل په پاڼو شبنم ځلیږي
عجب احوال دی نن په ګلشن کې
ګلونه خاندي بلبل کرېږي

ګل پاچا الفت

د متن لنډيز:

د طبيعت پسرلی موږ ته دا پيغام راکوي چې ژوند هم بېلا بېل پړاوونه او موسمونه لري. کله پر انسان پسرلی وي او کله منی. د ځوانۍ دوره پسرلي ته ورته وي او منی زړښت ته. د طبيعت پسرلی د نوي کال په راتلو بيا راځي، خو د ژوند پسرلی پر انسان يو وار راځي او چې تېر شو، بيا نه راځي. له دې امله بايد د ژوند له پسرلي نه چې انسان د کار و زيار وسه لري، سمه ګټه واخلي او د ژوند د منې لپاره ترې توښه برابره کړي. پسرلی زموږ د ژوند لوی او ارزښتمن لوست دی. بايد هغه د خپل ژوند مشال کړو.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د لاندې نوو کلمو معنا د کتاب په پای کې ولټوي او په مناسبو جملو کې دې وکاروي:

زوکړه، ښيرازه ، ښکلا، مشال، خړوب

۲ــ زده کوونکي دې په متن کې ورته او مشابه کلمې پيدا او وليکي.

۳ــ شاګردان دې يو يو دې پوښتنو ته ځوابونه ورکړي :

- پسرلی څو مياشتې او د کال کوم فصل دی؟

- د پسرلي او ژمي د فصلونو تر منځ توپير څه دی؟
- د پسرلي د فصل ښکلا په څه شي کې ده؟
- پسرلی د انسان د ژوندکومې برخې ته ورته دی؟

۴ـ لاندې بيت په نثر واړوئ:

دا زوړ جهان چې بېرته ځوان شوی
اغـېزه تـــولـه د پســرلـي ده

۵ـ زده کوونکي دې د کال د څلورو فصلونو او د نړۍ د نورو برخو د اقليمونو په هکله خبرې وکړي.

۶ـ زده کوونکي دې د پسرلي د ښکلا او په ژوندکې د ځوانۍ له موسم سره د هغې پرتله وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د پسرلي متن ولولي، په مفهوم دې ځانونه پوه کړي او د پسرلي د ښکلا په اړه دې يو څو کرښې په کتابچو کې وليکي.

تـل دې بـهـار وي زمـوږ وطـن کې
لکه چـې روح وي ښايسته بـدن کې
ځـانـګـې د ګـــلـو دې تـل تــازه وي
خـزان دې نــه وي زمــوږ چمن کې

گل پاچا الفت

د (ی) ډولونه

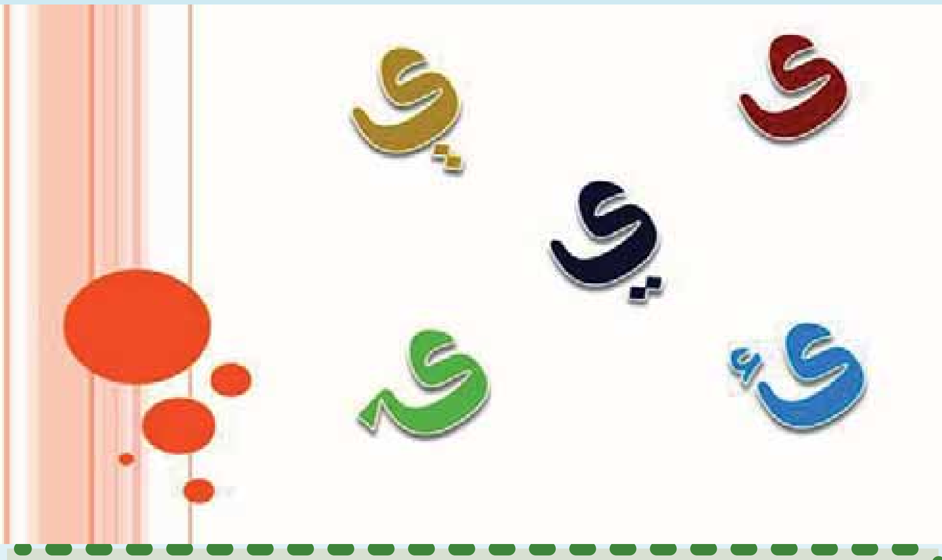

■ که مو د (ی) بېلا بېل ډولونه زده نه وي، ایا یو متن سم لوستلای یا لیکلای شئ؟

هره ژبه ځانته بېل ګرامر او قاعدې لري. پښتو هم د خپل جوړښت له مخې له نورو ژبو سره په غږ او لیکنه کې توپیر لري. که دا بنې د چا زده نه وي، نو د یو پښتو متن په لوستلو اولیکلو کې له ستونزو سره مخامخ کېږي او هغسې چې لازمه ده، کلمې او جملې په سمه توګه نشي لوستلای. په پښتو کې (ی ګانې) پنځه لیکنی بڼې لري. دلته تاسو ته په لنډ ډول درپېژندل کېږي.

■ د سرې جمع او مفرد څنګه لیکئ؟

■ هغه لیکنه به سمه وي چې د (ی ګانو) توپیر او سمه کارونه په کې نه وي شوې؟

لکه دمخه چې و ویل شول، (ی) د پښتو ژبې یو کومکي غږ دی او پنځه ډوله ویل (تلفظ) کېږي. دا غږونه په عمومي ډول د کلمو په منځ او پای کې ښکارېږي.

۱ـ نرمه (ی): دا (ی) هیڅ ټکي نه لري، بې ټکو (ی) هم ورته وايي.
زیاتره د نارینه نومونو لپاره کارول کېږي. لکه: سړی، منګی، لرګی، زلمی، تورپالی.
بېلګې يې په لاندې جملو کې وګورئ:
یو سړی راروان دی او لرګی يې په لاس کې دی.
منګی يې له سره ولوید.
زلمی او تورپالی نن سهار لاړل.

۲ـ ښرګنده (ي): د دې (ي) لاندې دوه ټکي ښنګ په ښنګ ایښودل کېږي. زیاتره د جمع، مغیره او د نسبتي نومونو په پای کې راځي، لکه: سړي، منګي، لرګي، دوبي، موچي، پردي، خپلوي.
بېلګې يې په لاندې جملو کې وګورئ :
سلیم او وزیر کاکا ډېر ښه سړي دي.
کله کله پردي هم په کار راځي.
خپلوي او دوستي پالل غواړي.
موچي ته مې بوټونه د ګنډلو لپاره ورکړل.
دوبي ته مې کالي راوړل.

۳ـ اوږده (ې): هغې (ې) ته وايي چې لاندې ترې دوه ټکي سر پر سر یا لاندې باندې راغلي وي. دا (ې) زیاتره د مؤنثو نومونو په پای کې راځي، لکه: ادې، شیدې، ناوې، مستې.
بېلګې يې په لاندې جملو کې وګورئ :
ادې شیدې تومنه کوي.
د کاکا ناوې مستې جوړوي.
زرغونې ادې ته غږ کړ.

۴ـ د تانیث (ۍ) : دې (ۍ) ته لکۍ لرونکي (ۍ) یا زورکۍ واله وايي چې د مؤنثو

نومونو په پای کې راځي، لکه: ډوډۍ، خولۍ، څوکۍ، سپوږمۍ، تورپیکۍ او نور.

بېلګې يې په لاندې جملو کې وګورئ:

ګلالۍ پر څوکۍ ناسته ده.

تورپیکۍ د احمد خولۍ پرېمينځي.

هوسۍ ډوډۍ خوري.

۵ـ مخاطبه (ئ): دې (ئ) ته فعلي (ئ) وايي او په جمع امريه فعلونو کې راځي، لکه: خورئ، ځئ، کښېنئ، پاڅېږئ، ودرېږئ.

بېلګې يې په لاندې جملو کې وګورئ :

هلکانو ډوډۍ وخورئ.

ځئ لاړ شئ.

کښېنئ او درس ولولئ.

د متن لنډيز:

(ی) ګانې د پښتو ژبې غړونه دي. پنځه بېلا بېل ډولونه لري. د کلمو په پای کې راځي. په پښتو کې پنځه ډوله (ی) ګانې دي چې هره يوه يې ځانته ځانګړنې لري او په جلا جلا ځايونو کې استعماليږي. ددې تورو د ښو زده کړه د هر چا لپاره، په تېره هغو ته چې د پښتو متونو له ليکلو او لوستلو سره سروکار لري، اړينه او ضروري خبره ده.

څرګندونه

لکۍ لرونکې (ۍ) او فعلي (ئ) دواړه يو ډول تلفظ لري، خو لکۍ لرونکې (ۍ) په ښځينه نومونو کې او فعلي (ئ) په فعلونو کې راځي. ددې لپاره چې د نومونو او فعلونو توپير وشي، دغه بدلون پکې راغلی دی.

فعالیتونه

۱ـ په لاندې جملو کې د (ی) تلفظي بېلابېلې بڼې وګورئ او اړوند ټکي ورلاندې کېږدئ:

- تاسې په کوم ټولګي کې یاستئ؟
- زموږ کور ډېر لوی دی.
- د احمد خپلی شکېدلې ده.

۲ـ دا لاندې جملې بشپړې کړئ:

- خپلوي او .... پالل غواړي.
- دوبۍ ته مې .... راوړل.
- ادې .... تومنه کوي.
- هوسۍ .... خوري.

۳ـ په لاندې کلمو کې نرمه (ی) په څرګنده (ي) واړوئ او بیا یې تلفظ او د معنا توپیر په ګوته کړئ:

سرې لرګی منګی پردې مربی

۴ـ په لاندې کلمو کې د (ی) ګانو نومونه ولیکئ:

خولۍ، منګی، لرګی، لیکئ، ځي

۵ـ پنځه مؤنث نومونه ولیکئ چې په پای کې یې لکۍ لرونکې (ۍ) راغلې وي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د مور او پلار د حقونو په اړه یو څو کرښې ولیکي او بیا دې په متن کې پورته ټولې نومول شوې (ی) ګانې په نښه کړي او په بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ولولي.

ملي مشر، میرویس نیکه

د افغانستان د تاریخ په پاڼو کې یو شمېر داسې نومیالي ځېرې شته چې کارنامې او یادونې یې په زرینو کرښو لیکل کېږي. په دغو نامتو څېرو کې د میرویس نیکه څېره ډېره ځلنده او تلپاتې ده. په دې لوست کې به د افغانستان د تاریخ د دغه نومیالي او مهم شخصیت په هکله یو مطلب ولولئ.

- د میرویس نیکه ستره ځانګړتیا کومه وه؟
- میرویس نیکه څنګه واکمن و ؟
- میرویس نیکه له کومې لارې مشرۍ ته رسیدلی و ؟

میرویس نیکه زموږ د هېواد ملي مشر او نومیالی واکمن و. د اټکل له مخې په ۱۰۸۴هـ. ق. (۱۶۷۳میلادي) کې زیږېدلی دی. پلار یې ښالم خان نومید. ښالم خان د کندهار د هوتکو د قبیلې یو منلی مشر و. میرویس نیکه د وخت زیاتره دیني زده کړې په کوچنیوالي کې سرته رسولې وې. په زلمیتوب کې یې د سوداګرۍ په کسب پیل وکړ. په دې توګه یې ډېرو ځایونو ته سفر وکړ. د سفرونو په ترځ کې د بېلا بېلو خلکو او ولسونو له حال احوال څخه خبر شو. پوهه، تجربه او معلومات یې لا زيات کړل.

په ۱۱۰۶هـ. ق. کال کې د صفوي شاه حسین د واکمنۍ په پېر کې ګرګین د کندهار حاکم و. ګرګین ډېر ظالم سړی و. د کندهار پر اوسیدونکو یې زیات زور او زیاتی کاوه. د خلکو شکایتونه او عرضونه چا نه اورېدل. د افغانانو ددغه مهال زیاتره مشران او لویان صفوي یرغلګرو بندیان کړي یا وژلي وو. د خلکو سترګې یوازې میرویس خان ته اوښتې. میرویس خان چې تر دغه مهاله په سوداګرۍ بوخت و، د خلکو غوښتنو ته یې غاړه کېښوده. هغه له سوداګرۍ څخه ملي خدمت غوره وباله او د خلکو او قومونو تر منځ د اختلافونو په لیرې کولو یې پیل وکړ. خلك یې د ملي یووالي تر بیرغ لاندې راټول کړل.

میرویس خان د خپلې پوهې اوتدبیر له مخې ځان ګرګین ته نژدې او د هغه باور یې پرځان پیدا کړ. له دې وروسته میرویس خان اصفهان ته سفر وکړ. هغه چې ډېر پوه، زړور او ژبور سړی و، ډېر ژر یې د اصفهان په دربار کې نفوذ وکړ. ځان یې په هغوی باندې د افغاني قبیلو د مشر او د ګرګین د سلاکار په توګه ومانه. نوموړی له یو سپارښت لیك سره بېرته کندهار ته راستون شو.

میرویس نیکه له بېرته راستنېدو وروسته د قومونو تر منځ د اختلافونو د له منځه وړلو لپاره هلې ځلې چټکې کړې. ګرګین ځان له خطر سره مخامخ ولید. وارخطا شو او میرویس خان یې بندي اصفهان ته ولیږه. میرویس خان هلته د خپلې پوهې، تدبیر، فصاحت، بلاغت او قوي منطق له لارې ډېر ژر له بند څخه خوشې او د حج د فریضې د اداکولو اجازه یې هم ترلاسه کړه. د حج پر مهال یې د هغه ځای له وتلو عالمانو سره

وليدل او د گرگين زور زياتي يې هغوی ته بيان کړ او له هغوی څخه يې د يو ظالم حاکم په وړاندې د يو پاڅون لپاره شرعي فتوا وغوښتله. اصفهان ته راستون او له صفوي دربار څخه يې د خپلې مشرۍ او گرگين ته د مشورې ورکولو فرمان تر لاسه کړ.

کندهار ته له راستنېدو وروسته يې يو شمېر قومونه د صفوي واکمنۍ په وړاندې مخالفتونو ته وهڅول. بيا يې د يو ملي پاڅون له لارې گرگين وواژه او د هغه لښکر يې تارومار کړ. په دې توگه پر کندهار باندې د يرغلگرو واک پای ته ورسيد. ميرويس خان په هـ . ق. کال کې د کندهار په کوکران کې د افغانانو د يوې ملي جرگې له لارې په مشرۍ وټاکل شو او د يو ملي خپلواك ولسي حکومت بنسټ يې کېښود.

ميرويس نيکه په ډېره پوهه اوتدبير د هېواد د ملکي او پوځي چارو په سمبالښت پيل وکړ. شاوخوا سيمې يې په خپل حکومت پورې وتړلې. د ټولو ميشتو قومونو او قبيلو د ملي يووالي لپاره يې نه ستړې کيدونکې هلې ځلې وکړې. د ميرويس نيکه ستره ځانگړتيا دا وه چې هغه د خپل ژوند تر پايه هيڅکله ځان د پاچا يا امير په توگه نه ښود او نه يې درباري تشريفات خوښول، بلکې د يو ملي مشر په توگه يې له هر چا سره غوره سلوك کاوه. هر چا خپل عرض او فرياد له ستونزو پرته تر هغه رسولی شو. له همدې امله يې د افغان ولس په زړه کې ژور ځای نيولی او له ډېره درنښته او گرانښته خپل دغه نوميالی مشر د ((نيکه)) په درانه لقب لمانځي.

ميرويس نيکه د يو ملي مشر په توگه افغان ولس ته له او و - اتو کالو نه هيريدونکي خدمت او وياړلو کارنامو څخه وروسته په ۱۱۲۷ هـ . ق . (۱۷۱۸م.) کال کې وفات او د کندهار د نوي ښار لويديځ ته د ((کوکران)) په کلي کې خاورو ته سپارل شوی دی.

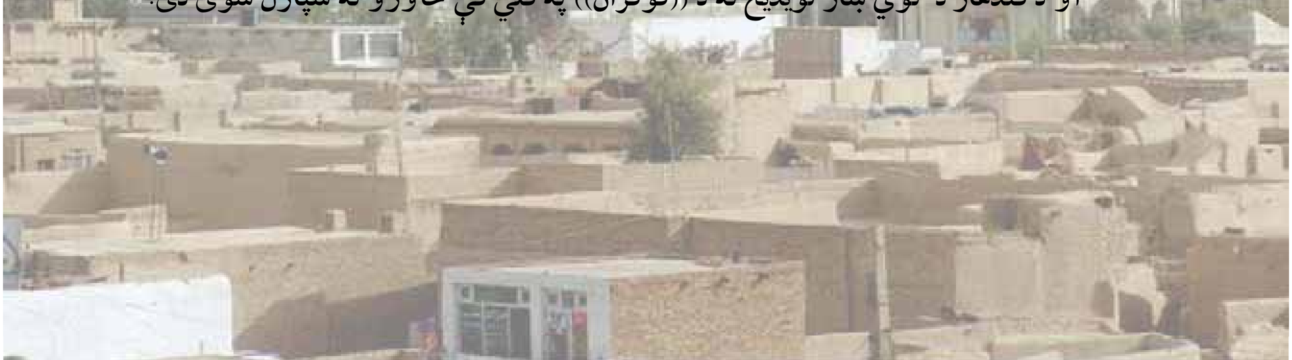

د متن لنډيز:

ميرويس نيکه يو ملي مشر و. له کوچنيوالي په زيرکتيا او پوهې مشهور و. هغه مهال پښتانه له يو شمېر ملي ستونزو سره مخامخ وو. له يوې خوا قومي مشران په خپلو کې مخالف وو او له بلې خوا په کندهار کې د شاه حسين صفوي د حکومت حاکم، ګرګين له خلکو سره ناوړه چال چلند کاوه. هغوی به يې په يو او بل نامه ځورول. يو شمېر قومي مشران يې بنديان کړي وو. لنډه دا چې وضعه ډېره کړکېچنه وه. په دې وخت کې پښتنو ميرويس نيکه ته مخ واړاوه. دغه نوميالي مېړه هم ملي خدمت له خپل شخصي خدمت څخه غوره وباله. ملا يې وتړله، د ډېرو ستونزو له ګاللو وروسته يې د ولس په مرسته دښمنان مات کړل او د ملي افغاني حکومت بنسټ يې کېښود. افغانانو د يوې ملي جرګې له لارې ميرويس نيکه د هغه د غوره خدمتونو د سرته رسولو له کبله د ملي مشر په توګه وټاکه.

فعاليتونه

۱ـ په متن کې ورته او متضادې کلمې ولټوئ.

۲ـ د لاندې نو و کلمو معنا د کتاب په پای کې پيدا او په جملو کې يې وکاروئ:

واکمن، ترجيح، نوميالی، منلی، ويار، اټکل، يرغلګر، پاڅون، پېر.

۳ـ د جرګې په اړه خبرې وکړئ.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو وويشل شي. هره ډله دې د ميرويس نيکه د ژوند په اړه خبرې اترې وکړي.

۵_ زده کوونکي دې د پورته متن په لومړي پراگراف کې (ی ګانې) ولټوي او ودې وايي چې کوم ډول (ی ګانې) دي.

۶_ زده کوونکي دې و وايي چې له يوه هېواد څخه د پرديو د شړلو لار د ولس په څه شي کې نغښتې ده؟

۷_ زده کوونکي دې يوه ملي جرګه تمثيل کړي. هغوی دې موضوع پخپله يا د ښوونکي په مرسته وټاکي او د بېلا بېلو مشرانو د خبرو اترو له لارې دې د حل يوه لاره راوباسي.

۸_ زده کوونکي دې يو يو د ملي مشر ځانګړتياوې بيان کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د تر لاسه شوو معلوماتو په رڼاکې د ميرويس نيکه په اړه په خپلو کتابچو کې يو څو کرښې وليکي.

د ميرويس نيکه وينا:
((عقل او حکمت يوازې په ناز او نعمت کې نه دی او نه يوازې د نعمت د خاوندانو په دماغو کې ځای لري. زموږ په غرو کې هم عاقلان او حکيمان شته.))

زده کوونکي دې لاندې شعر ولولي او خوند دې ترې واخلي:

ورځ

له جهانه تیاره ورړم رڼا راوړمه
د غفلت له خوبه خلک پاڅومه
هنګامه د ژوندون ګرمه کړم عالم کې
حرکت او کار ته هر څوک رابلمه
شوق د کار هومره په زړونو کې پیدا کړم
چې غرمو کې په دهقان یوې کومه
څوک په غرونو خېژوم په سختو لارو
په چا باندې درانه پیټي باروومه
ټول عالم کړم سرګردان او ناقراره
خو د زجر سره اجر ورکومه
محرک زه د انسان د ارادو یم
دا ویده عالم له خوبه ویښومه
که ژوندون فعالیت او حرکت وي
په جهان کې زه دغه اثر لرمه
وخت د سعي او عمل د کار او زیار یم
چې وزګار مې نیوی نه شي هغه ښکاریم

ګل پاچا الفت

شپږم لوست

کلمه، نوم او ډولونه يې

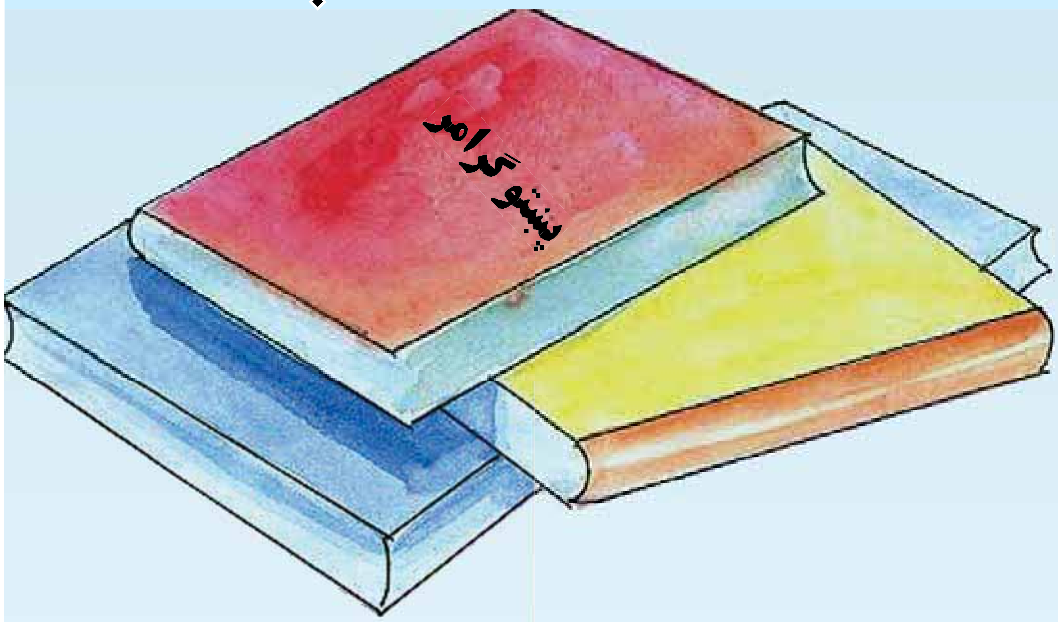

■ کلمه څه ته وايي او له جملې سره څه توپير لري؟

هغه لفظ چې د يوې معنا د افادې لپاره له خولې راوځي، کلمه نوميږي.

هغه کلمې چې کلام جوړوي، د کلام توکي نوميږي او د کلمې ډولونه هم ورته وايي. جمله لږ تر لږه له دوو کلمو څخه، چې معنا څرګنده کړي، جوړيږي. په پښتو کې د کلمې ډولونه يا د کلام توکي له نوم، ضمير، صفت، فعل، قيدونو او اداتو يا تورو څخه عبارت دي.

■ نومونو په ژبه کې کومې اسانتياوې رامنځته کړې دي؟

نوم:

دا سړی خورا نیك خویه دی.

احمد زما پوروړی دی.

زرغونه ښه ښایست لري.

ایمل ستا پخوانی ملګری دی.

دا تیږه ډېره درنه ده.

په پورته جملو کې هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې کښل شوې ده.

نوم هغه کلمه ده چې پرته د زماني له ښودلو یو څوك، یو څیز او یا یو شی ونوموي، لکه په پورته کلمو کې سړی، احمد، زرغونه، ښایست، ایمل او تیږه.

نوم د معنا او مفهوم له مخې پنځه ډولونه لري، لکه: خاص نوم، عام نوم، ذات نوم، معنا نوم، جنس نوم، جمع نوم.

پوښتنه

۱ــ خاص نوم:

په لاندې جملو کې نومونو ته پام وکړئ او وګورئ چې څه راز شیان نوموي:

احمد شاه بابا د معاصر افغانستان بنسټ ایښودونکی دی.

ننګرهار د ګلو هار دی.

ملالۍ د میوند د جګړې اتله پښتنه وه.

هند ډېر لرغونی تاریخ لري.

ایران زموږ ګاونډی هېواد دی.

په پورته جملو کې احمدشاه بابا، افغانستان، ننګرهار، ملالۍ، میوند، هند او ایران

داسې نومونه دي چې د اورېدو پر مهال يې فکر هماغه لوري ته ځي او سمدلاسه هماغه خلك، ښارونه او يا هېوادونه درپه زړه کيږي.

په دې توګه خاص نوم (ځانګړی نوم) هغه نوم دی چې يو ځانګړی شخص، څيز يا ځای ونوموي.

پوښتنه

۲_ عام نوم:

لاندې جملې ولولئ او نومونو ته پکې پام وکړئ.

دا يو تکړه هلك دی.

هېواد پر هر چا ګران دی.

سږکال د وچکالۍ له امله کابو ټول څاروي مړه شول.

دا ښځه او سړی څوك پېژني؟

په پورتنيو جملو کې هلك، هېواد، څاروي، ښځه او سړی داسې نومونه دي چې په يو ځانګړي شخص يا څيز باندې دلالت نه کوي او د اړوند جنس ټول غړي څرګندوي. دغو نومونو ته عام نوم ويل کېږي.

عام نوم داسې يو شی يا څيز نوموي چې ځانګړی يا خاص نه وي، لکه په پورته جملو کې درکړل شوې بېلګې.

پوښتنه

۳_ ذات نوم:

دا جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې کښل شوې ده:

ډېره درنه ده، که مالوچ؟

د ښا اوبه ډېرې یخې وي.

دومره لوړ غږ! ستوني به دې وشکیږي.

پورته جملې وګورئ او هغو کلمو ته ځیر شئ چې کرښې ورلاندې ایستل شوې دي.

ذات نوم یو حس کېدونکی شی راښیي. یا په بله وینا داسې یو نوم نوموي چې زموږ په حواسو حس کېدای شي او بهرنی وجود ولري، لکه: ډېره، مالوچ، لرګی، ښا، اوبه، ستوني.

پوښتنه

۴_ معنا نوم:

لاندې جملې ولولئ:

دا خپل ښایست راپورې اور شو.

روغتيا د نېکمرغه ژوند ضامنه ده.

داسې هيله مې درڅخه نه کېده.

ننګ، پت او ميړانه پښتني دودونه دي.

رخه د خوښۍ مخه نيسي.

خدایﷻ دې له درد، غم او اندېښنې څخه لېرې لره.

د معنا نوم په يو غير محسوس څېز يا په يوې پديدې پورې اړه لري او هغه نوموي، يعنې هغه څيز نوموي چې بهرنی وجود نه لري، لکه په پورته جملو کې ښايست، روغتيا، هيله، ننګ، پت، ميړانه، رخه، خوښي، درد، غم، اندېښنه.

پوښتنه

۵ـ جنس نوم:

وخت لکه سره زر دی.

که اوبه نه وي، ژوند به نه وي.

جوار او غنم د افغانستان کرنيز محصولات دي.

بې تېلو څراغ نه بلېږي.

په پورته جملوکې د کرښې له پاسه کلمو ته ځير شئ او وګورئ چې څه راز نومونه دي؟

هغه نوم چې نه شمېرل کيږي مفرد او جمع يې يو ځېر وي، د جنس نوم ورته وايي، لکه په پورته جملو کې سره زر، اوبه، غنم، جوار او تېل.

پوښتنه

۱_ جمع نوم:

د سرې میاشتې ملي ټولنه له ښېوزلو کورنیو سره مرسته کوي.

دا رمه د باتور کاکا ده.

افغان ولس له برمه ډکه مخینه لري.

دا نوم په څرګنده د لفظ له مخې یو مفرد نوم دی، خو په معنا کې یوه ډله یا ټولی نوموي او جمع نوم ورته وایي، لکه : ټولنه، ولس، رمه او نور. په پښتو کې جمع نوم د ډېرو ډلو په لحاظ بیا هم جمع کېږي، لکه : ټولنې، ولسونه، رمې.

پوښتنه

نوم د شمېر له مخې په دوه ډوله دی، مفرد او جمع.

۱_ مفرد نوم:

په لاندې جملو کې هغو نومونو ته پام وکړئ چې کرښه ترې لاندې ایستل شوې ده:

دا هلك ولې ځانته راغی، هغه نور څه شول؟

ددې باغ دا یوه ونه خرابه ده، هغه نورې ښې دي.

د توري او قلم خاوند، خوشحال ختټك د پښتو وتلى شاعر او اديب و.

مفرد نوم هغه نوم دى چې د يوې ډلې په يو شخص يا يو څيز دلالت وکړي، لکه په پورته جملو کې هلك، باغ، ونه، قلم، خاوند، شاعر.

۲ـ جمع نوم:

لاندې جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ترې لاندې ايستل شوې ده:

دا هلکان څوك دي؟

زموږ د کلي باغونه خراب او ونې يې ټولې وچې شوي دي.

د مال او دولت خاوندان تل له بېوزلو سره مرسته کوي.

په پورته جملو کې هلك په هلکانو، باغ په باغونو، ونه په ونې، خاوند په خاوندان اوښتي او د جمع حالت يې نيولى دى.

په دې توګه ويلى شو، جمع نوم هغه نوم دى چې د يوې ډلې له يو څخه زيات اشخاص يا شيان ونوموي، لکه: هلکان، نجونې، ونې، قلمونه او نور.

په پښتو کې د مفرد نوم جمع کول ځانته قاعدې لري. نارينه نوم ځانته او ښځينه نوم ځانته د خپلو قاعدو له مخې جمع کېږي.

پوښتنه ؟

فعاليتونه

۱ـ

- زده کوونکي دې و وايي چې کلمه له جملې سره څه توپير لري؟ څو مثالونه دې

وړاندې کړي.

- نوم څه راز کلمه ده؟ څو مثالونه يې په ټولګي کې وواياست.
- د نوم ډولونه کوم دي؟ بېلابېل ډولونه يې واخلئ.

۲_

- په متن کې دا راغلي کلمې : افاده، سرېټوب، وچکالي، توکی، پورورې، پټ، توپير، چابك، مېړانه معنا او په مناسبو جملو کې يې وکاروئ.
- وګورئ، په متن کې د کلمو په پای کې د (ی ګانو) کومې بڼې راغلي، ويې ليکئ.

۳_

- ددې لاندې مفردو نومونو جمع حالت وليکئ: کتاب، هلك، باغ، قلم، نوم، کلمه.
- د خاصو نومونو يو څو بېلګې وواېئ.
- جنس نوم څه ته وايي؟ بېلګې يې وليکئ.

۴_

- د زده کوونکو يوه ډله دې مفرد نومونه وايي او بله ډله دې د هغه نومونو د جمع حالت و وايي.
- زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې له بلې څخه د عام نوم او د جنس نوم پوښتنې وکړي او هغه بله ډله دې هغه نومونه وو ايي.
- لاندې څو نومونه درکړل شوي، تاسو وواياست چې هغه کوم ډول نومونه دي: جلال اباد، زرمينه، مالوچ، ښايست، ټولنه، هلکان، پسرلی، واوره، غنم.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې يو متن وليکي او د پورته يادو شوو نومونو ټول ډولونه دې په کې وکاروي او په نښه دې کړي. سبا دې هغه په ټولګي کې و وايي.

اووم لوست

بلخ، د مدنیت زانګو

■ بلخ ته ولې د مدنیت زانګو وايي؟

بلخ یا بخدي زموږ د هېواد يو لرغونی ښار دی. بلخ د هېواد په شمال کې د امو د سیند تر څنګ پروت دی، له ډېرو سمسورو او حاصل خېزو ولايتونو څخه ګڼل کیږي. بلخ په تاریخونو کې په ډېر ویاړ او ښه نوم یاد شوی، له دې امله ورته ام البلاد (د ښارونو مور) ویل شوی دی. بلخ د مېړنیو خاوره وه. رستم له همدې ځایه پورته شوی دی چې د فردوسي په شهنامه کې ددې سیمو اتل و. اریایان د خپل مدنیت په لومړي پړاو کې دې ځای ته رارسیدلي او دلته میشت شوي دي (۲۸۰۰ ق. م.). د بلخ تاریخي ښار د هېواد تېر ویاړ را په زړه کوي.

■ ستاسو په اند به بلخ څومره تاریخي مخینه ولري؟

بلخ په ځینو لیکنو کې په (باختریش) یادشوی دی. د تاریخ په ډېرو پاڼو کې بلخ د ام البلاد، یعنې د اریانا او افغانستان لومړنی ټاټوبی او د ښکلو او لوړو بیرغونو د ښار په نوم یاد شوی دی. د بلخ تاریخي مخینه له میلاد څخه دمخه څه ناڅه دوه زره اته سوه کالو ته رسیږي.

د بلخ یا بخدي کلا د وارا (ارګ) په نامه هم یاده شوې ده. دا ځای د اریانا لومړنی استوګنځی او پلازمېنه وه. دا پلازمېنه لومړنی ټاټوبی و چې اريايي پاچا، یما د هغې بنسټ ایښی و. وارا د خوندي اوسېدو ځای (پناګاه) معنا لري چې بیا وروسته د کور، ماڼۍ او معبد په نومونو هم کارول شوې ده.

د اریانا دایرة المعارف د لیکنې له مخې هغه خرابۍ چې د بلخ د شاوخوا په څو کیلو مترۍ کې لیدل کیږي، ددغه ځای دبدبه او تاریخي عظمت په سترګو کې مجسموي. د هغې له پاته شونو او اثارو څخه د بلخ بالاحصار، د بالاحصار د مدخل برج عیاران، یو پنډ او لوی دیوال، لوی منارونه او د خاورو یوه غټه غونډۍ د یادونې وړ دي. د بلخ نهه ګونبدي جومات په بلخ کې پروت دی او د ځینو څېړونکو په وینا د افغانستان اسلامي ابداتو ډېره پخوانۍ ابده ګڼل کیږي او په اتمې پېړۍ پورې یې تړي.

اوسنی بلخ چې مزار شریف یې ولایتي مرکز دی، پخواني بلخ ته نژدې ودان شوی دی. د بلخ پخواني یادګارونه زیاتره د بلخ په ولسوالۍ کې تر سترګو کېږي. خلك یې له علم او پوهې سره مینه لري. زیاتره پخواني پوهان، عارفان او شاعران په دې لرغوني ولایت کې تېر شوي دي.

د حضرت علي کرم الله وجهه مبارکه روضه هم د مزار شریف په ښار کې موجوده ده. دا ښکلې او له شان او شوکته ډکه مقبره د هرات د تیموریانو د وخت له شاهکارونو څخه شمېرل کیږي. دا مبارکه روضه د مزار شریف د ښار د پرمختیا لامل شوه، خو د ام البلاد بلخ له ښار څخه اوس له ځینو کنډوالو او د کلا له خرابیو پرته نور څه نه دي پاتې.

د مولانا جلال الدین محمد بلخي، ناصر خسرو بلخي، رابعه بلخي، ابن سینا بلخي او نورو د زیږېدو ټاټوبی د بلخ لرغونی ولایت دی.

د بلخ په ولایت کې معارف پر مختللی دی. په هرې ولسوالۍ کې د هلکانو او نجونو ښوونځي شته او زیات شمېر زده کوونکي ورته ځي. یو پوهنتون هم لري چې د بلخ پوهنتون په نامه یادېږي.

د متن لنډیز:

بلخ د افغانستان لرغونی ښار دی. ډېر بډای مدنیت یې درلود. تاریخي مخینه یې له میلاد څخه دمخه تر ۲۸۰۰ کلونو پورې رسېږي. بلخ هغومره ښایسته ښار و چې د ښارونو د مور یا ام البلاد په نامه یې شهرت درلود. د بلخ پخوانی ښار په ځینو لیکنو کې د (باختریش) په نامه یاد شوی دی. د تاریخ په ډېرو پاڼو کې بلخ د ام البلاد، یعنې د اریانا او افغانستان لومړنی ټاټوبی او د ښکلو او لوړو بیرغونو د ښار په نوم یاد شوی دی. هغه خرابې چې د بلخ د شاوخوا په څو کیلومترۍ کې لیدل کیږي، ددغه ځای دبدبه او تاریخي عظمت په سترګو کې مجسموي. د بلخ نهه ګونبدی جومات په بلخ کې پروت دی او د ځینو څېړونکو په وینا د افغانستان اسلامي ابداتو ډېره پخوانی ابده ګڼل کیږي او له اتمې پېړۍ سره تړاو لري.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې په پورته لوست کې:
- خاص نومونه پیدا کړي.
- مترادفې کلمې ولټوي.
- د (ی ګانو) مختلف ډولونه په نښه کړي.
- د بلخ د نومیالیو پوهانو، لیکوالو او شاعرانو نومونه واخلي.

۲- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- د بلخ يا بخدي کلا په کوم نوم ياده شوې ده؟
- بلخ ته ولې د ښارونو مور يا ام البلاد ويل کېده؟
- د اريانا لومړنی پلازمېنه کوم ځای دی؟
- د لرغوني بلخ بېلابېل نومونه کوم دي؟
- ستاسو په اند به بلخ څومره تاريخي مخينه ولري؟
- د حضرت علي کرم الله وجهه روضه چېرته واقع ده؟

۳- زده کوونکي دې د لاندې جملو خالي ځايونه په پنسل ډک کړي:

- د بلخ نهه ګونبدي جومات .... پروت دی.
- د افغانستان د اسلامي ابداتو ډېره پخوانی ابده د .... يادېږي.
- د بلخ نهه ګونبدي جومات په .... پېړۍ پورې اړه لري.
- اوسنی بلخ د هېواد په .... کې د .... پروت دی.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د بلخ د لرغونتيا او د افغانستان په تاريخ کې د هغه د ارزښت او اهميت په هکله څو لنډې جملې وليکي او بيا دې په دې ليکنه کې نومونه او د (ی ګانو) بېلا بېل ډولونه وښيي.

> نېکه خبره وکړه چې په هغې باندې وپېژندل شې او نيک کار وکړه چې د نېکانو په ډله کې وشمېرل شې.
>
> حضرت علي کرم الله وجهه

اتم لوست

لنډۍ، ولسي ادبیات

- ولسي ادبیات یا شفاهي ادبیات څه ته وايي؟

ولسي ادبیات د ولسي پوهې او یا ولسي زده کړې برخه ده. د ولسي پوهې لمن خورا پراخه ده او د یو ولس دودونه، عادتونه، کرنه، پوښاك، خصوصیات، کیسې، سندرې او داسې نور شیان پکې شامل دي. ولسي ادب د ټولنې د ادب هغه برخه ده، چې د خلکو په ژبه جاري وي، له یوې خولې نه بلې ته لیږدول شوي او لومړی جوړوونکی یې معلوم نه وي.

- تاسو تر اوسه د ادم خان او درخانۍ یا د موسیٰ خان او ګل مکۍ په څېر کومه کیسه اورېدلې ده؟
- وایي چې ولسي ادبیات د یو ولس د ژوند هینداره ده، څنګه؟

لنډۍ د ولسي ادب يوه برخه ده. جوړوونکي يې معلوم نه وي او د ټول ولس مال ګڼل کېږي. په دې ترتيب که لنډۍ واورو، نو بايد د جوړوونکي د نوم فکر يې راسره پيدا نه شي، خو دومره پوهېداى شو چې دا لنډۍ د يو نارينه د زړه اواز دى، که د يوې ښځې.

لنډۍ او متلونه د ټولنې ګډ مال دى او شعر او شاعري د يو شاعرخپل مال.

د ولسي ادب په څنګ کې ليکلى ادب پروت دى. ليکلى ادب په يو ځانګړي شاعر يا ليکوال پورې اړه لري. مؤلف يې معلوم، نوم يې خوندي او حق يې ساتلى او محفوظ دى. د ولسي اثر ليکوال که څه هم لومړى يوشخص وي، خو وروسته د هغه نوم هېرېږي او اثر يې د ټول ولس د ژبې مال ګرځي.

د ولسي ادب او ليکلي ادب تر منځ يو بل مهم توپير دادى چې په ليکلي ادب کې يو ليکوال کوښښ کوي په معياري او نسبتاً منل شوې املاء او انشاء يو شى وليکي، خو ولسي ادب له دغه قيد او شرط څخه وتلى دى او خپله لهجوي ځانګړتيا ساتي. په بل عبارت د ولسي ادب ژبه د ليکلي ادب لپاره د خامو موادو حيثيت لري. يو ليکوال له ولسي ژبې او ادب څخه هم خام مواد اخلي او هغه په ليکلي ادب کې پخوي.

پښتو ولسي ادب د څرنګوالي او ډول له مخې زښت ډېر ډولونه لري. په هره سيمه او هر خېل کې تقريباً خاص ډول سندرې پيداکېداى شي. موږ دلته د هغوى له ډلې څخه يوازې په لنډيو خبرې کوو.

لنډۍ

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب يوه بېسارې بډايه پانګه ده. زموږ د ټولنې د ژوند او فکر داسې خوا نشته چې په لنډيو کې غبرګه شوې نه وي. مينه، ښکلا، وصال، بېلتون، خوښي، خواشيني، تېرى، عدالت، سربښندنه، هېوادپالنه او داسې نور په لنډيو کې ځاى شوي دي. لنډۍ چې د ټپې، مسرۍ او ټيکې په نومونو هم يادېږي، د پښتنو په هره سيمه، هر کلي او کور کې د ولسي ادب يوه مهمه برخه ده. په هره سيمه کې په خاصو غږونو او

ټاکلي ډول ويل کيږي.

پښتو لنډۍ دومره ستره زېرمه لري چې د نړۍ په بله ژبه کې به سارى ونه لري. که څه هم تر اوسه په زرگونو لنډۍ راټولې شوي دي، خو بشپړ باور دی چې په ولس کې د هغو شمېر په سلگونو زره دی.

لنډۍ د جوړښت له مخې دوه مسرۍ لري. لومړۍ مسرۍ يې نهه او دويمه يې ديارلس سېلابه وي.

د پښتو په ولسي ادب، په تېره بيا په لنډيو کې د ښځو ونډه ډېره زياته ده. همدغه لنډۍ دي چې د ويرونو، ودونو او د غم او خوښيو په وختونوکې يې وايي. د لنډيو جوړوونکي هم زياتره ښځې دي. زيات شمېر لنډۍ د هغوی د زړونو د ژورو تاثراتو، خواشينيو او خپگانونو انعکاس کوي. دا لنډۍ د هغوی د زړونو اواز دی، د هغوی د دردمند زړه څگېروی دی او د هغوی د غمځپلې سينې اه دی.

دلته د لنډيو يو څو بېلگې وگورئ:

د نتکۍ لال به پرې خيرات کړم
که مې اشنا په دښمن مات کړل سنگرونه
***
زما د زړه صدف دې مات کړ
څکه تر سترگو مرغلرې تويومه
***
له مانه ولې مرور يې
کم عقله ياره په پردي اختيار کې يمه
***
گريوان مې ټول په اوښکو لوند دی
ما د جانان له غمه ډېر ژړلي دينه

سترګې به ولې اوښکې نه کړې
چې په موسم د خوشحالۍ راغلل غمونه
***
تر توريالي مين به جار شم
چې د غليم په وينو سره کاندي لاسونه
***
په ناموس ننګ په وطن جنګ دی
د وطن جنګ ته په غورځنګ ورځه مينه

څپه

پورته مو د لنډۍ په جوړښت کې څپې يا هجا او سيلاب يادکړل، دلته يې په لنډه توګه درپېژنو.

څپه، هغه ژبنی واحد دی چې يا يو خپلواك (vowel) وي او يا له يو خپلواك او يو ياڅو بېواکو (consonant) څخه جوړه او په يوځايي ډول له خولې راوځي، لکه ابا، چې دوه څپې لري. لومړۍ يې يوه څپه او يو خپلواك دی او دويمه څپه يې (با) ده، چې له يو بېواك او يو خپلواك څخه جوړه شوې ده او په ګډه دواړه يوه کلمه جوړوي.

څپه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
لومړۍ مسره	که	په	مې	وند	کې	ش	هيد	نه	شوې				
دويمه مسره	خدای	ږو	لا	له	يه	بې	نن	ګې	ته	دې	سا	تې	نه

د متن لنډیز:

پښتو ډېر پراخ ولسي ادبیات لري. دغه ولسي ادب چې له لیکني یا تحریري ادب سره توپیر لري، د ولسونو او پرګنو د ربښتینو هیلو څرګندوی دی. لنډۍ زموږ د ولسي ادب یوه ډېره په زړه پورې برخه ده. د لنډیو ځانګړی شاعر یا وینا وال نه دی څرګند او د ټول ولس شریکه پانګه ګڼل کیږي. د منځپانګې له پلوه لنډۍ بېلابېلې موضوعګانې په خپله څولۍ کې رانغاړي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:

- ولسي ادبیات د څه شي برخه ده؟
- په ولسي پوهه کې کوم شیان شامل دي؟
- ولسي ادب یا شفاهي ادب څنګه له یوه نسل څخه بل نسل ته لېږدول کیږي؟
- ایا د ولسي ادب جوړوونکي یا ویونکي څرګند دي؟
- د ولسي او لیکلي ادب تر منځ مهم توپیر څه دی؟
- د ملالۍ لنډۍ ټول په یادو یاده کړئ او ووایئ چې دغه لنډۍ زموږ په تاریخ کې څه مقام لري.

۲- زده کوونکي دې دا لاندې جملې په پنسل بشپړې کړي:

- لنډۍ، چاربیتې د .... مال او غزل او شعر د ... مال دی.
- د ولسي ادب په څنګ کې .... ادب پروت دی.
- لیکوال خپل خام مواد له .... اخلي.
- څېه په .... ډوله ده، یوه .... او بله ....

۳- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي:

لومړۍ ډله دې د لنډۍ جوړښت و وايي او په خو بېلګو کې دې بيان کړي.

دويمه ډله دې د لنډۍ برخې بيان او په څو لنډيو کې دې وښيي.

درېيمه ډله دې دا لاندې لنډۍ هجا کړي:

د بنې غړ رابانديې وشو

لکه ډوډۍ په تناره کې وريته شومه

څلورمه ډله دې دا لاندې لنډۍ بشپړې کړي:

۱_ که په ميوند کې شهيد نه شوې

....

۲_ جانان مې سر په وطن کېښود

....

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل کور له خلکو او ګاونډيانو څخه لږ ترلږه لس لنډۍ زده کړي، په کتابچه کې يې وليکي او سبا دې په ټولګي کې و وايي.

نهم لوست

زده کړه: د ژوند اړتیا

- موږ ولې لیك او لوست زده کوو؟

لیك لوست د زده کړې په معنا دی. زده کړه سړي ته د یوې موضوع د لیکلو او لوستلو وړتیا ورکوي. هغسې چې د بدن د پیاوړتیا او ودې لپاره بدني روزنه (ورزش)، خواړه اهمیت او ارزښت لري، د ذهن او فکر د ودې او پیاوړتیا لپاره زده کړه ارزښت لري. د زده کړې له لارې سړی ځان او جهان پېژني، خپل خدایﷻ پېژني، د خپل شاوخوا شیان پېژني، ښه له بدو او بد له ښو څخه بېلولای او د دوست او دښمن توپیر کولای شي. د خپل ځان، خپلې کورنۍ او خپلې ټولنې د سوکالۍ او هوساینې لپاره کار کولای شي، خپل وطن ودانولای شي او د خپلو خلکو او هېوادوالو لپاره د ښه خدمت جوګه کېدای شي.

- زده کړه د انسان په ژوندکې څه ارزښت لري؟
- لوستي او نالوستي خلك یو له بله څه توپیر لري؟

زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر په دودیز ډول له ډېر پخوا څخه پیل شوی او په بېلابېلو لارو یې وده او پراختیا موندلې ده. پخوا به هلکانو اونجونو په جوماتونو کې دیني زده کړې کولې. قرآن کریم به یې زده کولو، د هغه په معنا اوتفسیر به یې ځان پوهولو او نورې دیني اومذهبي پوهې به یې تر لاسه کولې، د وخت دودېز کتابونه به یې لوستل چې لیکل او لوستل زده کړي. دې زده کړو ته غیر رسمي زده کړې ویل کېدې.

د وخت په تېرېدو، ددې زده کړو ترڅنګ رسمي زده کړې پیل شوې. د زده کړې منظمې دورې رامنځته شوې. لکه لومړنی ښوونځي، منځني ښوونځي او نور. په دې ښوونځیو کې د ټولنې د اړتیاوو له مخې د ټاکلو هدفونو او موخو د تر لاسه کولو لپاره ټاکلي درسي کتابونه لوستل کېدل. کله چې به له دې ښوونځیو څخه څوك فارغ شو، نو په ښه ډول به یې لیك او لوست پوهیدل او خپلې اړتیاوې به یې پوره کولې.

په هېواد کې عصري زده کړې د امیر شیر علي خان په وخت کې پیل او د امیر حبیب الله خان د پاچاهۍ پر مهال په ۱۲۸۲ هـ . ش . کال (۱۹۰۳ م.) په هېواد کې د حبیبیې د لیسې په جوړېدو د رسمي او اساسي زده کړو بنسټ کېښودل شو. اوس دا زده کړې ډېرې پراخې شوې. پر لومړنیو او منځنیو زده کړو سربېره ثانوي زده کړې، مسلکي زده کړې، د لوېانو زده کړې او لوړې زده کړې شته. په ملیونونو هلکان او نجونې پکې لوست لولي او د هېواد لپاره دیني عالمان، قاضیان، ښوونکي، طبیبان (ډاکټران)، انجینران، اقتصاد پوهان او نور روزي.

همدا زده کړې د هېواد د ودانۍ، پرمختګ او د هغې د اوسېدونکو د هوسا او سوکاله ژوند بنسټ او تهداب جوړوي.

د متن لنډیز:

زده کړه د انساني ژوند د نېکمرغۍ کونجي ده. هغسې چې ورزش د بدن د ودې لپاره ارزښت لري، همداشان زده کړه د انسان د فکر او ذهن له ودې او پراختیا سره مرسته کوي. زده کړه له انسان سره مرسته کوي چې ښه له بدو څخه توپیر کړي. زده کړه انسان لوړو پوړیو (مدارجو) ته رسوي. زده کړه د ژوند یوه ډېره مهمه اړتیا

ده. بې زده کړې ژوند په تورتم کې اوسېدو ته پاتې کېږي. په تورتم کې سړی خپله شاوخوا نه شي لیدلای. د شیانو د لیدلو لپاره رڼا ته اړتیا ده. ژوند لکه تیاره ډګر او زده کړه لکه ډیوه ده، چې په برکت یې سړی هرڅه لیدلای شي. زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر په دوديز ډول له ډېر پخوا څخه پیل شوی او په بېلا بېلو لارو یې وده او پراختیا موندلې او تر اوسنۍ کچې رارسېدلی دی. لنډه داچې د ژوند ټولې نېکمرغۍ او خوشحالۍ په زده کړې کې نغښتې دي. موږ ټول باید هم پخپله او هم د کور او ګاونډ نجونې او هلکان زده کړې ته وهڅوو او د هغې په ګټو یې وپوهوو. پرې نه ږدو چې یو هلك او نجلۍ هم له زده کړو بې برخې پاتې شي.

فعالیتونه

۱- زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- که د بدن ودې ته ورزش ارزښت لري، د ذهن ودې ته څه شی ارزښت لري؟
- د انساني ژوند د نېکمرغۍ کونجي څه شی ده؟
- دوديزې زده کړې څه ته وایي؟
- موږ ولې زده کړه کوو؟

۲- زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې پوښتنو يوې ته تشریحي ځواب ووایي:

لومړۍ ډله: د پوهو او ناپوهو خلکو توپیر په څه کې دی؟ ایا هغوی یو تر بله برابر دي؟ بیان یې کړئ.

دويمه ډله: زموږ په هېواد کې د زده کړې بهیر څنګه وده موندلې ده؟ په خپله ژبه یې بیان کړئ.

دریمه ډله: د اوسنیو زده کړو بهیر او د هغې له لارې د ټولنې د اړتیاوو د پوره کولو

په اړه خبرې وکړئ.

څلورمه ډله: ستاسو په اند يو انسان ولې بايد تل د زده کړې لورته هڅه وکړي، څه ګټه لري؟ په تفصيل پرې خبرې وکړئ.

۳- هر زده کوونکی دې په پورته لوست کې د معنا نومونه ولټوي او ودې يې ليکي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپلو کورونو کې د زده کړې د ارزښت په هکله پنځه کرښې مقاله وليکي او بله ورځ دې د ټولګيوالو په وړاندې ولولي.

زده کړه له کوره تر ګوره

وايي: يو دوست د يو عالم د ناروغۍ پر مهال د پوښتنې لپاره د هغه کور ته ورغی. عالم چې د ځنکدن په حالت کې و، له خپل دوست څخه يې د يوې مسئلې پوښتنه وکړه. دوست يې ورته وويل، ته د ځنکدن په حالت کې يې، په مسئله څه کوې؟ عالم ورته وويل: ((دا به ښه وي، چې پر دې مسئلې باندې پوه شم او بيا مړ شم.))

ليكدود او اړتيا يې

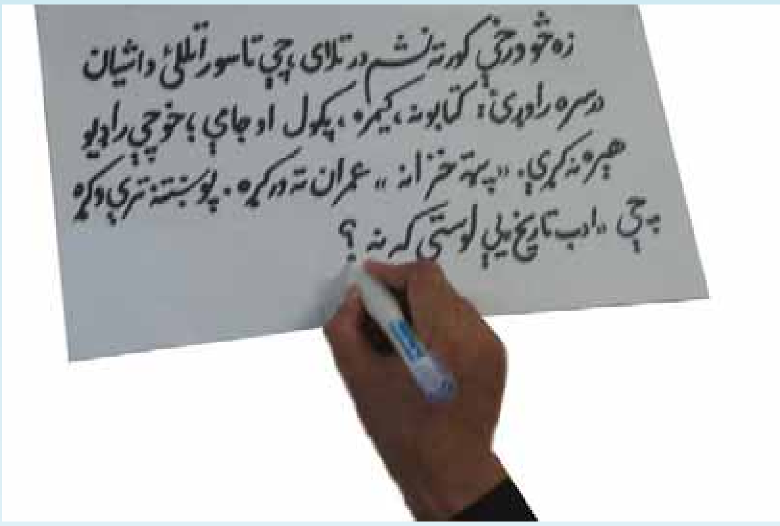

په تېرو ټولګيو کې مو يو شمېر کلمې او د هغو د کره ليکلو بڼې ولېدې. دا هم درته څرګنده شوه چې د زده کړې لپاره بايد په سم او کره ليکلو او لوستلو وپوهېږئ. په هره ژبه کې د وينا او ليک تر منځ توپير شته. هغسې چې خلك خبرې کوي، په ليك کې نه ليکل کېږي. سم ليکل ځانته يو معيار لري او دا معيار د ژبې د قاعدو له مخې رامنځته کېږي. ددې لپاره چې په ليك او لوست کې له ګډوډۍ سره مخامخ نشو، نو لا زمه ده چې دغه معيارونه زده او په ليك لوست کې يې په پام کې ونيسو.

- که مو د کلموسم ليکل زده نه وي، ايا سمه ليکنه کولای شو ؟
- ځنګه کولای شو چې د سم ليکلو او سم لوستلو ژبنۍ وړتيا ولرو ؟

د تورو، کلمو، اشارو او لیك نښو د لیکلو طریقې ته املاء وایي چې په پښتو کې یې لیکدود بولي. په بله معنا په سمه بڼه د خپلو خبرو یا د بل د خبرو لیکلو ته املاء وایي. سم لیکل د سم تلفظ له مخې کېږي. ناسم تلفظ ناسم لیکل رامنځته کوي. په هره ټولنه کې د خلکو وینا او لیکنې تلفظ یو څه توپیر لري.

څرنګه چې لیکلې ژبه د لیکلو د طرز او د هغو د نښو له پېژندنې پرته منځ ته نشي راتلای، له دې امله باید د هغې لارې چارې زده کړو.

کلمې چې د انسان له خولې راوځي، که د تورو په بڼه ولیکل شي، لیکنه بلل کېږي.

خروشتي او یوناني لیك چې تر اسلام دمخه په افغانستان کې دود و، د اسلام د سپېڅلي دین په راتګ سره له منځه لاړ او خپل ځای یې عربي لیکدود ته پرېښود.

د عربي لیکونو له ډلې څخه دوه ډوله لیك، یعنې نسخ او نستعلیق د پښتو غږونو لپاره ومنل شو او د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د هغه د وزیر حسن میمندي په لارښوونه د قاضي سیف الله په وسیله د پښتو د ځانګړو تورو لپاره مخصوصې نښې تنظیم شوې . د پښتو د غږونو د بڼو په لیکلو کې وخت په وخت بدلونونه راغلي دي. کله کله په دې برخه کې ځینې اختلافات هم رامنځته شوي، خو د پښتو ژبپوهانو او عالمانو د هڅو او پاملرنو له امله دغه اختلافات ډېر ژر له منځه تللي او د پښتو د غږونو او کلمو د لیکنې لپاره یوه کره او واحده بڼه رامنځته شوې ده.

پښتو الفبې دا لاندې ډېرش توري لري:

ا، ب، پ، ت، ټ، ج، ځ، څ، خ، د، ډ، ر، ړ، ز، ژ، ږ، س، ش، ښ، غ، ك، ګ، ل، م، ن، ڼ، و، هـ، ی، ي، ې، ى، ئ.

د عربي ژبې دا لاندې لس توري هم په پښتوکې په دخیلو کلمو کې کارېږي:

ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع، ف، ق

پښتو داسې اته توري لري، چې هغه په دري او عربي ژبو کې نشته او هغه دا دي:

ټ، څ، ځ، ړ، ږ، ډ، ښ، ڼ

د متن لنډيز:

املا او ليك د يوې ژبې د سمې ليكنې لارې ته وايي. هره ژبه ځانته ليكدود لري. دا ليكدود د هغې ژبې په ټولو ليكنو كې كارول كيږي. موږ په خپل ګړ دود او لهجه كې يو راز خبرې كوو، خو په ليكنو كې بيا هغه ډول نه ليكو، لكه: ((څه كې؟)) سمه او ليكنۍ بڼه يې (څه كوې؟) ده. ((الكه التة ورشه)) سمه او ليكنۍ بڼه يې ((هلكه هلته ورشه.)) دې ته ليكنۍ بڼه وايي. په واحد ليكدود كې د ژبې له لهجو او ځانګو څخه هغه بڼه را اخلي چې ليكل يې اسانه وي او له بلې كلمې سره يې معنا ګډه نشي.

فعاليتونه

۱ـ زده كوونكي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- املا څه ته وايي؟
- له اسلام دمخه په پښتونخوا كې كوم ليك مشهور و؟
- په افغانستان كې د اسلام تر راتګ وروسته كوم ليك دود شو؟
- ايا د ولس ژبې ته ليكنۍ ژبه ويلى شو؟
- ليكلې ژبه څه شي ته وايي؟

۲ـ زده كوونكي دې د لاندې جملو تش ځايونه په مناسو كلمو په پنسل ډك كړي:

- پښتو الفبې .... توري لري.
- د پښتو ژبې .... توري په درې كې نه كارول كيږي.
- د عربي ژبې .... توري په پښتو ليك كې كارول كيږي.
- ليك تر ژبې .... راپيدا شوى؟

۳_ د زده کوونکو:

لومړۍ ډله دې په لوست کې بېلا بېلې (ی ګانې) په نښه کړي.
دويمه ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه په ګوته او د نورو ترمخه دې يې ووايي او درېيمه ډله دې په پورته لوست کې پنځه عام نومونه په نښه او په ټولګي کې دې يې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د کورنۍ د غړو په مرسته داسې کلمې پيدا کړي چې د تلفظ او ليکلو تر منځ يې توپير وي. دا کلمې دې يو په بل پسې وليکي او ټولګي ته دې يې راوړي.

له ګناهه تـل پرهېز کړه	له فساده ډېر ګــــرېز کړه
ګـناه مـه ګڼه حقـــيره	که کمکۍ وي که کبيره
استخفاف[1] د ګناه جانه	سـړی باســي له ايمـانه

ملا فيض محمد مرحوم (د موسهي اخوندزاده)

((فيض محمد اخونزاده د لوګر د موسهي او سيدونکی او د ديارلسمې هجري پيړۍ له نوميالیو ديني پوهانو، ملي غازيانو، ليکوالو او شاعرانو له ډلې څخه دی. د امير شير علي خان معاصر او د روضة المجاهدين په نوم خپل يو منظوم کتاب يې هغه ته ډالۍ کړی دی.))

۱_ استخفاف: خفيفه او سپکه ګڼل

يو ولسم لوست

ورځپاڼه: د معلوماتو چينه

- د رسنيو په اړه څه معلومات لرئ؟
- ورځپاڼه څه ډول رسنۍ ده؟
- د کتاب، مجلې او ورځپاڼې توپير څه دی؟

نن ورځ رسنۍ په ټوله نړۍ کې ډېر اهميت او ارزښت لري. رسنۍ چې د ټولنيزو اړيکو د وسيلو په نوم هم يادېږي، د ورځپاڼې، جريدې، مجلې، راډيو، تلويزيون او د نورو په بڼه خپروني کوي. اوس نړۍ له تخنيکي پلوه ډېره پرمختللې ده او د رسنيو نوې بڼه رامنځته شوې چې بريښنايي رسنۍ ورته وايي او د انټرنيټ، راديو، تلويزيون په بڼه دي. ورځپاڼه د رسنيو په لړکې خپل ځانګړی ځای لري. په دې لوست کې د ورځپاڼې په هکله له تاسو سره خبرې لرو.

ورځپاڼه هغه خپروني ته وايي چې هره ورځ د سهار يا مازيگر يا په اوونۍ کې درې ځلې خپرېږي. ورځپاڼې بېلا بېل معلومات، ورځني او تازه خبرونه، نړيوالې سياسي، پوځي او اقتصادي موضوعگانې ، ورزشي لوبې اعلانونه او نور رنگارنگ معلومات خپروي. ورځپاڼه د سرمقالې لپاره ځانگړی ځای لري چې مسؤول چلوونکی پکې د روانو چارو په اړه د خپلې ادارې نظريات څرگندوي. په پرمختللو هېوادونو کې د يوې ورځپاڼې د مخونو شمېر کله کله ډېر زيات وي. د هرې موضوع لپاره بېلې بېلې پاڼې او يا ځانگړي ستونونه لري.

په افغانستان کې لومړۍ خپرونه د امير شېرعلي خان د واکمنۍ (۱۲۴۷ – ۱۲۵۸ هـ . ش.) په پېر کې رامنځته شوه. دا خپرونه شمس النهار نومېده چې کله په اوونۍ او کله هم په پنځلسو ورځو کې يو وار خپرېده. ددې خپرونې مسؤول مدير او مهتمم ميرزاعبدالعلي نوميد. دې خپرونې د بېلا بېلو موضوعگانو لپاره ځانگړي مخونه او خبريالان درلودل. بهرني خبرونه هم پکې خپرېدل.

له شمس النهار وروسته بيا ((سراج الاخبار افغانستان)) رامنځته شو. دا اخبار د هېواد د پياوړي ليکوال مولوي عبدالرؤف خاکي کندهاري په مديريت د اميرحبيب الله خان په واکمنۍ کې پيل شو، خو يوازې يوه گڼه خپور شو. وروسته د ((سراج الاخبار افغانيه)) په نامه يوه مهمه جريده د نوميالي ژورناليست او ليکوال محمود طرزي له خوا د ۱۲۹۰ هـ .ش. کال د تلې په مياشت کې تاسيس شوه. لومړی په ډبرينه چاپخونه او وروسته په حروفي بڼه په دولسو اوخوارلسو مخونو کې مصوره خپرېده.

په ۱۹۱۹م. کال کې له خپلواکۍ اخيستلو وروسته په هېواد کې خپرونې زياتې شوې. د هېواد پر پلازمېنې کابل سربېره د هېواد په نورو ولايتونو کې د خپرونو شمېر تر درويشتو پورې ورسېد.

په افغانستان کې له ۲۰۰۱م. کال راوروسته د نوې ادارې له جوړېدو او د رسنيو (مطبوعاتو) او د بيان د ازادۍ له رامنځته کېدو وروسته د ورځپاڼو او خپرونو په شمېر کې بې کچې زياتوالی راغی اوهغه دا چې يوازې په پلازمېنې کې له درېو سوو

څخه زياتې ورځپاڼې، اوونيزې، مياشتنۍ او نورې رامنځته شوې. همداسې د هېواد لوی ښارونه دروا خلئ. د دغو خپرونو په لړکې له ورځپاڼې، جرېدې، مجلې، راډيو او تلويزيون څخه نيولې تر برېښنايي رسنيو پورې ټولې شاملې دي. يو شمېر يې رسمي او دولتي دي، يو شمېر يې په بېلا بېلو ټولنو او سازمانونو پورې تړلې دي او نورې يې ازادې او شخصي بڼه لري.

زموږ په هېواد کې ورځپاڼې له څلورو څخه تر اتو او دولسو پورې مخونه لري. زياتره يې په اخباري کاغذ باندې چاپېږي. د ليك او لوست دکچې د ټيټوالي له امله زموږ په هېواد کې ورځپاڼې لږ شمېر لوستونکي لري. هېواد، انيس او اصلاح نامتو ورځپاڼې دي او کابل ټايمز په انگليسي ژبه خپرېږي. بايد ووايو چې کتابونه او رسالې په مهالنۍ بڼه نه خپرېږي، خو رسنۍ يعنې ورځپاڼې، جريدې او مجلې په يوه ځانگړي مهال په پرله پسې توگه خپرونې کوي.

د متن لنډيز:

ورځپاڼې او اخبارونه داسې معلومات او خبرونه خپروي چې سرې ورته په هماغه شېبه او مهال اړتيا لري. ورځپاڼې او رسنۍ موږ د نړۍ له ورځنيو پېښو او د علم او تخنيك له پرمختياو وخبروي. ورځپاڼه د لوستونکي معلومات زياتوي او د نړۍ له روانو او جاري حالتونو څخه يې خبروي. راډيو اوتلويزيون هم انسان ته د ورځنيو معلوماتو او نوو ښېړنو او پرمختياوو په هکله په زړه پورې پروگرامونه خپروي. بايد د تلويزيون د مثبتو، علمي او معلوماتي پروگرامونو ننداره وکړو او له هغو څخه لازم معلومات تر لاسه کړو. له مطالعې سره عادت او په هغې باندې روږدېدل، د انسان لپاره ډېر ضروري دي. گرانو زده کوونکو ته سپارښتنه کېږي چې له مطالعې سره مينه پيدا کړي او لږ ترلږه په يوې ورځپاڼې کې گډون وکړي او د هغې له موضوعگانو څخه گټه واخلي.

فعالیتونه

۱_ لاندې پوښتنو ته تشریحي ځوابونه ووایاست:

- د ورځنیو معلوماتو په انتقال کې د ورځپاڼو د ارزښت په اړه خبرې وکړئ.
- زموږ په هېواد کې لومړۍ خپرونه په کوم وخت کې او د چا له خوا رامنځته شوه؟
- د کتاب، مجلې او ورځپاڼې توپیر څه دی؟

۲- لاندې پوښتنو ته سم ځوابونه ووایاست:

- له شمس النهار وروسته کومه خپرونه رامنځته شوه؟
- ورځپاڼه څه راز خپرونه ده؟
- په ورځپاڼې کې کوم ډول موضوعګانې خپرېږي؟
- د هېواد د څو ورځپاڼو نومونه واخلئ.

۳- د لاندې جملو تش ځایونه په مناسبو کلمو ډک کړئ:

- په .... کال کې له خپلواکۍ اخیستلو وروسته په هېواد کې د خپرونو شمېر زیات شو.
- سراج الاخبار افغانیه د .... له خوا رامنځته شوه.

۴- زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي.

لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه په نښه او په یو لست کې دې یې ولیکي.

دویمه ډله دې په لوست کې اوږدې (ې ګانې) په نښه او د هغوی اړوندې کلمې دې په یو لست کې ولیکي.

درېمه ډله دې دا لاندې کلمې معنا او په جملو کې وکاروي:

ارزښت، مطالعه، ځانګړی، ورځپاڼه، خبریال، پیاوړی، پلازمېنه

کورنۍ دنده

الف: زده کوونکي دې له ورځپاڼو څخه د خپلې خوښې یوه موضوع قیچي (پرې کړي) بله ورځ دې یې له ځان سره راوړي. هر زده کوونکی دې د خپلې موضوع په اړه نورو ته معلومات ورکړي.

ب : ایا تاسو مینه لرئ چې کومه مقاله یا مضمون مو په ورځپاڼه کې خپور شي؟ ایا تاسو غواړئ لیکوال شئ؟ همدا مو وخت دی. لستوڼي بډ وهئ، د ښوونکو، مور پلار یا نورو انډیوالانو په مرسته یې لیکنه پیل وکړئ.

کتاب د بشر د روح خواړه دي.

حضرت علي کرم الله وجهه

د شلمې پېړۍ د تمدن ستنه کتاب او رسنۍ دي.

روزولت

لاندې جدول په بله سپینه پاڼه کې ولیکئ او په متن کې یې د
((پوهنه)) کلمه پیدا او په خپله خوښه یې رنګه کړئ.

ح	د	ح	ف	و	ر	س
س	ي	ا		ع	ز	چ
ط	ع	س		ا	ر	خ
ب	پ	و	هـ	ن	هـ	ط
د	م	ک	ا	ف	ع	ا
ډ	ځ	ز	ښ	ر	خ	ظ

ليکوال او ښوونکی: صالح محمد هوتك

- د صالح محمد هوتك نوم مو اورېدلی دی؟

لکه چې دمخه مو لوستي دي، زموږ د هېواد د علم او ادب د ډگر د اتلانو شمېر زيات دی. د دغو پوهانو په ډله کې يو هم مولوي صالح محمد هوتك دی. صالح محمد هوتك پر شعر او شاعرۍ سربېره ښوونکی هم و. د خلکو په درد ښه پوهېده او د خلکو د خوږ او درد د ليرې کولو لارې چارې ورته ښې څرگندې وې. دلته د نوموړي په اړه له تاسو سره خبرې کوو.

- د شاعرانو او ليکوالو له شعري پيغامونو څخه څه انتباه اخيستلی شو؟
- ولې موږ د گران هېواد په پوهانو، شاعرانو او ليکوالانو وياړو او د هغوی له لاربښوونو څه گټه اخلو؟

مولوي صالح محمد هوتك کندهاری د فيض محمد زوی په ۱۲۶۹ هـ. ش. کال په کندهار کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې يې د کابل په حبيبيې ښوونځي کې تر سره کړې دي. وروسته په همدې ښوونځي کې د ښوونکي په توګه ټاکل شوی دی. د پښتو ژبې د لوست تدريس يې کاوه او د پښتو ژبې درسي کتابونه يې ليکل.

د هغه زياتره ليکنو تعليمي او درسي بڼه درلوده. مثنوي يې يو ادبي اثر دی. دا اثر درې زره بيتونه لري او د مولوي جلال الدين محمد بلخي د مثنوي له ځينو برخو څخه په ازاده توګه ژباړل شوې دي. مولوي صالح محمد هوتك د پښتو د اوسني ادب د يوې مخکښې څېرې په توګه نه هېرېدونکي خدمتونه کړي دي.

د نوموړي د ((بلبل ژړا)) يا په ((قفس کې بلبل)) شعر د عبدالهادي داوي د شعر ژباړه ده. دې شعر زيات شهرت وموند، ځکه په ژباړه کې يې له دومره ظرافت څخه کار اخيستی چې ځانګړې ادبي ښکلا لري. د اميرحبيب الله د واکمنۍ په وخت کې په سراج الاخبار کې خپور شوی دی، د خپلواکۍ د ولولو په پيدا کولو کې يې هم په خپل وخت کې ستره ونډه اخيستې ده. موږ يې د نمونې په توګه څو بيته را اخلو:

يو سحر زما تر غوږ شوله بلبله
په قفس کې بې ژړل دا يې ويله
چې بندي شوم د صياد له سخته دله
ولې نه پوښتي څوک حال زما يوله بله
ولې نشته بې فغانه کاروبار زما
ولې حبس ابدي راغی په وار زما
نه محرم چې د زړه حال ورته بيان کړم
نه مې وس چې خبرداره بلبلان کړم

((په قفس کې بلبل)) د پښتو د معاصر ادب یوه غوره بېلګه ده. یو ملي ارمان په کې په ښکلي عاطفي رنګ کې غبرګ شوی دی.

نوموړي لاندې اثار لیکلي دي:

۱- خود اموز پښتو (دوه ټوکه)، د پښتو لومړی کتاب، پښتو ژبه، (دوه ټوکه)، د پښتو تدریسي کتاب، پښتو صرف و نحو (ژباړه)، اطاعت اولو الامر، پښتو مثنوي، تذکره الشعراء او یو شمېر نور. مولوي صالح محمد هوتک په **۱۳۳۹ هـ**. ش. کال په کابل کې وفات شوی دی.

د متن لنډیز:

صالح محمد هوتك د پښتو خوږ ژبی شاعر، لیکوال او ښوونکی و. دی د خپلواکۍ سخت لېوال و او له همدې کبله د ده شعرونه ټول د وطن له مینې ډك دي. په شعر او لیکوالۍ او همدارنګه د شعر په ژباړه کې یې لوی لاس درلود. د ده د شعر ژبه تونده وه. له دې امله د هېواد غلیمان ترې ډارېدل. لکه چې دمخه مو ولوستل صالح محمد هوتك زيات شمېر لیکنې کړې دي چې هره یوه یې ځانګړی ارزښت لري.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب و وايي:

- د مولوي صالح محمد هوتك د شعرونو موضوعګانې څه دي؟
- د صالح محمد هوتك د شعر کوم اړخ ډېر غښتلی و؟
- د صالح محمد هوتک د څو کتابونو نومونه واخلئ.

- ستاسي په نظر مولوي صالح محمد هوتک د پښتو ژبې ودې ته څه خدمت کړی دی؟

۲- زده کوونکي دې د لاندې جملو خالي ځایونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړي:

- مولوي صالح محمد هوتك خپلې زده کړې په ...... کې ترسره کړې دي.
- د صالح محمد هوتك مثنوي .... بیته لري.
- صالح محمد .... په پښتو ژباړلی دی؟

۳- زده کوونکي دې د لاندې پوښتنې تشریحي ځواب ووایي:

- په قفس کې د بلبل د ژړا شعر څه شی څرګندوي؟ بیان یې کړئ.

کورنۍ دنده

تاسې په ټولنه کې د شاعر او لیکوال په ارزښت څومره پوهېږئ؟ په دې اړه څو کرښې ولیکئ. د لیکلو په وخت کې مو د مولوي صالح محمد هوتک د شعر په هکله خبرې په پام کې وي.

هیڅکله ځان د چا بنده کوه مه، ځکه ته خدای تعالی ازاد پیدا کړی یې.
حضرت علي کرم الله وجهه

که ونه کړای شو ازاد واوسیږو، غوره ده چې مرګ ته په خلاصه غېږ هرکلی ووایو.
مهاتماګاندي

د یو بنه حکومت نښه، د هغه د وینا او عمل ازادي ده.
کنفیسیوس

طاق ظفر: د خپلواکۍ څلی

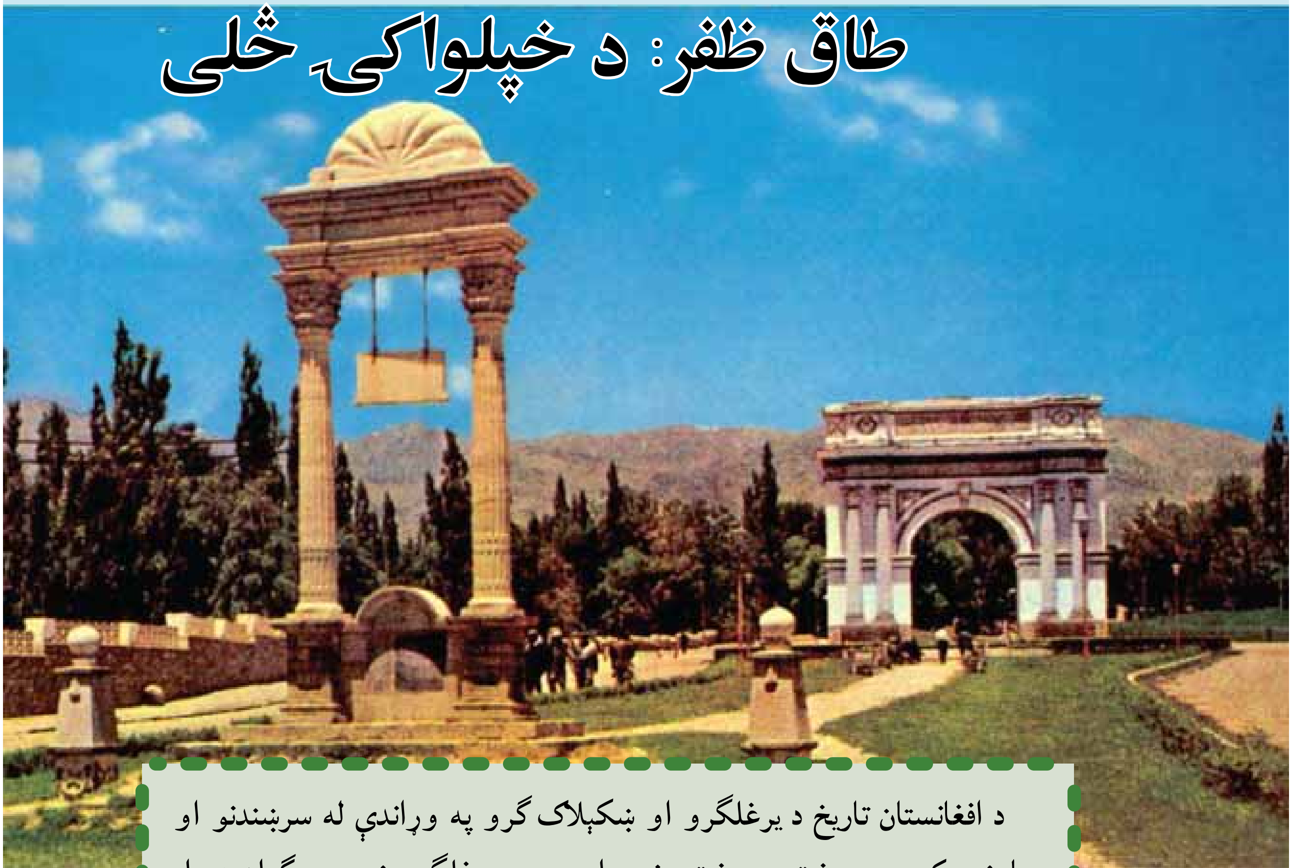

د افغانستان تاریخ د یرغلگرو او ښکېلاک گرو په وړاندې له سرښندنو او مبارزو ډک دی. وخت په وخت د نړۍ او سیمې یرغلگرو زموږ پر گران هېواد تیری کړی دی، خو زموږ خلکو یې هم په مېړانه مقابله کړې ده.

د پغمان د بري څلی (طاق ظفر) د افغانستان د خپلواکۍ د بېرته گټلو یوه ښه نښه ده، دا د هېواد د مېړنیو د یاد څلی دی.

- تاسو د پغمان د طاق ظفرنوم اورېدلی؟
- د یادگار څلي او منارونه د څه شي استازیتوب کوي؟
- د خپلواکۍ د درسونو زده کړه څه گټه لري؟

د پغمان طاق ظفر یا د بري ځلی زموږ د هېواد د تاریخي کارنامو د ویاړ نښه او یادگار دی. د پغمان طاق ظفر د هېواد د خپلواکۍ د شهیدانو د یادونې په موخه له کابل څخه ۲۷ کیلومتره لیرې په پغمان کې جوړ شوی او ډېر عظمت او دبدبه لري.

نوموړی ځلی د افغانستان د خپلواکۍ د ستر اتل غازي امان الله خان د پاچاهۍ په پېر کې جوړ شوی دی. کله چې امیر امان الله خان د سلطنت واگې په لاس کې واخیستل، د هېواد د خپلواکۍ اخیستل یې پر ځان لازم وګڼل. په ټینگ هوډ او کلکې ارادې یې د ۱۲۹۸هـ . ش. کال د زمري میاشتې په اته ویشتمه د افغانستان خپلواکي له انگرېزانو څخه واخیسته. طاق ظفر د نوموړي هېوادپال پاچا د ویاړلو کارنامو لپاره په پغمان کې جوړ شوی دی. د هغو ځوانانو نومونه چې د خپلواکۍ په لارکې قرباني شوي او د هېواد د ازادۍ لپاره یې خپلې وینې تویې کړې دي، د نوموړې ابدې په غاړو مورگو کې لیکل شوي دي. دا نومونه د دې زړور او سرتېر ولس لپاره د خپل تېر تاریخ روښانه هنداره ده.

کومې تاریخي ابدې چې د افغانانو د لرغوني تاریخ د حماسو، کارنامو او یادگارونو انځور وړاندې کوي، یو یې هم منارونه دي. منارونه او ابدې د برغلگرو په وړاندې زموږ د نیکونو د مېړانو، اتلولیو، سرښندنو، بریالیتوبونو او زړورتیا ځلانده نښې دي.

د هېواد په ډېرو ځایونو او ښارونو کې یادگاري منارونه او ځلي جوړ شوي دي. په کابل ښارکې د میوند د ډگر د اتلې ملالۍ په یاد د میوند ځلی، د جمهوري ارگ په وړاندې د خپلواکۍ منار او نور یادولای شو.

د متن لنډیز:

افغانان د تاریخ په اوږدو کې له ویاړ او برمه ډکې ورځې لري. د دغو ویاړونو د تلپاتې یاد لپاره یې د ځینو په یاد منارونه او ځلي جوړ کړي دي. هر ځلی موږ ته د خپلو نیکونو او پلرونو د سرښندنو یادونه کوي. د خپلواکۍ د اخیستلو د لارې شهیدانو اتلولي راپه زړه کوي. له هېواد سره مینه او د وطن د ساتنې او ودانولو

لپاره د هاند او هڅو مینه راسره پیدا کوي. موږ ته د دې درس راکوي چې د خپلو نیکونو او پلرونو میراث په مېړانه وساتو او د هغه درناوی وکړو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته تشریحي ځوابونه ووايي:

- طاق ظفر د څه شي نښه ده؟
- منارونه او یادګاري ځلي موږ ته څه را په زړه کوي؟ څرګند يې کړئ.
- د نیکونو او پلرونو میراث څنګه ساتلی شو؟ خبرې پرې وکړئ.

۲ـ د لاندې پوښتنو درې ځوابونه لیکل شوي، تاسو يې سم ځواب په نښه کړئ:

خپلواکي څنګه ساتل کېږي؟

- خپلواکي د یو ولس په وینو ساتل کېږي.
- خپلواکي د پخلاینې له لارې ساتل کېږي.

- خپلواکي د ولس په اتحاد او يووالي ساتل کېږي.

۳ـ د خپلواکۍ دګټلو يادګاري ځلي ولې جوړېږي؟

- چې د هېواد ښارونه ښايسته شي.
- چې ځرګنده کړي موږ خپلواکي اخيستې.
- چې پرې وياړو او د ساتلو لپاره يې سرونه وښندو.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. د يوې ډلې غړي دې په وار د پورته لوست په اړه پوښتنې وکړي او د بلې ډلې غړي دې په خپل وار هغې ته ځوابونه ووايي. ښوونکی دې د بهير څارنه وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د هېواد د خپلواکۍ دګټلو په اړه د مور او پلار يا نورو لويانو په مرسته خپل معلومات بشپړ او بله ورځ دې يې په ټولګي کې په خپله ژبه ووايي.

ازادي تر پاچاهيه لا تېرې کا
چې د بل ترحکم لاندې شي زندان شي

خوشحال خان ختك

قاضي او نوکر

■ له بېکارانو او بدکارو سره ناسته ولاړه څه زيان لري؟

دا يوه اخلاقي کيسه ده. زده کوونکي ښايي د لوست او زده کړې تر څنګ روزنيز او اخلاقي لوستونه هم زده کړي چې په پای کې په ښو او نيکو اخلاقو يو سمبال انسان ترې جوړ او د ټولنې او ولس د ښه خدمت جوګه شي. له نيکانو او ښو خلکو سره ناسته ولاړه سړی سمې او نيکې لارې ته رابولي، خو له بدانو او بېکارانو سره سړی د بدمرغۍ کندې ته لوېږي.

■ ايا تاسې له ښو خلکو سره د ناستې ولاړې په ګټه پوهېدلي ياست؟

■ دا څه معنا لري چې د ديګ تر څنګ ناسته د سرې جامې، لاسونه او پښې توروي؟

یو سړی له قاضي سره نوکر و. په ډېر اخلاص او ایمانداري یې د قاضي خدمت کاوه. قاضي هم ترې خوښ و او هر ډول مرسته به یې ورسره کوله.

یوه ورځ نوکر د قاضي د ځمکې په اړولو بوخت و. په ځمکه کې یې له سرو زرو یوه ډکه کټوه وموندله او نېغه یې قاضي ته راوړه. ورته ویې ویل: قاضي صاحبه! دا د سرو زرو کټوه مې ستا په پټي کې وموندله. قاضي ډېر زیات خوشحاله شو او مزدوري یې ورزیاته کړه. هر وخت یې مرستې ورسره کولې.

څه موده وروسته هغه سړي د قاضي مزدوري پرېښوده او بېکاره شو. له یوه او بل سره به ګرځېده. د خدای ﷻ کړه و و، له غلو او بدکارو سره ملګری شو. یوه ورځ یې د یوې ښځې غوږوالۍ پټې کړې. خلکو هغه ونیو او د غلا په تور یې محکمې ته راوست. په محکمه کې همغه قاضي ناست و چې دی ورسره څه موده د مخه نوکر و. غل یې قاضي ته وړاندې کړ.

قاضي چې مزدور ولید، نو ډېر خپه شو. له ځان سره یې وویل دا خو ډېر نیک سړی و. د یو بل چا په تور به یې دلته راوستی وي. که هغه غلا کولای، نو هغه زما په ځمکه کې موندلي سره زر به یې پټ کړي وو.

قاضي ترې پوښتنه وکړه چې درواغ او رښتیا څرګند شي. هغه هم ورته رښتیا وویل او خپل جرم یې ومانه. قاضي ورته وویل: ((زما په ځمکه کې دې ددې غوږوالیو سل هومره سره زر موندل، خو بې خیانته دې راکړل. اوس دې دا ناڅیزه غوږوالۍ پټې کړي دي. ولې؟))

مزدور ورته وویل: ((لومړی مې له ښو خلکو سره ناسته او ولاړه وه. په غلا نه پوهېدم او نه مې بد کارونه کول. اوس له وزګارو او بدکارانو سره مل یم، ځکه په غلا او بدو کارونو روږدی شوم.))

له پورته کیسې څخه مو دا نتیجه واخیسته چې هیڅ وخت باید له بدکارانو او وزګارو خلکو سره ناسته ولاړه ونه کړو. که کله له هغوی سره ناستې ته اړ شو، باید د هغوی له بدو کارونو څخه پند او عبرت واخلو.

له بدانو سره مه کښېنه هوښیاره
بدان تا باسي له ژونده له روزګاره
څو دې توان وي له بدانو لېرې ګرځه
چې بد ګرځې، بد به پرځې بدکرداره

د متن لنډیز:

په ډېرو ټولنو کې دا وینا موجوده ده چې سړی باید له بدو خلکو سره له ناستې ولاړې ځان وژغوري. انسان د طبیعت له مخې منونکی خوی لري. ددې لپاره چې سړی له ناوړو او بدو کارونو خوندي پاتې شي، باید له بدانو سره خپله ناسته ولاړه کمه کړي. له پوهانو او عالمانو سره ناسته ولاړه سړی د نېکمرغۍ او له بدانو سره د بدمرغۍ خوا ته بیایي. اوس نو د هرچا خوښه چې ځان د بدمرغۍ کندې ته غورځوي او که له ځانه غوره او نېک انسان جوړوي ! ؟ غوره او نېک انسان خپله هم نېکمرغه دی او ټولنه هم ورسره نېکمرغه کېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې دا لوست په پوره پام ولولي او که داسې کومه ورته کیسه یې په زړه وي، نورو زده کوونکو ته دې یې ووایي.

۲ـ له لوست څخه تر لاسه شوی پند دې په خپله ژبه ووایي.

۳ـ زده کوونکي دې په پورته لوست کې د پنځه ګونو (ی) ګانو لرونکې کلمې بېلې او هره ډله دې په یو لست کې ولیکي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پام وکړي چې د لوبو او ساعت تېرۍ پرمهال له چا سره ناسته ولاړه لري.

په خپلو ملګرو او همزولو کې دې په پام کې ولري او دې ته یوه ورته کیسه دې سباته په ټولګي کې و وایي.

که خپلو اولادونو ته ادب ورزده کړئ، داکار تر هرې ورځې صدقې ورکولو غوره دی.

حضرت محمد ﷺ

که سپین اوسره یې په کور کې تل وي
چې نه یې علم نه یې عمل وي
بنیاد یې نشته اخر به خوار شي
بخت به ترکومه ورسره مل وي

عبدالقادر ختك

ښوونه او روزنه یوه لړۍ ده چې پیل یې د پلار او مور په لاسونو کې دی.

جان دیوي

پنځلسم لوست

عبدالقادر خان خټك: نامتو شاعر

■ د پښتو ژبې د کلاسیکو یا پخوانیو شاعرانو او لیکوالو په اړه څه معلومات لرئ؟

د پښتو ژبې په ادب کې ډېر نومیالي شاعران تیر شوي دي چې زموږ ژبه او ادب یې غني کړی دی. د شعرونو دیوانونه لري او د ادب په نورو برخو کې یې هم په سلګونو کتابونه لیکلي او موږ ته یې راپرېښي دي. د خوشحال خان خټک کورنۍ په دې لړ کې ډېر خدمتونه کړي دي. د دې لویې کورنۍ یوه څېره عبدالقادر خان خټک ده چې په دې لوست کې د هغه ژوند لیک او شعرونه لولو.

عبدالقادر ختټ د پښتو ژبې د ستر لیکوال او د تورې او قلم خاوند خوشحال خان ختټ زوی دی. د زېږېدو نېټه یې ۱۰۶۳ هـ . ق. ده. د ژوند ښایسته ډېره برخه یې د وخت په تیارو کې پټه پاتې ده. له کوچنیوالي څخه یې په دودیزې زده کړې پیل کړی و. د عبدالقادرخان د وینا له مخې لومړنی استاد یې خپل پلار، خوشحال خان و.

د عبدالقادر خان ختټ له اثارو داسې جوتیږي چې هغه لوړ علمي او ادبي صلاحیت درلود. خدای ﷻ ښه استعداد ورپېرزو کړی و. پر پښتو سربېره په فارسي او عربي ژبو ډېر ښه پوهېده. عبدالقادر خان په دیني او ادبي پوهنو کې لوی لاس درلود او د همدې پوهنو تدریس یې هم کاوه.

عبدالقادر خان ختټ د خپل علمي، ادبي او فرهنګي ژوند ترڅنګ سیاست ته هم لاس ورغځولی دی. د ملي او سیاسي هڅو په لړکې یې له خپل پلار، خوشحال خان سره په ځینو مشهورو جګړو کې برخه اخیستې وه.

د عبدالقادر خان ختټ شعرونه تصوفي او عرفاني اړخ هم لري.

زموږ د دغه شاعر د مړینې کره نېټه څرګنده نه ده، خو د ځینو شواهدو او تاریخي پېښو له مخې یې مړینه د ۱۱۲۵هـ . ق. کال په شاوخوا کې اټکل شوې ده.

د عبدالقادر خان د اثارو شمېره د ۶۰ په شاوخوا کې ښودل شوې ده چې د اشعارو دیوان، نصیحت نامه، ځلوېښت حدیثونه، قصیده برده، یوسف زلیخا اوګلدسته تر لاسه شوي او د ادم خان درخانۍ او د معماوو د رسالې نومونه یې اخیستل شوي دي.

د متن لنډیز:

عبدالقادر خان ختټ خپلې زده کړې له خپل پلار خوشحال ختټ څخه تر لاسه کړې دي. د هغه له اثارو څخه داسې جوتیږي چې هغه یو پوه او د ادبي واک او ښه استعداد خاوند و. په فارسي او عربي ژبو ډېر ښه پوهېده. عبدالقادر خان په دیني او ادبي پوهنو کې لوی لاس درلود او د همدې پوهنو تدریس یې هم کاوه. نوموړي زیات شمېر کتابونه لیکلي یا ژباړلي دي.

د عبدالقادر خټک د شعر دغه بېلګه ولولئ:

غزل

مه شه خوښ د پادشاهۍ په تخت ختلو
همېشه يې غم کوه د پرېوتلو
چې مو اوس کړې په مظلومو ږدې ږدې
غافل مه شه ددې سترګو د وتلو
چې پېښه بې همېشه دل ازاري وي
د هغو مخونه نه دي د کتلو
ځکه تل کړې په زردوزو جامو کبر
چې غافل يې د کفن د اغوستلو
د اجل د سورو تاخت ناګهاني دی
چې هيڅ کور بې نه خلاصيږي له نتلو
هغه زړه عبدالقادره چې مړه وي
په ګوګل دننه نه دی د ساتلو

فعاليتونه

زده کوونکي دې:

- په خپل وار پورته شعر په ډېره ښه او ادبي ژبه و وايي. (ديکلمه دې يې کړي.)

- د لوست نوي لغتونه وار په وار په مناسبو او معنا لرونکو جملو کې وکاروي.
- دا بیت په خپله ژبه معنا کړي:

مه شه خوښ د پادشاهۍ په تخت ختلو
همېشه یې غم کوه د پرېوتلو

- دا بیت په نثر واړوئ:

چې مو اوس کړې په مظلومو رډې رډې
غافل مه شه ددې سترګو د وتلو

- و وایي چې له ګلستان څخه پر پښتو د ژباړل شوي کتاب نوم څه شی دی او چا ژباړلی دی؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله خوښه د پورته شعر درې، درې بیته په روانه ژبه په نثر واړوي او سبا دې یې د نورو ترمخه په ټولګي کې و وایي.

> شاعران د ارزښتمنو او ښو انسانانو د سر پګړۍ دي.
>
> ټاګور

شپاړسم لوست

دودیزې لوبې

■ ایا خپلې ملي او دودیزې لوبې پېژنئ؟

هر ولس ځانته ملي او دودیزې لوبې لري. افغانستان له دې پلوه خورا بډای دی. په هېواد کې پرتې سیمې د خپل جغرافیاوي اوتاریخي مخینې له مخې بېلابېلې لوبې لري. د هېواد په شمال کې وزلوبه خورا مینه وال لري، په داسې حال کې چې سانګې وهل د هېواد په سویلي ولایتونو کې خورا اوږد تاریخ لري. همداسې غېږې نیول، خوسی کول اونور بیا د هېواد په ډېرو سیمو کې ترسره کېږي. زیاتره دا لوبې د ژمي په موسم کې کېږي.

■ د هېواد په دودیزو لوبو پوهېدل څه ګټه لري؟

لوبې او سپورت يا بدني روزنه د يوې ټولنې د عمومي روزنې يوه برخه ده. د بدني روزنې له لارې د ټولنې د غړو روغتيايي حالت ښه کېږي او يوه روغه او سالمه ټولنه رامنځته کېږي. په سالمه ټولنه کې بدن او دماغ وده کوي. له بدني او دماغي يا فکري ودې پرته يوه ټولنه پرمختګ نه شي کولای.

بدني روزنه زموږ په هېواد کې خورا لرغونی تاريخ لري او لکه د نورو لرغونو ارزښتونو او معيارونو په څېر موږ ته راپاتې ده. په دې لوبو کې داسې لوبې هم وي چې نه يوازې د وخت د تېرولو او تفريح لپاره ورڅخه کار اخيستل کېده، بلکې د جګړو پرمهال هم ډېرې ګټورې وې. دا لوبې لا تراوسه د هېواد په بېلا بېلو سيمو او کلو باندو کې دود دي. له عادي ورځو پرته د اخترونو او د نوي کال په رادبره کېدو زياتره دا لوبې په ډېرې مينې او ليوالتيا ترسره کيږي. پر دې برسېره زموږ په هېواد کې داسې لوبې شته چې د ماشومانو له خوا سرته رسيږي، لکه پټ پټانی، مشوانی يا خطکان، غوز لوبه او داسې نورې سيمه يېزې او کليوالي لوبې.

د لويانو په لوبو کې د اس څغلول، تېره اچول، خوسی، سانګې وهل، وزلوبه او نور شامل دي.

د اس څغلول

د اس څغلول زموږ په هېواد کې لرغونی تاريخ لري. دا لوبه له ميلاد دمخه زموږ د هېواد په ډېرو سيمو کې دود وه. زرګونه کلونه وړاندې د لويو قبيلومشرانو د اسونو ګلې لرلې. په تېرو وختونو کې د اس سپرلی او له اس څخه ګټه اخيستل په پوځي تشکيلاتو کې هم يو مهم ځای درلود. دا کار په بلخ، کندوز، تخار او جوزجان کې اوس هم دود دی او ډېره ګټه ترې اخيستل کيږي.

تېره اچول

دا لوبه په ټول افغانستان، په تېره بيا په ختيځو ولايتونو کې ډېره دود ده. په دې لوبه

کې هغه ځوانان ډېره برخه اخلي، چې عمر یې د ۱۵ او ۳۵ کلونو ترمنځ وي. ددې لوبې د لوبغاړو شمېره دوه تنه یا له دو و څخه زیاته وي او زیاتره د پسرلي په موسم کې تر سره کیږي. په دې لوبه کې یوه داسې تیږه ټاکل کیږي چې وزن یې د هغوی د عمر په تناسب وي. بیا یو ارت میدان ټاکي او په ټاکلي ځای کې یوه کرښه کاږي چې له هغې څخه مخکې ولاړ نه شي. له هغې وروسته د تیږې په اچولو پیل کوي. دا کار په نوبت تر سره کیږي او هر هغه څوک چې تر نورو یې تیږه وړاندې اچولې وي، د لوبې ګټونکی اعلانیږي.

خوسی

خوسی یوه په زړه پورې لرغونې لوبه ده. دا لوبه د پښتنو په سیمو، په ځانګړې توګه په ختیځو ولایتونو کې ډېره دود ده. دا لوبه د مازیګر پر مهال او زیاتره د پسرلي په وخت کې ترسره کیږي. د لوبې د ترسره کولو لپاره یو لوی او ارت میدان ټاکل کیږي. لوبه د دو و څلور کسیزو یا پنځه کسیزو ډلو له خوا پرمخ وړل کیږي. د لوبو له ډلې څخه یو، یو تن د لوبې د میر یا مشر په توګه ټاکل کیږي. د میدان په یوې څنډې کې پنځوس متره وړاندې یو ځای د پتخې یا (پتې) په نوم ټاکي. لوبه داسې تر سره کیږي چې دواړه ډلې یو له بل څخه جلا یو د بل مخامخ ودریږي. یو، یو تن غښتلی هلك د پتخې په ځای کې ولاړ وي. د دواړو ډلو غړي خپلې ښي پښې شاته کاتوي او په کیڼ لاس یې ګوتې ټینګې نیسي. د لومړۍ ډلې غړي هڅه کوي ځانونه پتخې ته ورسوي، خو د مقابلې ډلې لوبغاړي یې مخه نیسي. لوبه تر هغې پورې روانه وي چې یا ټول غړي وسوځي او یا ځانونه پتخې ته وررسوي.

سانګې وهل یا د نېزې وهل

د هېواد له لرغونو لوبو څخه یوه هم د سانګې وهل دي. د سانګې له وهلو څخه اریایانو د جنګي الې په توګه کار اخیست. د نېزې کښتنۍ برخه د اوسپنې په تېره سر

پوښل شوې وي. دا لوبه د تکړه او غښتلو ځوانانو له خوا په غښتلو او چابکو اسونو تر سره کېږي. ددې لوبې لپاره لوی میدان ټاکل کېږي. وروسته په دې میدان کې د یو، یو متر په واټن درې ځایه د ۳۵ سانتي مترو په اوږدوالي لرګین موږي په ځمکه کې ټك وهل کیږي. وروسته تقریبا د دوو سوو مترو په لیرې والي یو ځوان د اس په سپرلۍ ډېر چابك د موږو په لور راځغلي. کله چې موږو ته نژدې کیږي، خپل ځان د اس پرشا یوې خوا ته کږوي او نیزه په ښی لاس د موږي په لور برابروي، تر هغې چې موږی د نېزې په واسطه له ځمکې څخه راوباسي. په دې وخت کې دوه تنه ډولچیان ډولونه وهي. کله چې اس د موږي په لور ځغلي د ډولونو غږ د هرې شېبې په تېرېدو تیزیږي. کله چې موږی د نیزې په څوکه پورته شي د ډولونو شور او زوږ لا پسې مست اوزيات شي. که موږی خطا شي د ډولونو غږ کرار او په عادي توګه وهل کیږي. په دې توګه د لوبې ګټونکی او بایلونکی اعلانیږي.

دا لوبه په غزني او کتوازکې ډېر دود ده او زیاتره د جشنونو، ودونو او میلو پر مهال ترسره کېږي. دغه راز دا لوبه په مزارشریف او هزاره جاتو کې ډېر مینه وال لري او کله ناکله دا لوبې جوړوي.

وزلوبه

وزلوبه د افغانستان یوه ډېره لرغونې لوبه ده. ډېر خلك یې مینه وال دي. ددې لوبې تاریخ د مقدوني سکندر د یرغلونو په تاریخ پورې تړي. داسې هم ویل کیږي چې اریایي پهلوانانو به د دښمن پر لښکر باندې یرغلونه کول او د هغوی له عسکري ځایونو څخه به یې ژوندي، ژوندي خلك له ځان سره په اسونو وړل چې بیا وروسته یې د یوې لوبې بڼه غوره کړه. دا لوبه د هېواد په شمالي برخو کې رامنځته شوې، له دې امله د بلخ، سمنګانو، جوزجان، بدخشان، تخار، کندوز، بغلان، فارياب او پروان په ولایتونو کې ډېره دود ده.

ددې لوبې لوبغاړي ته (چاپ انداز) یا (پهلوان) وایي. لوبه په یو حلال شوي خوسي ترسره کیږي. د خوسي خېټه تر حلالولو وروسته پاکوي او د ۲۴ ساعتونو لپاره په اوبو کې اچول کیږي چې پوستکی یې ټینګ او ښه کلك شي. د خوسي وزن د ۳۰_۴۵ کیلوګرامو په اندازه وي.

د وزلوبې لپاره د نورو لوبو په څېر یو ارت میدان ټاکل کیږي. په هغې کې د جګولو دایره، د حلال دایره او بیرغ په څرګند ځای کې په نښه کیږي. لوبغاړي په دوو ډلو یا ټیمونو لوبه کوي. خوسی د جګولو په دایره کې اچول کیږي او بیا ټول چاپ اندازان ترې راتاویږي. هر یو هڅه کوي، چې خوسی له ځمکې راجګ او د میدان په بلې برخې کې یې د بیرغ ترڅنګ د حلال په دایره کې واچوي. له بیرغ څخه د خوسي راتاوول یوه نومره لري او د حلال په دایره کې یې اچول دوې نومرې لري.

دا لوبه کله کله د دوو او کله د زیاتو ډلو له خوا تر سره کیږي. که د دوو ډلو ترمنځ وشي، نو د لوبغاړو شمېره لس، لس تنه وي، خو د زیاتو ډلو د ګډون پر مهال د هرې ډلې د لوبغاړو شمېر پنځه، پنځه تنه وي. دا لوبه ډېره ستونزمنه او د ټپي کېدا او ان کله ناکله د مرګ خطر ورسره ملګری وي.

د متن لنډیز:

زموږ هېواد تاریخي دودیزې لوبې لري. هره یوه یې ځانته خپل ارزښت لري. دا لوبې په بېلا بېلو سیمو او بېلابېلو موسمونو کې ترسره کیږي. وزلوبه، څانګې وهل، تیږه اچول، خوسی او نورې په زړه پورې لوبې دي. په دودیزو لوبو کې زیاتې ګټې پرتې دي. د بدني روزنې له لارې بدن پیاوړی کیږي، ښه اخلاق په انسان کې وده کوي، انسان د ټولنې ارزښتمن غړی کیږي. همدارنګه په ملي کچه د ملي وحدت، ورورګلوۍ او یووالي د ودې او پراختیا لپاره خورا ارزښت لري.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې پر پنځوډلو وویشل شي:

- لومړۍ ډله دې د اس ځغلولو،
- دویمه ډله دې د تیربې اچولو،
- دریمه ډله دې د خوسي،
- څلورمه ډله دې د ښانګي وهلو، او
- پنځمه ډله دې د وزلوبې په اړه خپل معلومات د ټولګي په وړاندې ووايي.

۲ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه ووايي:

- بدني روزنه د نیکو اخلاقو په پراخولو کې څه ګټه لري؟ بیان یې کړئ.
- د بدني روزنې ټولنیزې ګټې کومې دي؟
- بدني روزنه زموږ روغتیا ته څه ګټه لري؟

۳ـ زده کوونکي دې په متن کې خاص نومونه، عام نومونه، مفرد او جمع نومونه په ګوته او په بېلو بېلو لیکو کې دې یې ولیکي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې له خپل پلار، تره یا بل خپلوان څخه پوښتنه وکړي چې د هغوی د ځوانۍ په وخت کې کومې کومې لوبې په کوم کوم موسم کې ډېرې دود وې. زده کوونکي دې پخپلو کتابچو کې د دغو لوبو په اړه له هغوی څخه معلومات ولیکي او سبا ته دې په ټولګي کې پرې خبرې وکړي.

اوولسم لوست

هانس کرستین اندرسن
Hans Christian Anderson

- له ملي او نړیوالو ادبي ځېرو څخه د چا نومونه اخیستلی شئ؟

د ملي او ولسي ادبي ځېرو په څنگ کې د نړیوالو ادبي ځېرو او د هغوی د ژوند لیك او ادبي اثارو پېژندنه زیات ارزښت لري. زده‌کوونکي د هغوی له ژوند لیك څخه اغېزمن کیږي او همدارنگه یې له ادبي اثارو څخه خوند اخلي او په ځان کې د استعداد او پیاوړتیا فکراو سوچ ورسره پیدا کیږي چې که وکړای شي، یوه ورځ هغوی هم دغه کچې ته ورسېدای شي. موږ دلته په دې لړۍ کې د هانس کرستین اندرسن لنډ پېژندلیك او د کیسو یوه بېلگه راوړې ده. اندرسن کوچنیانو ته د کیسو په لیکلو کې خورا مشهوره نړیواله ادبي ځېره ده.

- ایا د اندرسن نوم مو اورېدلی دی؟
- ولې موږ د نړیوالو ادبي ځیرو ژوند لیک لولو؟

هانس کرستین اندرسن (۱۸۰۵ – ۱۸۷۵ م.) ډنمارکي شاعر او کیسه لیکونکی و. پلار یې موچي و. هانس د ځوانۍ عمر په بېوزلۍ کې تېر او یو متفکر او حساس ځوان ترې جوړ شو. په ۱۴ کلنۍ کې یې پلار مړ شو او مور یې بل مېړه وکړ. نوموړي له ستونزمن ژوند سره سره یوه غندونکې منظومه قطعه ولیکله. دې کار هغه ته زیات بریالیتوب وربه برخه کړ. اندرسن ډېر داستانونه او کیسې ولیکلې چې زیاتره یې کوچنیانو ته لیکل شوي دي. اندرسن نه یوازې د ډنمارك له نومیالیو لیکوالو څخه ګڼل کېږي، بلکې د نړۍ له سترو لیکوالانو څخه هم شمېرل کېږي.
دلته د هانس کرستین اندرسن د ((شهزادګۍ او نخود)) او ((بلبل او سور ګل)) دکیسو دوه پښتو ژباړې راوړو.

شهزادګۍ او نخود

په پخوا زمانو کې یو شهزاده و. شهزاده غوښتل په یوې ښې او بډایې کورنۍ کې واده وکړي. ددې کار لپاره یې ډېرو لرو او نژدې سیمو ته سفرونه وکړل.

شهزاده په خپلو سفرونو کې له بېلا بېلو کورنیو سره ولیدل، خو د هغوی په کورنیو کې یې د ځان وړ او مناسبه نجلۍ ونه موندله. په پای کې یې د واده فکر له سر څخه وایسته او خپل هېواد ته راستون شو.

په یوې توپاني شپې کې چې بریښنا تول هسك روښانولو او ډېر سخت باران ورېده، د شهزاده د پلار (پاچا) د ماڼۍ د دروازې ټکول تر غوږه شول. پاچا وارخطا شو او له ځایه جګ شو. خپل خدمتګار ته یې وویل چې لاړ شي او د ماڼۍ دروازه پرانیزي او وګوري چې په دې شپه کې څوك دروازه ټکوي؟ کله چې خدمتګار دروازه پرانیستله، ویې لیدل چې یوه نجلۍ باران لمده کړې او له سر او مخ څخه یې اوبه روانې دي. نجلۍ راننوته. هغه دومره لمده شوې وه چې په هرځای کې به درېده، هغه ځای به لمدېده.

ملکې ترې وپوښتل: ((ته څوك يې؟))

نجلۍ ځواب ورکړ: ((ستاسو دګاونډي هېواد د حاکم لور.))

ملکې او پادشاه يوبل ته وکتل. ملکې په ورو وويل: ((زه هغه نن شپه ازمايم او معلوموم يې چې هغه رښتيا وايي او رښتيا هم شهزادګۍ ده او که نه؟))

وروسته نو پرته له دې چې چاته ووايي، خپلې کوټې ته لاړه. خپله بستره يې لرې کړه او يو نخود يې په بستره کې کېښود. بيا يې د بڼکو يو توشك په هغې هوار کړ. خپلو خدمتګارانو ته يې وويل هغه نجلۍ دې کوټې ته راولي او ورته دې ووايي چې په دې بستري کې ويده شي.

سهار د وخته چې شهزادګۍ له خوبه را پاڅېده، نو ملکې ترې وپوښتل: ((ايا بيګا دې سم خوب وکړ؟))

نجلۍ په ځواب کې وويل: ((نه، بېګاه هيڅ خوب رانغی. ځای مې ښه نه و. ډېره خرابه شپه مې تېره کړه.))

پادشاه اوملکه د نجلۍ له ځواب څخه ډېر خوشحاله شول. هغوی پوه شول، دا هغه نجلۍ ده چې هغوی ورپسې ګرځي. ځکه يوه حساسه او ځيرکه نجلۍ کولای شي تر توشك لاندې يو نخود وپېژني.

پادشاه او ملکې خپل زوی خبر کړ چې يوه مناسبه نجلۍ يې ورته موندلې ده. هغه په خپلو پښو دې ماڼۍ ته راغلې ده. له هغې وروسته شهزاده له هغې نجلۍ سره واده وکړ. هغه نخود يې په مناسب ځای کې د يو يادګار په توګه کېښود او کله به يې چې هغې ته کتل، هغه باراني شپه به يې يادېدله.

بلبل او سور گل

په ټولو ختیځو اشعارو کې د بلبل او د گل د مینې خبرې کیږي، ځکه چې د شپې په توره تیاره کې سندر بول بلبل د خپل خوشبویه گل لپاره سندرې وایي.

ما (ازمیر) ته په څېرمه پرتو لوړو سیمو کې، چې ښاروان پکې خپل اوښان مخکې کړي وو، یو سور گل ولید. وحشي کوترې د اسمانڅکو ونو په څانگو او ښاخونو کې لاندې باندې الوتلې او بنکې یې د سپینو زرو په څېر ځلېدې. کله به چې پرې د لمر وړانگې لگېدې نو د مرغلرو په څېر به برېښېدې.

د سور گل د بوټي په منځ کې یو گل و، چې تر نورو گلانو ډېر ښکلی و. یو بلبل د هغې تر څنگ ناست و او خپل خوږ او درد یې ورته غږولو. خو سور گل چوپ و. ان یو څاڅکی شبنم یې د خواخوږۍ د اوښکو په توگه له پاڼو څخه نه څڅېده. گل د یوې تیږې په سینې پرېوتی و. سور گل وویل: ((هومر، د نړۍ تر ټولو ښه شاعر دلته ویده دی. زه خپل عطر ترې ځاروم او که توپان پاڼې پاڼې کړم، د هغه پرمخ یې شیندم. د نړۍ ستر سندربول دلته خاورې شوی او ما له دې خاورې څخه سر راپورته کړی دی. زه دهغه د قبر یو سور گل یم. داسې مغرور او ښکلی گل چې تا بېوزلي بلبل ته نه غوږېږم.)) بلبل غمگین شو اودومره سندرې یې وویلې چې په ځمکې ولوېد او مړ شو.

یو سوداگر له اوښانو سره هلته ورسېد. د سوداگر کوچني زوی مړ مرغه ومونداو د ستر شاعر د مړي ترڅنگ یې ښخ کړ. باد سور گل وښوراوه. شپه راغله. سور گل خپلې پاڼې له ځانه راتاوې کړې چې تود شي. یوه ډله بهرنیان هلته راغلل. د هغوی په ډله کې د شمال یو شاعر و. هغه گل وشکولو او د خپل کتاب په پاڼو کې یې کېښود او د نړۍ بلې

برخې، يعنې خپل هېواد ته يې يوړ. سور ګل له غم او کړاو څخه مړاوی شو او د کتاب د پاڼو په منځ کې ويده شو. کله چې هغه شاعر خپل هېواد ته ورسېد، کتاب يې پرانيست او ويې ويل: ((دا ګل مې د يو ستر شاعر له قبر څخه شکولی دی.))

سور ګل دا ټوله کيسه په خوب کې ليدلې وه. کله چې له خوب څخه پاڅېد، د يخ باد د لګېدو له امله يې يخني وشوه او له پاڼو څخه يې يو ځاځکی شبنم د شاعر په قبر ولوېد. کله چې لمر سهار خپل سر ځمکې ته راهسك کړ، سور ګل له پخوا څخه ډېر ښکلی برېښېده. توده ورځ وه او ګل په خپل تود هېواد، اسيا کې و. د پېښو غړونه واورېدل شول. څو تنه بهرنيان هغې خوا ته راروان وو. د هغوی په منځ کې د شمالي سيمې يو شاعر و. هغه ګل وشکولو، مچې يې کړ او خپل هېواد ته يې يوړ.

ګل لکه موميايي بدن د شاعر په کتاب کې پروت و. هر کله چې به شاعر خپل کتاب پرانيسته، ويل به يې: ((د سترشاعر د قبر ګل))، بس هغسې چې يې په خوب کې ليدلی و.

د متن لنډيز:

هانس کرستين اندرسن په يوې بېوزلې کورنۍ کې زېږېدلی دی. پلار يې موچي و. د کوچنيوالي او ځوانۍ عمر يې په ډېره تنګسه کې تېر کړی دی. نوموړی د خورا تېز فکر خاوند و. له ستونزو سره سره يې خپله هيله له لاسه ور نه کړه. د غندلو يوه منظومه يې وليکله. دې منظومې د هغه بخت راويښ کړ او له دې لارې د خلکو په خولو کې ولوېد. اندرسن ډېرې کيسې او داستانونه وليکل چې زياتره برخه يې کوچنيانو ته ليکل شوې ده. اندرسن نه يوازې په ډنمارك کې چې د هغه اصلي ټاټوبی دی، مشهور دی، بلکې په نړۍ کې له سترو ليکوالو څخه ګڼل کيږي.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- ایا تاسو تر دې دمخه د اندرسن کومه کیسه لوستې؟ که هو نو نوم یې واخلئ.
- د اندرسن د ماشومتوب او ځوانۍ عمر څنګه تېر شوی دی؟
- ایا د ژوند له تېرلو ستونزو اوتنګسو سره سره یې خپله هیله له لاسه ورکړې وه؟
- ایا د اندرسن د ((شهزادګۍ اونخود)) کیسې درته خوند درکړ؟

۲- زده کوونکي دې په پورته لوستکې خاص نومونه په یو لست او عام نومونه په بل لست کې ولیکي او یو له بل سره دې مقابله کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي، د خپلې تجربې له مخې او یا هم د مور او پلار په مرسته یوه کیسه ولیکي او په بله ورځ دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ولولي.

یوازې هیله شرط نه دی، د هغې د لاسته راوړنې لپاره هڅه او هاند هم شرط دی.

هانس کرستین اندرسن

اتلسم لوست

د مطالعې ارزښت

- تاسو له مطالعې خوند اخلئ؟

په تېرو لوستونو کې مو د زده کړې په اړه يو څه ولوستل. دلته د مطالعې په اړه غږېږو. مطالعه لوستلو ته وايي. کېدای شي دا لوست د يو کتاب، يوې ورځپاڼې يا يوې مجلې متن وي، يوه کيسه وي يا بل کوم يو روزنيز مطلب. مطالعه نور ډولونه هم لري. ليدل او مشاهده کول هم د مطالعې برخه ده. انسان لکه څنګه چې د خپل بدن د ودې لپاره خوړو او ورزش ته اړتيا لري، همداسې د فکر او ذهن د ودې لپاره مطالعې ته اړتيا لري. دا مطالعه يوازې د ښوونځي او درسي کتابونو له لارې لاس ته نه راځي، بلکې انسان بايد د ذهن د لا ودې لپاره په موضوع پورې اړوند نور کتابونه او ليکنې هم ولولي.

- د مطالعې له لارې څه شی ترلاسه کولای شو ؟
- مطالعه زموږ د ژوند لپاره څه ارزښت لري؟

مطالعه یوازې په کتاب پورې محدوده نه ده. دکتابونو او لیکل شو و متنونو د لوستلو تر څنګ د خپل چاپېریال او په هغې کې د پرتو شیانو په هکله سوچ کول هم د مطالعې یوه برخه ده. د بېلګې په توګه، غرونه، سیندونه، سمندرونه، ځنګلونه، طبیعي منظرې، لمر، سپوږمۍ او ستوري او داسې نور شیان زموږ شاوخوا ته پراته دي. په دې هکله سوچ کول چې دا ټول د انسان د ګټې او خدایي نظام د ټینګښت په موخه رامنځته شوي او هر یو زموږ په ژوند مستقیمې او یا غیر مستقیمې اغېزې لري. که په دوی کې یو یا ټول نه وای، څه به پېښ شوي وای او زموږ پر ژوند به یې څه ډول اغېزه کړې وای.

مطالعه یو مهارت او وړتیا ده او د مینې له لارې په انسانانو کې پیدا کېږي. د نړۍ ټولو پوهانو او لیکوالو، نوښتګرانو (مخترعین) اونورو د خپلې ژورې مطالعې له لارې ناپېژندل شوې او تر ځمکې لاندې پټې خزانې او سرچینې د بشر د خدمت لپاره چمتو کړې دي.

په ورځپاڼو، مجلو او نورو مهالنیو خپرونو کې ګډون او د هغو لوستل سړی په هېواد کې دننه او له هېواده بهر له ورځنیو پېښو څخه خبروي. د ناولونو، کیسو او داستانونو لوستل د انسان فکري ځواك غښتلی کوي. د دیني او مذهبي کتابونو لوستل او مطالعه سړی له دیني موضوعاتو سره اشنا کوي. د رادیو او تلویزیون د روزنیزو او علمي خپرونو اورېدل او لیدل سړی په فکري لحاظ بډایوي. د تفریحي فلمونو ننداره د سړي دماغ پیاوړی کوي او ستړیا یې له منځه وړي.

د مطالعې د هر اړخېزو ګټو په پام کې نیولو سره باید موږ خپل وخت وزګار تېر نه کړو. تل مو کتاب په لاس کې وي. هرځای چې وي، ددې وخت لرو چې کتاب ولولو، د خپل شاوخوا په هکله فکر وکړو او د هر څېز په باره کې له ځان څخه پوښتنې وکړو. وخت لکه سره زر دی اوهیڅوك سره زر وړیا له لاسه نه ورکوي. مطالعه ټاکلی ځای او وخت نه لري. په هر وخت او هرځای کې کولی شو، یو څه شی ولولو. که سرویس ته

سترګې په لار واوسو، که په موټر کې واوسو، که په کور کې واوسو یا بل هر ځای، د مطالعې لپاره وخت او فرصت لرو، باید له لاسه یې ورنه کړو. یوازې هغه مهال چې له انسان سره پاتې کېږي، هغه د مطالعې مهال دی او بس.

مطالعه او لوست هم د ژوند د مهمو موضوعګانو په څېر ټینګ هوډ او عزم ته اړتیا لري. د دې کار لپاره باید خپل کارونه ښه پلان کړو او مطالعې ته زیات وخت ورکړو. دا یو حقیقت دی، موږ هغه کارونه ښه سرته رسولای شو چې مینه ورسره ولرو.

په لوست او مطالعې کې باید خپل حواس په کار واچوو. په تېره بیا غوږ او سترګې د موضوعګانو په درک کې ځانګړې ارزښت لري. د اوږدو له لارې کولای شو د لوست مفهوم پیدا کړو. ښه به دا وي چې د فورمولونو او لغاتو د یادولو پر ځای د هغوی شکل او بڼې حافظې ته وسپارو او محتوا یې په یاد کړو.

د متن لنډیز:

مطالعه د انسان ذهن پیاوړی کوي. هغسې چې ورزش بدن پیاوړی کوي، هغه شان مطالعه د انسان ذهن او فکر پیاوړی کوي. هرکتاب، مجله یا د لوستلو بل کوم څیز چې په هرځای او هر وخت کې په لاس راغلل، باید ویې لولو. وایي، هر کتاب په یو وار لوستلو ارزي. د ژوند ټولې علمي اړتیاوې په درسي کتابونو کې نشته. دا کتابونه تاسو ته د زده کړې لارې چارې درښیي او همدغه لارې دي چې تاسې پرې خپله پوهه له نورو کتابونو څخه تر لاسه کوئ. باید تل مطالعه وکړو او یوه شېبه هم بېکاره تېره نه کړو. درسي کتابونه لکه د څراغ په څېر دي او موږ ته نور ګټور کتابونه ښیي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو تشریحي ځوابونه ووايي:

- ایا د مطالعې لپاره ټاکلی وخت او ځای شته؟ بیان یې کړئ
- ایا له مطالعې پرته انسان خپله پوهه پراخولی شي؟ څنګه؟ بیان یې کړئ.

۲ـ د لاندې جملو خالي ځایونه په مناسبو کلمو پر پنسل ډک کړئ:

- مطالعه یو مهارت او .... ده.
- .... د انسان فکر او ذهن پیاوړی کړي.
- هر کتاب یو وار په .... ارزي.

۳ـ پنځه تنه زده کوونکي دې د مطالعې په اړه دوې، دوې دقیقې خبرې وکړي او نور زده کوونکي دې ترینه د موضوع په اړه پوښتنې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې د مطالعې لپاره د کور د غړو په مرسته یو کتاب یا مجله یا کومه ورځپاڼه وټاکي او په بله ورځ دې نورو زده کوونکو ته د هغه د مطالعې دګټو په اړه خبرې وکړي.

نولسم لوست

د يووالي ګټه

- تاسې د يووالي په خوند پوهيږئ؟

د يووالي او اتفاق په اړه مو په تېرو ټولګيو کې يادونه کړې ده. دلته په لنډ ډول يوه کيسه چې پکې په عملي ډول د يووالي خوند نغښتی دی، لولو. يووالی له کورنۍ نه نيولې تر يو هېواده ډېر ضروري دی. څنګه چې يوه وړه کورنۍ د بې اتفاقۍ له کبله خرابېږي همدارنګه يو هېواد هم د خپلو وګړو له بې اتفاقۍ څخه ډېر زيان مومي.

- تاسو د يووالي د ارزښت په اړه څه معلومات لرئ؟
- د يووالي ګټه څه ده؟

وايي، يوه ورځ د کوترو يو سېل راغی او په يوې کروندې کې کښېناستې. هلته د غنمو دانې پرتې وې. يوې کوترې ولېدلې، ورو الوته، دانو ته کښېناسته او په ټولولو يې پيل وکړ. نورې کوترې هم ورپسې ورغلې او په دانو ټولولو لګيا شوې. کله چې په دانو مړې شوې، د الوتلو تکل يې وکړ. څو کوترې په دام کې نښتې وې، وانه الوتلای شوې. هرې يوې شتنکې وهلې چې ځان خلاص کړي، خو څه يې لاس ته رانغلل.

په دوی کې يوه هوښياره کوتره وه، ويې ويل: ((هغه وخت چې موږ دا خوندورې دانې لېدلې وې، بايد فکر مو کړی وای چې دا دانې چا او د څه لپاره اچولې دي. که مو فکر کړی وای په دې کړاو به اخته شوي نه وو. اوس هم بايد يو فکر وکړو، کېدای شي ځانونه خلاص کړو. لږه دمه وکړئ، کله چې ما وويل نو ټولې په يو دم له ځايه پورته شئ.))

ښکاري چې لږ څه وړاندې ناست و، ويې ليدل چې کوترې په دام کې نښتې دي، ورمنډه يې کړه. په دې وخت کې هغې هوښيارې کوترې د پورته کېدو امر وکړ. ټولې يو دم له ځمکې پورته شوې. دام يې له ځان سره په هوا کړ او لاړې.

ښکاري چې دا حال وليد د کوترو په لور يې ورمنډه کړه. لږه شېبه وروسته يې کوترې له سترګو پنا شوې. د ښکاري تمه پرې شوه او ستړی ستومانه راستون شو.

د متن لنډيز:

کوترې وږې وې. د دانو خوړلو لپاره په يوې کروندې کې کښېناستې. په دانو خوړلو يې پيل وکړ. خبرې نه وې چې ښکاري ورته دام ايښی و. دانې يې ټولې کړې، مړې شوې، غوښتل يې چې والوزي. يو څو کوترې والوتې، خو نورې په دام کې نښتې وې. په پاتې شوو کوترو کې يوه هوښياره کوتره وه. يوه لاره يې وسنجوله. ټولو ورسره ومنله. په يو غږ والوتې. دام يې له ځان سره په هوا او ځانونه يې د ښکاري له منګولو څخه وژغورل. دا د يووالي او اتفاق برکت و.

خرګندونه

سېل: د مرغيو، کوترو يا نورو الوتونکو لويې ډلې ته سېل وايي چې په هوا کې له يو ځای څخه بل ځای ته ځي.

شتنکې: د لاس او پښو وهلو حالت ته شتنکې ويل کېږي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- کوترې ولې کروندې ته راکښته شوې؟
- هلته يې اېښودل شوی دام ولې نه و ليدلی؟
- له دانو خوړلو وروسته يې څه وکړل؟
- ستاسو په اند له اسارت څخه د يو راوتلي ازاد ولس د بري راز په څه شي کې نغښتی دی؟
- ځنګه کولای شو يو موټی او پرمختللی هېواد ولرو؟

۲ـ د لاندې هرې پوښتنې لپاره درې، درې ځوابونه درکړل شوي. تاسو يې تر ټولو سم ځواب په نښه کړئ:

- کوترې چېرته کښېناستې؟

الف: په باغ کې

ب: د ونو په ځنګل کې

ج: په کروندې کې

- کوترې ولې وانه الوتلې؟

الف: ټولې ترلې وې.

ب: په دام کې نښتې وې.

ج: ښکارې نیولې وې.

- کوترې د څه شي په برکت د ښکاري له لاسه و وتې؟

الف: د ډېر مرېښت په برکت

ب: د الوتلو په برکت

ج: د یووالي او اتفاق په برکت

۳ــ د زده کوونکو یوه ډله دې په پورته متن کې عام نومونه پیدا او ودې لیکي. بله ډله دې په پورته متن کې د (ی) ډولونه په ګوته کړي. دواړه ډلې دې له ټولو زده کوونکو سره په خپلو لاس ته راوړنو خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کلي، کور او ښار کې د اتفاق او یووالي کومه کیسه سبا ته په ټولګي کې واوروي. ښه به وي که په دې اړه په خپل کور کې له مور او پلار او خپلوانو څخه پوښتنې وکړي.

له یوه لاسه ټک نه خېژي.

شلم لوست

د سبو گټې: ورځنۍ اړتیا

- تاسو کوم ډول سابه زیات خورئ؟

سابه د انسان د بدن د پیاوړتیا لپاره ډېر ارزښت لري. په سبو کې داسې ویټامینونه او معدني مالگې شته چې په نورو خوړو او ان په میوو کې نشته. ددې لپاره چې بدن مو له هر راز موادو څخه برخمن شي، باید په خپلو ورځنیو خوړو کې هرومرو سابه ولرو. هغه کورنۍ چې له سبو څخه ډېره گټه اخلي، د هغو کورنیو په پرتله د ښې روغتیا خاوندې وي چې له سبو څخه هغومره گټه نه اخلي.

- تاسو د سبو گټې پېژنئ؟
- له سبو خوړلو پرته د انسان بدن په بشپړ ډول وده کولای شي؟

انسانان، څاروي، الوتونکي او په پای کې ټول ژوندي موجودات د خپل پایښت او ودې لپاره اوبو او خوړو ته اړتیا لري. څاروي او الوتونکي هغه شی خوري چې ویې مومي. انسانان بیا هغه شیان خوري چې د بدن د ودې او سلامتیا لپاره یې ګټور وي.

د انسان بدن د وینې، هډوکو، غړو، غوښې، پوستکي او نورو د ودې او لویېدو لپاره ځانګړو موادو او خوړو ته اړ دی. د بېلګې په توګه پروتین،کاربوهایدریت، شحم، منرالونه، ویټامینونه او نور هر یو په خپل وار د انسان د بدن په ودې، غبنتلتوب، ذهني پراختیا، د هډوکو په جوړښت او نورو کې ستره برخه لري. دا مواد ټول د خوړو په یو جزء کې نشته. باید د هغوی د ترلاسه کولو لپاره بېلا بېل خواړه وخوړل شي. د بېلګې په توګه پروتین په غوښه، شېدو اوهګیو او غلو دانو، لکه لوبیا او نورو کې شته. په خوړو کې د کاربوهایدریت شتون د بدن د تودوخې او ځواك د راپیدا کېدو لامل کیږي. ټول خواړه بدن ته طاقت ورکوي، خو د ځینو شیانوخوړل د بدن طاقت ډېر زیاتوي.

کاربوهایدریت لوږه ډېر ژر پای ته رسوي. کاربوهایدریت په جوارو، وریجو، دال، کچالو، چوغندرو، ګنیو، کېلو، مېو اونورو کې په زیاته اندازه پیداکیږي. هغه خواړه چې کلسیم لري، د هډوکو په جوړولو کې مرسته کوي. دې ډول توکو ته معدني توکي وایي. همدا راز ویټامینونه د بدن د غړو په ودې او د بدن د عمومي موازنې په ساتلو کې زیات ارزښت لري. ویټامینونه په مېوو او سبو کې پیدا کېږي.

سابه زیاتره داسې توکي لري چې د بدن د ودې او پراختیا لپاره تر ټولو نورو خوړو ګټور او بډای دي. د بېلګې په توګه په سبو کې ډېر معدني مواد شته. همدا راز هغه مواد چې په ټېپرو، کاهو، کدو او ګازرو کې شته، د خوړو په نورو توکو کې نه موندل کیږي. له دې امله هر راز خواړه باید هرومرو په خپل وخت او موسم کې وخوړل شي.

که پام موکړی وي، د کلو او بانډو اوسیدونکي تر ښاري اوسیدونکو زیات روغمن او په پرتلیز ډول د اوږده عمر خاوندان وي. ددې لامل دا دی چې هغوی زیاتره سابه خوري.

ځینې سابه اومه خوړل کیږي، خو ځینې نور یې بیا پخولو ته اړتیا لري. د سبو اوبه باید د پخولو پر مهال تویې نه شي، ځکه کېدای شي ټول ګټور توکي یې له منځه لاړ شي.

خام سابه باید تر خوړلو د مخه ښه پاك شي، د پتاسو په محلول کې پرېمنځل شي او یا لږ تر لږه د لس، پنځلسو دقیقو لپاره په مالګینو پاکو اوبو کې واچول شي. ګندنه، دنیا، پیاز او نور چې خام خوړل کیږي، باید هیڅکله ناپاکه ونه خوړل شي. د امکان تر حده پورې باید پر دسترخوان د نورو خوړو ترڅنګ د سبو یو ډول موجود وي چې په نورو خوړو کې له شتو توکو سره یوځای د بدن د اړتیا وړ توکي پوره کړي.

ځینې سابه د خپل ارزښت له مخې په خپل موسم کې وچېږي او بیا په هغه موسم کې خوړل کېږي چې نه پیداکېږي. په دې سبو کې شوتل، شپیشته، بینډۍ، د بادرنګو پوستکي، پیاز او رومي بانجان (باټینګر) راځي.

د متن لنډیز:

په سبوکې ډېرې ګټې پرتې دي. سابه بېلابېل ډولونه لري. د معدني موادو له مخې سابه تر نورو خوړو ډېر بډای وي. په هر موسم کې بېلا بېل سابه پیدا کیږي. له دې امله هر راز خواړه باید هرومرو په خپل وخت او موسم کې وخوړل شي. همدا راز هغه مواد چې په تېپرو، کاهو، کدو او ګازرو کې شته، د خوړو په نورو توکو کې نه موندل کیږي. هغه سابه چې پخېږي، باید د پخولو پر مهال یې اوبه توبې نه شي. همدا راز هغه سابه باید ښه پرېمینځل شي چې خام خوړل کیږي . په خپلو ورځنیو خوړو کې باید د شونتیا تر کچې پورې هرو مرو سابه ورګډ کړو.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځواب ووايي:

- مونږ ولې سابه خورو ؟

- د سبو نه خوراك د څه شي لامل كيږي؟
- هغه سابه چې خام خوړل كيږي، ولې ډېرو پرېمنځلو ته اړتيا لري؟

۲ــ زده كوونكي دې ځواب ووايي:

- دا سمه ده چې ووايو، دا سابه مې خوښېږي او هغه نه؟
- كه يو ځوك په يو موسم كې د هغه موسم سابه ونه خوري، څه تاوان به يې كړى وي؟
- د سبو څو ډولونه پېژنئ؟

۳ــ زده كوونكي دې په درېو ډلو وويشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست كې خاص نومونه پيدا او ودې ليكي.
- دويمه ډله دې په پورته لوست كې كارول شوي عام نومونه پيدا او هغه دې وليكي.
- درېمه ډله دې په كلمو كې بېلا بېلې (ی گانې) پيدا او د هرې ډلې كلمې دې په ترتيب سره بېلې بېلې وليكي.

۴ــ زده كوونكي دې د لاندې جملو خالي ځايونه په مناسبو كلمو پر پنسل ډك كړي:

- د .... اوبه بايد د پخولو پر مهال تويې نه شي.
- خام سابه بايد لږ تر لږه د شلو دقيقو لپاره په .... پاكو اوبو كې واچول شي.
- په سبو كې ډېر .... مواد شته.

كورنۍ دنده

زده كوونكي دې د خپلو ميندو په مرسته د سبو دگټو په اړه معلومات راټول او په يو ځو كرښو كې دې وليكي. همدا شان پام دې وكړي چې هغوى زياتره كوم سابه پخوي. خپل معلومات دې سبا ته په ټولگي كې ولولي.

يو ويشتم لوست

چاپیریال څنګه وساتو؟

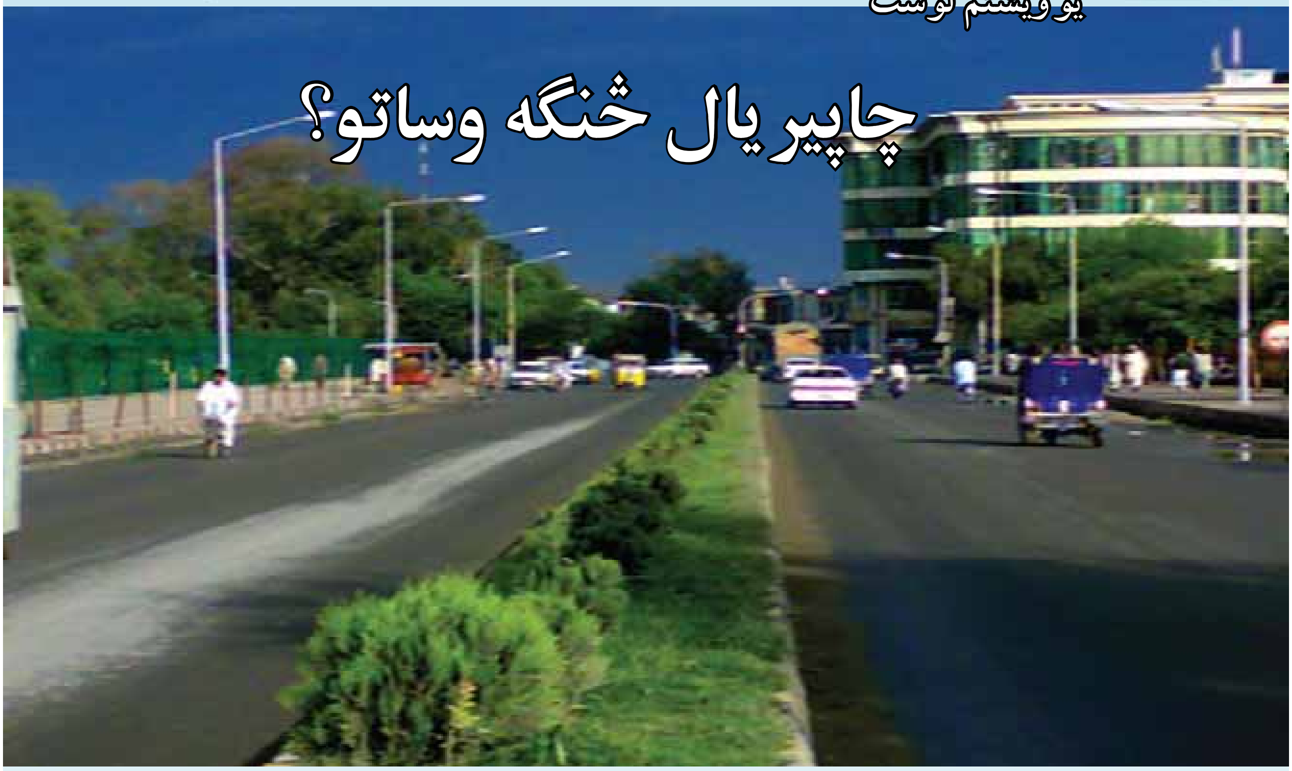

■ تاسو چاپېریال پېژنئ؟

زده کوونکي باید خپل چاپېریال د خپل ټاټوبي په توګه وپېژني. د رغنده او سمبال ژوند لپاره دې هغه ته پوره پام وکړي. خپله روغتیا، بدني وده او ښکلا دې په هغه کې وګوري. د هغه په ساتنه کې دې له زړه نه هڅه وکړي. هرڅوك باید د چاپېریال په پاك ساتنه کې خپله ونډه سرته ورسوي. دا ونه وایي چې په ما یې څه. دا په ما پورې اړه نه لري.

■ که چاپېریال پاك ونه ساتل شي، څه به پېښ شي؟

■ د چاپېریال د پاك ساتلو دنده د چا پر غاړه ده؟

■ چاپېریال څنګه ښکلی کېږي؟

ټول هغه شيان چې زموږ شاوخوا ته پراته دي او يا يې زموږ شاوخوا نېولې ده، چاپېريال بلل کيږي. په ځانګړې معنا چاپېريال د انسان د استوګنې وړ توکي، شيان او شاوخوا ځمکه او په هغې کې پراته ټول شيان دي. په عمومي معنا، چاپېريال ټوله هغه سيمه ده چې انسانان پکې اوسيږي. په دې توګه غرونه، سيندونه، ځنګلونه، کرنيزې ځمکې، دښتې د طبيعت او د بشر په لاس راغلي بدلونونه په چاپيريال کې راځي.

په دې ډول يو ته د ژوند يا استوګنې چاپېريال او بل ته عمومي چاپېريال ويل کيږي.

د استوګنې په چاپېريال کې بيا يوه کورنۍ، د هغې ګاونډ او په هغې پورې اړوند شيان شامل دي. موږ په چاپېريال کې ژوند کوو، سا پکې اخلو، د ژوند اړتياوې ترې برابروو او د هغه پاکي او ناپاکي مو پر روغتيا باندې نېغ په نېغه اغېزه لري. له دې امله زموږ د ټولو دنده او ټينګ مسؤوليت دی چې خپل چاپېريال ښکلی کړو، پاك يې وساتو او د يوه ښه او خواږه ژوند لپاره يې چمتو کړو. که د کورونو تر څنګ مو د اوبو ويالې بهيږي، بايد له اوبو څخه يې د څښلو او کارولو لپاره سمه ګټه واخلو. خځلې او ناپاکي پکې ونه غورځوو که مېوه لرونکې يا سيوري لرونکې ونې مو شاوخوا ولاړې وي، بايد پالنه يې وکړو او ښاخونه يې پرې نه کړو. د کور خځلې او د خوړو پاتې شونې هرځای ونه غورځوو او په يوه سم ځای کې يې ځای پر ځای او يا يې تر خاورو لاندې کړو. د خپلو کورونو د ټټيو مخې بندې کړو او پرې نه ږدو چې انساني فضله موادکوڅو او لارو ته راووځي. د کورونو تر څنګ داسې شيان ونه سوځوو چې هوا يې خرابه شي. د ولاړو اوبو ډنډونه له منځه يوسو، چې د ډول ډول ناروغيو، په تېره د ملاريا او کالداني د ماشو د راپيداکېدو او ډېروالي لامل کيږي. په همدې توګه د سيمې د سمسورتيا لپاره د نيالګيو په کرلو او د باغونو، تفريح ځايونو او چمنونو په جوړولو، خپله سيمه لا ښايسته او ښکلې کړو.

ځنګلونه، څرځايونه، کرنيزې ځمکې او سيندونه زموږ د ژوند د پايښت لپاره ډېر ارزښت لري. بايد په ساتنه او څارنه کې يې هر راز هلې ځلې وکړو. د ځمکې د ښويېدو د مخنيوي او وربښت لپاره ځنګلونه ډېر ارزښت لري. د بادونو د مخنيوي او له يوه ځايه

بل ځای ته د شګو د لیږدونې د مخنیوي لپاره د ونو او ځنګلونو جوړول ډېر اړین دي.

د متن لنډیز:

زموږ د استوګنې شاوخوا ته چاپېریال وایي. کور، کوڅه، سړک، باغ، ویالې، ونې، ځنګلونه او داسې ډېر نور د چاپېریال برخې دي. په چاپېریال کې موجود شیان د یو نسل مال نه دی، بلکې له هغو څخه باید راتلونکي نسلونه هم ګټه واخلي. له دې امله باید دچاپېریال په ساتلو کې ډېرې هلې ځلې وکړو. د سیمې د سمسورتیا لپاره د نیالګیو په کرلو او د باغونو، تفریح ځایونو او چمنونو په جوړولو خپله سیمه لا ښایسته او ښکلې کړو.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې جملې سمې کړي:

- د چاپېریال استوګنې زموږ شاوخوا ته وایي.
- ښکلې لا ښایسته خپله او سیمه کړو.
- ښکلی ځنګه چاپېریال کېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووایي:

- چاپېریال څه شي ته وایي؟
- په چاپېریال کې کوم شیان راځي؟
- چاپېریال د یو نسل مال دی، که د ډېرو؟ څرګنده یې کړئ.

۳ـ زده کوونکي دې یو په یو په متن کې راغلي نوي لغتونه د کتاب د پای له پانو څخه معنا او په جملو کې دې یې وکاروي.

۴ـ د لاندې عبارتونو په مرسته نوې جملې جوړې کړئ.

دکلو او باندو طبیعت

پاکې او رڼې اوبه

شنې او سمسورې ونې

۵ـ دوه شعرونه یا داسې ښکلې ادبي جملې ولیکئ چې په یو کې د لمر او په بل کې یې د اوبو په هکله خبرې شوې وي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل استوګنې د چاپېریال د لا ښکلا او ښایست لپاره د خپلې خوښې یوه طرحه جوړه او په بله ورځ دې پرې د نورو زده کوونکو په وړاندې خبرې وکړي.

زده کوونکي دې لاندې جدول په کتابچه کې ولیکي، د چاپېریال کلمه پیدا او په خپله خوښه دې رنګه کړي.

ا	ج	k	k	د	ر
چ	ب	k	k	و	ل
ا	پ	ى	ر	ي	ا
ط	ع	ب	ل	ن	ط
خ	ا	س	م	و	ع

دوه ویشتم لوست

ژبه اوگرامر

- ژبه څه شی ده؟

انسانان د ژوند له هماغه لومړي پيل څخه د يو بل د پوهولو راپوهولو لپاره ژبې ته اړ وو. هغوی اړ وو چې خپل فکر يو بل ته انتقال کړي او د بل په فکر باندې ځانونه وپوهوي. ځکه يوازې د لاس او سر په اشارو د انسان فکر په بشپړ ډول بل چاته نه رسيږي. له دې امله ژبه د خپل ارزښت له مخې د انسان په ژوند کې خورا مهم رول لري. ژبه ده چې انسان پرې خپل فکر او نظر بيانوي. خپل مطلب اوغوښتنې يو بل ته وايي او همدا شان د نورو په غوښتنو پوهيږي. ژبه انسانان له ځارويو څخه بېلوي.

- که ژبه نه وای څه به پېښ شوي وای؟
- له ژبې پرته انسان اوسني پرمختګ ته رسېدای شو؟

د هغو کلمو او خبرو ټولګې ته ژبه ویل کېږي چې یو څوک یې بل چا ته د خپل فکر د بیان لپاره کاروي. په دې کې ټولې نښې او اشارې هم راځي چې د یو مطلب د افادې لپاره کارول کېږي.

ژبپوهان ژبه د خبرو او اشارو داسې یوه لړۍ بولي چې د یوې ټولنې وګړي یې یو له بله د پوهولو او راپوهولو لپاره کاروي او یو بل ته یې اوروي. په دې توګه ژبه د انسانانو ترمنځ د پوهولو راپوهولو یوه اله او وسیله ګرځي. وینا او خبرې کول د افکارو د څرګندولو ډېره ښه وسیله ده او له دې امله انسانان پر نورو حیواناتو امتیاز لري.

ټولې قاعدې او قوانین چې د یوې ژبې د سم ویلو او سم لیکلو په اړه خبرې کوي، د ژبې ګرامر ورته ویل کېږي.

ګرامر د یوې ژبې جوړښت د ژبې د خپلو ځانګړنو په رڼا کې څېړي. هره ژبه ځانته ګرامري قوانین او لارې چارې لري، نو ځکه د ژبې د ګرامرپه لیکنه کې خپله د هماغه ژبې قواعد او اساسات غوره ګڼل کېږي.

معرفة الافغاني یو درسي ګرامر دی. پیرمحمد کاکړ دغه ګرامر په احمد شاهي دور کې لیکلی دی. پیر محمد کاکړ د پښتنو له لومړنیو لیکوالانو څخه دی چې د پښتو ژبې د لغاتو او کلمو د ټولولو فکر یې وکړ او د ژبې ابتدایي ګرامري بنې یې سره راغونډې کړې او د یوې کوچنۍ رسالې په ډول یې ولیکلې چې د ((معرفة الافغاني)) په نامه یادیږي.

پیر محمد کاکړ د احمد شاه بابا د زوی شهزاده سلېمان او د کورنۍ د نورو غړو استاد و. د معرفة الافغاني په نامه د پښتو ژبې دغه لومړنی ګرامر یې د هغه لپاره ولیکه.

پیر محمد کاکړ د خپل وخت لوی عالم او د پښتو ژبې مشهور شاعر و چې د پښتو اشعارو دیوان یې چاپ شوی دی.

د متن لنډیز

ژبه د انسانانو ترمنځ د پوهولو راپوهولو وسیله ده. انسانان خپل فکر د ژبې په واسطه بیانوي. ژبه چې د انسان فکر بیانوي، له یو لړ غږونو، نښو او اشارو څخه جوړه شوې. د بېلګې په توګه د مېز نوم دراواخلئ. کله چې د مېز کلمه واورېدل شي، سمدستي ستاسو ذهن ته د میز انځور ودرېږي. د مېز کلمه د مېز له جوړېدو دمخه نه وه، بلکې کله چې مېز جوړ شو، خلکو ورته د مېز نوم ورکړ او ټولو ومانه.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې ځوابونه وو ایي:

- ستاسو په اند ژبه د انسانانو تر منځ په پوهولو راپوهولو کې څومره ارزښت لري؟

- که ژبه نه وای انسانان به له کومو ستونزو سره مخامخ وو؟

۲ـ د لاندې جملو په خالي ځایونو کې اړوندې کلمې پر پنسل ولیکئ:

- هره .... ځانته ګرامري قوانین او لارې چارې لري.
- .... یو درسي ګرامر دی.
- وینا او خبرې کول د .... د څرګندولو ډېره ښه وسیله ده.

۳ـ لاندې هرې پوښتنې ته درې ځوابونه ورکړل شوي، تاسو ترټولو سم ځواب په نښه کړئ:

انسانان له هماغه لومړي پیل څخه څه شي ته اړ وو؟

- له ختو جوړو شوو کورونو ته؟

- لاس ګاډو او ښاروېو ته؟
- پوهولو راپوهولو ته؟

ګرامر د يوې ژبې څه شی ترکتنې لاندې نيسي؟

- د يوې ژبې د جوړښت سيستم،
- د يوې ژبې د ويلو او اورولو څرنګوالی،
- د يوې ژبې د نوو کلمو شمېره.

انسان خپل ذهني انځور په څه شي بيانوي؟

- د ګوتو په اشارو،
- په ژبې او بيان،
- په سمو اورېدلو.

۴ـ زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پيدا او ودې يې ليکي.
- دويمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوي عام نومونه پيدا او ودې يې ليکي.
- درېمه ډله دې په کلمو کې بېلا بېلې (ی ګانې) پيدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتيب سره بېلې بېلې وليکي.

کورنۍ دنده

که د چا يوه ژبه زده او د چا له يوې ژبې څخه ډېرې زده وي، د دوی ترمنځ توپير څه دی. زده کوونکي دې په خپلو کتابچو کې په دې اړه خو کرښې په کور کې وليکي.

درویشتم لوست

د نشې زیانونه

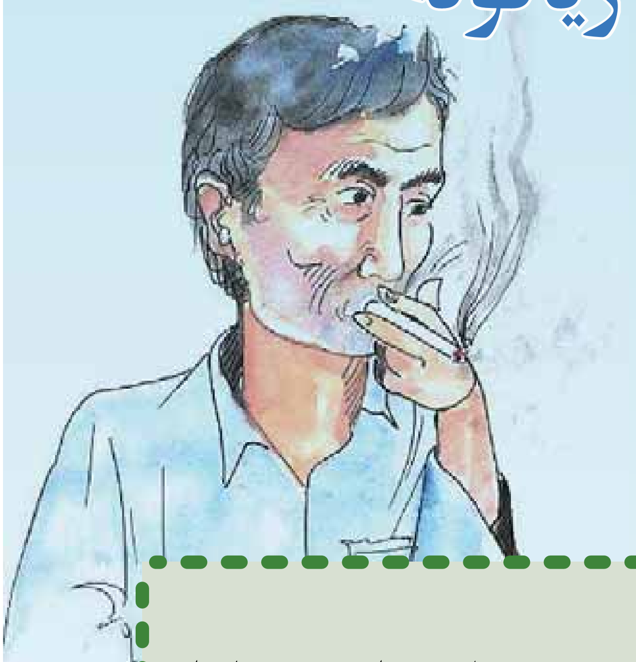

- نشه پر ژوند څه اغېز کوي؟

نشه یو تباه کوونکی عمل دی. نشه چې په هر نامه وي او هرڅومره لږه او ساده وي، خو پای یې خورا ناوړه دی. که یو ځلې څوک په نشه اخته شو، بیا نو په ډېر کړاو ترې سرې خلاصېدای شي. زیاتره ځوانان په بېلابېلو پلمو په نشې روږدي کېږي. کله ورته په پیل کې نشه یو عادي او د لوبو کار بریښي. کله د میندو او پلرونو ترمنځ چال چلن سم نه وي او په دې توګه یو ځوان نشې ته مخه کوي. کله هم د یوې کورنۍ اقتصادي کچه کمزورې وي. داسې ډېر نور لاملونه شته چې په نشې باندې د روږدي کېدو سبب کېږي.

- ستاسو په اند به د یو نشه یي ځوان ژوند څنګه وي؟
- څنګه کولای شئ په خپل چم اوګاوندکې په نشې باندې د ځوانانو د اخته کېدو مخه ونیسئ؟

نشه يي توکي هغه دي چې کارونه يې د مرکزي اعصابو د نظام دګډوډۍ او د روږديوالي، لتۍ او ګنګستيا لامل کيږي.

نشه يي توکي هم په طبيعي او هم په مصنوعي توګه پيدا کېږي، لکه اپين چې د کوکنارو له بوټي څخه لاس ته راځي او هم په مصنوعي او کيمياوي توګه په لابراتوارونو کې جوړېږي، لکه هيرويېن، مورفين، کوکايېن، کودين او داسې نور. په نشه يي توکو کې ځينې يې طبي ارزښت لري او د ځينو درملو په جوړونه کې په لږه کچه ترې کار اخيستل کېږي. هغه درمل چې په جوړښت کې يې نشه يي توکي کارول کيږي. که په لوړه کچه استعمال شي او يا د ډاکتر له اجازې پرته ترې ګټه واخيستل شي خورا زيات زيانونه را منځ ته کوي.

د نشه يي توکو استعمال او کارول خصوصاً د پېچکارۍ له لارې د انسان روغتيا ته ډير زيانمن او خطرناك دي. پر ځينو روغتيايي زيانونو سربېره په بېلا بېلو سرطانونو، زېړي اوځينو نورو ناروغيو انسان اخته کوي. د يو شمېر اقتصادي او ټولنيزو ستونزو لکه قتل، غلا، بيوزلي، ناوړه اخلاقو او د بشري پانګو د تباهۍ لامل هم ګرځي.

د اسلام پاك دين نشه يي توکي ناروا ګڼي ځکه چې د انسان روغتيا ته خورا زيات زيانونه لري او انساني ټولنه له تباهۍ سره مخامخ کوي. هغه کسان چې د دغو توکو په قاچاق لاس پورې کوي د انسانيت دښمنان بلل کېږي.

هغه کسان چې نشه يي توکي کاروي او ددغو توکو استعمال يې ورځنۍ عادت ګرځېدلی دی، د معتاد په نامه يادېږي. زموږ په ګران هيواد افغانستان کې هم له بده مرغه د ۱۸ ـ ۳۰ کلونو ترمنځ يو شمېر ډېر روږدي ځوانان شته، چې عام وګړي يې د پوډري (هيروييني) په نامه يادوي.

روږدي کسان په کورنۍ او ټولنه کې هيڅ قدر او ارزښت نه لري او له ټولنې څخه جلا شوي وي. خلك ورته د يو مجرم په سترګه ګوري. ځکه دوی هغه کسان دي

چې د خپل ځان دښمنان او د ټولنې د اوږو بار دي. که چیرې ښه ځیر شو، نو جوته به شي، روږدي کسان هغه ناروغان دي چې له روږدیوالي څخه وړاندې په یو ډول رواني ناروغۍ اخته وو او یا د ژوندانه په اوږدو کې له کورنیو، ټولنیزو یا اقتصادي ستونزو سره لاس و ګریوان وو. دغه ستونزې ددې لامل ګرځیدلي، چې دغه کسان د روږدیوالي په لومو کې را ښکیل شي. دا د ټولنې د وګړو، دولتي او نا دولتي موسساتو دنده ده چې ددغو ستونزو په هکله فکر او عملي ګامونه اوچت کړي. له معتادانو سره هغه مرستې تر سره کړي چې د یو معتاد په درملنه کې اغېزمنې وي. د یو معتاد په درملنه کې مهم او غوره ټکي دادي چې نوموړي ته د یو ناروغ شخص په سترګه وکتل شي، نه د یو مجرم او ګناهګارسړي په سترګه. که چیرې معتاد سړی ونه هڅول شي او ښه سلوك ورسره و نه شي، بې له شکه به هیڅکله هم خپل دغه ناوړه عمل پرې نږدي.

د نشه یې توکو زیانونه:

د نشه یې توکو استعمال خورا زیات ځاني، روحي، ټولنیز، اقتصادي او اخروي زیانونه لري چې موږ یې ځینو زیانونو ته په لاندې ډول ګوته نیسو:

۱) د بدن دفاعي سیستم کمزوری کوي.
۲)د مرکزي اعصابو د سیستم فعالیتونه کمزوري کوي.
۳) د زړه ټکان زیاتوي.
۴) د ستوني او سږو سرطان پیدا کوي.
۵) د باصرې، شامې او ذایقې حسونه کمزوري کوي.
۶) د وینې فشار زیاتوي.
۷) د وینې کلسترول زیاتوي.
۸) د زړه د ناڅاپي دریدلو (سکتې) لامل کیږي.
۹) په معتاد سړي کې لتي او کمزورتیا را منځته کوي.
۱۰) په تنفسي سیستم کې ګډوډي رامنځته کوي.

۱۱) روحي ګډوډي، (ستړيا، پرېشاني، ګوښه توب، په ځان باندې نه اعتماد، نهيلي...) راولي.

د متن لنډيز:

نشه يي توکي هغه خطرناك توکي دي چې د ځاني ناروغيو لکه: سرطان، نري رنځ، د زړه درېدل، زېرى او د اقتصادي او ټولنيزو ستونزو، لکه غلا، وژنې، بېوزلى او د بيکارۍ لامل کيږي. په هغې باندې اموخته کېدل ډېر اسانه دي، خو بيا ترې ځان خلاصول ډېر ستونزمن کار دی. ځوانان او تنکي ځوانان د توکو او ساعت تېرۍ په بهانه په نشه يي توکو باندې پيل کوي، خو کله چې د هغې په لومه کې ونښلي بيا نو پښېماني هيڅ ګټه نه لري. موږ بايد خپل روغ، سالم او خوښ ژوند په نشو تباه نه کړو.

څرګندونه

باصره: د ليدلو حس

شامه: د بويولو حس

ذايقه: د څکلو (خوند حس)

کلسترول: په وينه کې د غوړو شتون

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د لاندې پوښتنو ځوابونه و وايي:

- د نشه يي توکو کارونه څه ډول زيانونه منځته راوړي؟

- د نشه يي توکو روحي او ځاني زيانونه کوم دي؟
- په نشه روږدو کسانو ته په ټولنه کې په کومه سترګه کتل کېږي؟
- قاچاق وړونکي چا ته ويل کېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې:

- متن په پټه ولولي.
- متن ټوټې ټوټې په لوړ غږ ولولي.
- د لوست مفهوم په ساده ژبه ووايي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

لامل، توکي، له بده مرغه، لومې، دنده، سربيره

۴ـ ستاسو په اند په نشه يي توکو باندې د روږدي کېدو لاملونه څه شی دي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د (نسوارو او چلم په ګډون) د بېلا بېلو نشه يي توکو نومونه او د هغوی زيانونه وليکي او سبا ته دې په ټولګي کې ووايي.

د خدای ﷻ په ياد د ايمان بنسټ پياوړی کيږي.

ابوريحان البيروني

لطفاً لاندې جدول په کتابچې کې رسم او د اړوندو ګڼو په کلمو يې ډک کړئ.

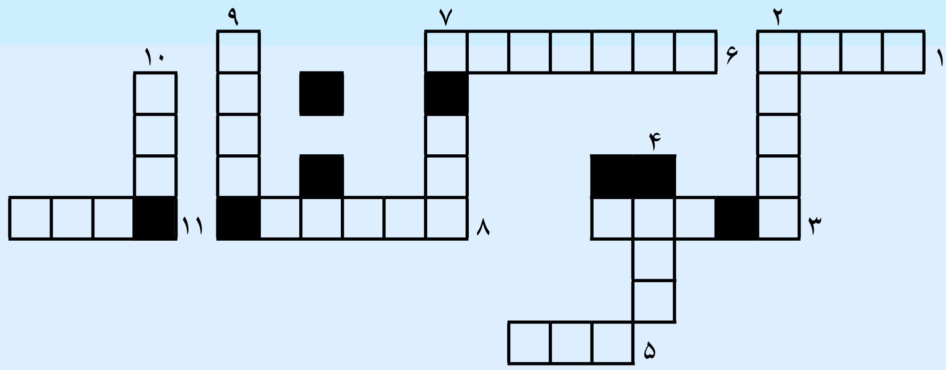

١ـ د جرم سرته رسوونکی.

٢ـ هغه څوک چې په نشې روږدی شوی وي.

٣ـ نشه کوونکي ته کارول کېږي.

۴ـ د بدن يو غړی چې د نشه يي توکو په ډېرې کارونې له کاره لوېږي.

۵ـ د نشه يي توکو په کارونې يې ژوند ډې کچې ته رسيږي.

۶ـ هغه ناروغي چې د نشه يي توکو د کارونې له امله په انسان کې رامنځته کيږي.

٧ـ د نشه يي توکو د ډېرې کارونې له امله رامنځته کيږي.

٨ـ د نشه يي توکو د ډېرې کارونې له امله سړی داسې کيږي.

٩ـ د نشه يي توکو د کارونې له امله سړی دې کار ته لاس اچوي.

١٠ـ د نشه يي توکو د کارونې موخه ده.

١١ـ کله چې په نشې روږدی سړی پيسې ونه لري، دې کار ته لاس اچوي.

څلرويشتم لوست

د ماين خطرونه

د جګړې بدغوني پاتې شونې

- تاسو ماينونه پېژنئ؟

د افغانستان د ډېرش کلنې جګړې په اوږدو کې ببلا بېلې پوځي وسلې کارول شوي، هوايي بمبارۍ شوي، راکټونه ويشتل شوي، ماينونه ايښودل شوي او د دښمن د کمزورۍ کولو او ماتولو لپاره له هر راز وسيلو څخه کار اخيستل شوی دی. د ۱۳۵۷ کال له پيل څخه تر اوسه پورې د ځمکنيو ماينونو بېلابېل ډولونه کرل شوي او په افغاني خاوره کې ازمايل شوي دي. سره له دې چې يو زيات شمېر يې پاك شوي، خو لا ډېر نور يې پاتې دي. که چېرته خلک پام ونه کړي، نو د معيوبيت او مرګ ژوبلې لامل کېږي.

- ستاسو په سيمې کې ماينونه شته؟
- د ماينونو له خطر څخه څنګه ځانونه ژغورلای شئ؟

افغانستان هغه هېواد دی چې زيات شمېر ماينونه او ناچاودې توکي پکې موجود دي. د اوږدو جګړو په بهير کې د ماينونو پريمانه کارونه د افغانستان د جګړو يوه ډېره ناوړه بېلګه ده. نن (۱۳۸۷ ل) د ماينونو او ناچاودو توکو له کبله هره مياشت د قربانيانو شمېره تر پنځوسو زياته وي.

ماينونه په عمومي توګه دوه ډوله دي:

ـ پرسونل ضد ماينونه

ـ د وسايطو ضد ماينونه

ماينونه هغه ځانګړي چاودېدونکي توکي دي چې له لرګيو، اوسپنې او پلاستيک څخه جوړ او دننه يې چاوديدونکي توکي اېښودل شوي دي. دا وسله د پښې يا د لاس په فشار چوي چې د انسان د ژوبلېدو او يا مرګ سبب کېږي. ماينونه بېلا بېلې بڼې او اندازې لري، د بېلګې په توګه د لوبو د شيانو په بڼه، د کوچنيو راديوګانو، د قلم، ساعت او نورو شيانو په بڼه جوړ شوي دي.

زياتره ماينونه د انسان د ټيپي کولو او شل شوټولو په موخه جوړ شوي دي. دا يوه معموله پوځي وسله ده چې په پراخه کچه له لومړۍ نړيوالې جګړې راهيسې د ټولې نړۍ په ټولو جګړو کې کارول شوې ده.

ماينونه د کابل ښار په شاوخوا، ولايتي ښارونو او د هېواد په کليوالو سيمو او کروندو، څړځايونو، غرونو، غونډيو او پوځي چونيو ته څېرمه ځايونو کې ښخ شوي دي.

ناچاودي توکي

هغه مهمات چې د جګړې پر مهال چاودلي نه دي، د ناچاودو توکو په نامه يادېږي. په ناچاودو توکو کې راکټونه، هوايي بمونه، لاسي بمونه، د ټانک او بېلا بېلو ټوپکو ګولۍ او نور ناچاودي شيان راځي. د ناچاودو توکو مخنيوی اسان دی، ځکه هغه زياتره د ځمکې پر سر پراته وي، خو د ماينونو مخنيوی ډېر سخت دی، ځکه سړی نه پوهېږي چې ماين چېرته پټ دی. ماينونه د جګړې له پای ته رسېدو وروسته تر ډېرې مودې پورې پاتې کېږي. داسې هم کېدای شي چې دا ماينونه د هغه چا اولادونه، لمسيان او کړوسيان ووژني، چې ښخ کړي يې وي.

د هغې ورځې په هيله چې په ګران هېواد افغانستان کې هيڅ ماين او ناچاودې توکي

پاتې نه شي او خلک په خوندي او ډاډمن زړه خپل کار ته دوام ورکړي.

دمتن لنډيز:

په افغانستان کې د اوږدې جگړې له امله ځمکني ماينونه اوناچاودي توکي په پرېمانه توگه پراته دي. غرونه، دښتې، کروندې، څړځايونه، د استوگنې ځايونه، پوځي قشلو ته څېرمه ځايونه او داسې نور له ماينونو او ناچاودو توکو ډک دي. ماينونه او ناچاودي توکي ډېر خطرناک وژونکي او ټپي کوونکي شيان دي. هغوی ته لاس مه وروړئ. موږ بايد نورو ته لارښوونه وکړو چې هغوی هم ناپېژندل شوو شيانو ته لاس ورنه وړي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب وو ايي:

- ماينونه څه ډول شيان دي؟
- ماينونه او ناچاودي توکي چېرته ايښودل شوي دي؟
- ناچاودي توکي کومو شيانو ته ويل کېږي؟
- ماينونه څو ډوله دي؟ د هر يونوم واخلئ او د کاروني موخه يې بيان کړئ.

۲ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنوته تشريحي ځوابونه وو ايي:

- د ماينونو له خطر څخه څنگه ځان ژغورلای شو؟
- که په يو ځای کې مو کوم ماين، ناچاودي توکي يا يونااشنا شی وليد، بايد څه وکړئ؟
- که چېرته د ماين سيمې ته ورننوتئ، څنگه بېرته راستنيږئ؟
- ايا کله مو هم د ماين له خطرونو څخه د خبرتيا په غونډه کې برخه اخيستې ده؟ که هو، نو څه مو زده کړي دي؟

۳_ زده کوونکي دې په بېلا بېلو جملو کې د ماین، ځمکني ماین، د وسایطو ضد ماین، بم، راکټ، سرګلوله، ګولۍ او نوروغندنه وکړي.

۴_ د جګړې زیانونه او د سولې ګټې ولیکئ.

۵_ د لاندې کلمو ضد ولیکئ:

سوکالي، سوله، خوښي، روغتیا، بندي

۶_ له لاندې درېو درکړ شویو ځوابونو څخه سم ځواب په نښه کړئ:

- ماینونه کله کارول کېږي؟
  - الف: د سولې پر مهال
  - ب: د تبلیغاتو پر مهال
  - ج: د جګړې پر مهال
- که ماین یا یو نااشنا شی مو ولید، څه کوئ؟
  - الف: له ځمکې یې پورته کوئ
  - ب: په لغته یې وهئ
  - ج: ګوتې نه وروړئ
- که د ماین سیمې ته ورننوتئ څنګه بېرته راګرځئ؟
  - الف: د خپلو پښو په پلونو پل ږدو او راستنېږو
  - ب: بېرته را منډه کوو
  - ج: هملته پاتې کېږو

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کور د غړو په مرسته د ماینونو او ناچاودو توکو په اړه نور معلومات هم ترلاسه کړي. د هغوی د زیانونو په اړه دې پنځه کرښې ولیکي او سهار ته دې په ټولګي کې د نورو ترمخه ووایي.

پنځه ویشتم لوست

شاعر او سپوږمۍ

عبدالرؤف بېنوا د افغانستان له نومیالیو لیکوالو او شاعرانو څخه دی. په ۱۲۹۲هـ. ش. کال په کندهار کې زېږېدلی دی او په ۱۳۶۳هـ. ش. کال کې یې په پردېسۍ کې له نړۍ سترګې پټې کړې دي.

بېنوا په ۱۳۱۸هـ. ش. کال کې د پښتو ټولنې د علمي غړي په توګه په کار پیل او بیا یې تر مړینې پورې د مدیر، رئیس، د ولسي جرګې د غړي، وزیر او سفیر دندې تر سره کړې دي. زیات شمېر منظوم او منثور او څېړنیز اثار یې لیکلي دي. د پښتو په معاصر شعر کې د استاد بېنوا نوم د پوره ځلا وړ دی. دلته یې د شاعر او سپوږمۍ په نوم یو شعر راوړو:

سپوږمۍ

د آسمان لویه دنیا کې
ته سپوږمۍ ښکلې زیبا یې
رنګ الوتې ګونه زرده
ته ویشتلې په زړه چاپې
جوړه ماغوندې غمجنه
څوک دې نشته یک تنها یې
خپل ښایست در پورې اور شو
که له یاره بېنوا یې
راته ووایه له مینې
څه در شوي نازنینې؟
لا لېهانده سره ښورې
په شپه هر ځای کې ولاړه
محبت یو په زړه سوی
راشه کښېنو سره دواړه
زه به تاته زړګی تش کړم
ته و ماته لاس تر غاړه
غم د مینې به نیمی کړو
په یوازې سر مه ژاړه
ښایسته یې ګلالۍ یې
د آسمان پیغله نجلۍ یې
لکه اوس چې یې پخواهم
د مینو هر ځای مله وې

خوار مجنون که پر سارا و
ته هم سمه ورسره وې
د شيرينې حال دې وليد
د فرهاد په غم کې ته وې
چې به راز د مينې خپور و
د هغه مجلس ډيوه وې
مقتولان د عشق ليدل تا
په ورو ورو به پرې ژړل تا
په اوبو کې سره رېږدي
ښايسته دي په تا غرونه
ستا رڼا ته هوسېږي
د رېدي ښکلي ګلونه
د زلمو زړه ته ورتېره
خوښ په تا د نجونو زړونه
ستا په ښو شغلو کې غواړي
مينان خپل اميدونه
وفاداره معشوقه يې
د عاشق د زړه ټوټه يې
د مجروح مين زړګی يې
سپوږمۍ ښکارې وجهان ته
د همزولو له ټوليه
بينوا تللې آسمان ته
چې الفت دې پکې نه ليد
شوې په قهر و انسان ته

یو مخلص دې بیا ونه موند
چې هر څو دې کش کړه ځان ته
ټول بې درده، دردمن نشته
ټول بې واکه، واکمن نشته
***

سپوږمۍ په پښتو شاعرۍ کې ځانګړی ځای لري. په ټولو لرغونو او معاصرو اشعارو په تېره بیا په ولسي ادبیاتو کې، له غزل څخه نیولې بیا تر لنډۍ پورې سپوږمۍ د یوې سمبولیکې وسیلې په توګه خپل خاص ځای او مقام ساتلی دی. شاعر له سپوږمۍ سره خپل غم شریك کړی، د زړه خواله یې ورسره کړې ده، له خپل یوازیوالي یې ورته ګیلې او شکایتونه کړي، خپل زړه یې ورته تش کړی او هغه یې د خپل راز ملګرې ګڼلې ده. یو شمېر شاعرانو سپوږمۍ له خپل یار او معشوقې سره د دیدن او حال شریکولو وسیله ګرځولې ده. په بل ځای کې سپوږمۍ د هجران او بېلتون د شپو ورځو یار او ملګرې شوې او شاعر له هغې سره بنډار کړی دی.

په یو شمېر شعرونو کې سپوږمۍ د تاریخ زړه بلل شوی او خطاب یې ورته کړی، چې تا د دور او زمان هر څه په خپلو سترګو لیدلي او هر څه ستا په لمن کې پراته دي، وګورئ، اروابښاد ګل پاچا الفت څه ښه وایي:

ارمانونه، افسوسونه، حسرتونه
د مینـــو، د غمجنـــو د خوارانـــو
غفلتونـــه، لغزشـــونه، مکیزونه
د مشـــرانو، د مستانو، د خوبانو
چپاوونه، یرغلونه، شورشـــونه
د چنګېز، د ســـکندر، د پرنګیانو
دې هېواد کې تا لیدلي دغه واړه
ته د هر چا په سر باندې یې ولاړه

بل ځای وايي:

ستا رڼا کې پيدا کيږي نور فکرونه
شاعران اخلي له تا ځنې الهام
په کتو کې درته وايي پټ رازونه
يا اشنا ته ليږي ستا په لاس سلام
تا سره وينمه بل راز تاثيرونه
ته په هره شپه راوړې نوی پيغام
په تا باندې د اشنا مينه ماتيږي
د دردمنو تسلي دربانديې کيږي

سپوږمۍ د پښتو په ولسي ادبياتو کې ډېر پراخ ځای لري. بې شمېره لنډۍ موجودې دي چې د سپوږمۍ نوم پکې راغلی دی. مينانو او عاشقانو خپل د زړه راز ورته ويلی او له هغې سره يې خبرې کړي دي. لاندې څو لنډۍ د بېلګې په توګه وګورئ چې د سپوږمۍ په اړه ويلې شوې دي:

سپوږمۍ په ما دې څه احسان دی
زما اشنا د ديواله سيوري ته ځينه
***
سپينې سپوږمۍ حال راته وايه
زما اشنا مجلس له چا سره کوينه
***
که دې زما ديدن ياديږي
سپوږمۍ ته ګوره زه په بام ولاړه يمه
***
سپوږمۍ په منځ د اسمان راغله
بې ياره خوب نشته که ماته نه راځينه

د متن لنډيز:

شاعر په خپل خيال کې له سپوږمۍ سره د زړه خواله کوي. د سپوږمۍ يوازېتوب له خپل ځان سره پرتله کوي. بلنه ورکوي چې راځه کينو او زړونه يو بل ته تش کړو. بيا د سپوږمۍ هغه ځانګړنه څرګندوي چې تا ډېر څه ليدلي او د هر چا له رازونو خبره يې. په پايله کې وايي چې ستا زړه له دنيا تنګ شو ځکه اسمان ته لاړې. په دنيا کې دې مينه او الفت نه ليده او په انسانانو کې دې اخلاص نه ليده، ځکه خپه شوې او اسمان ته لاړې.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په وار د شعرونو برخه په لوړ اواز ولولي او هره برخه دې معنا کړي.

۲ـ زده کوونکي دې شعر يو ځل په چوپه خوله ولولي او بيا دې لنډ مفهوم وليکي او پخپلو خبرو کې دې ووايي.

۳ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي.

۱ـ ګوته ۲ـ لالهاند ۳ـ غرۍ ۴ـ خلا ۵ـ سپوږمۍ ۶ـ مل

۴ـ زده کوونکي دې وګوري چې په شعر کې کومو کيسو ته اشاره شوې وي، نو د کيسې په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د سپوږمۍ په اړه يو شعر وليکي او يا دې د سپوږمۍ په اړه پنځه لنډۍ وليکي او بله ورځ دې په ټولګي کې واوروي.

د مشرانو حقونه

■ ستاسو مشران څوك دي؟

هره ټولنه ځانته ارزښتونه لري. افغاني ټولنه په دې اړه خورا بډایه ده. کشر او مشر، ځوان او سپین ږیری، ښځه او نارینه ټول په خپلو منځونو کې د راشه درشې او چال چلن لارې او اصول لري. کشران د مشرانو درناوی کوي. په وړاندې یې بې ادبه خبره نه کوي. خبرې او لارښوونې یې مني. مشران هم په خپل وار په کشرانو مینه کوي. خواته یې رانژدې کوي او لورینه پرې کوي. ښځې په ټولو ټولنو، په تېره بیا په افغاني ټولنې کې د زیات درناوي وړ دي.ان په جنګ جګړو کې هغوی د درناوی وړ ګڼل کیږي او څوك کار پرې نه لري.

■ د مشرانو په وړاندې تاسې څرنګه چلن کوئ؟

■ د مشرانو چلن ستاسو په وړاندې څنګه دی؟

پر مور، پلار، ورونو، ترونو، ماماگانو سربېره د نورو مشرانو درناوی او عزت هم پر موږ لازم دی. مشران دوه ډوله دي: یو هغه چې په عمر کې له یو چا څخه زیات وي. بل هغه خلك دي، چې د زیاتې پوهې او علم خاوندان وي. (لویوالی په عقل دی نه په کال - شتمني په زړه ده نه په مال) ددې دواړو ډلو احترام او درناوی پر کشرانو باندې لازم دی.

د یوې خوشحاله کورنۍ بنسټ یو بل ته پر درناوي او په خپلمنځي پوهاوي ایښی وي. لویان پر کشرانو مینه او شفقت کوي او کشران د لویانو او مشرانو درناوی کوي. خبرو ته یې غوږ نیسي او که کومه ښه لارښوونه ورته وکړي، هغه مني.

زموږ کشران باید د خپلې ټولنې له دود دستور او فرهنگ سره سم د مشرانو درناوی وکړي، په وړاندې یې په بې ادبۍ او لوړغږ خبرې ونه کړي. په سپکه سترگه ورته ونه گوري. که سرویس یا بل داسې ځای وي چې یو مشر یا سپین ږیري ته پکې د ناستې ځای نه وي او کشران ناست وي، باید کشران خپل ځای په ډېر ادب مشرانو ته پرېږدي. کله چې په مخه ورشي، باید سلام ورکړي او عزت یې وکړي. هغسې چلن ورسره ونه کړی چې د مشرانو له شان او حیثیت سره سمون ونه لري.

مشران د ژوند ډېرې تجربې لري او هغه د چا خبره تر کشرانو یې ډېر کمیسونه زاړه کړي او د ژوند ترخې خوږې یې څکلي دي، له دې امله یې باید خبرې او لارښوونې په ډېره مینه واورېدل شي او عمل پرې وشي.

هغه خلك چې تر تاسې کشران وي، خو د پوهې او علم له مخې پر تاسې زیات وي، نو لازمه ده، چې د پوهې او علم له مخې یې درناوی وکړئ. کولای شئ، په ډېر ادب ورڅخه د هغو مسایلو پوښتنه وکړئ، چې پرې نه پوهیږئ.

له بلې خوا پر کشرانو باندې لورینه اومهرباني د لویانو دنده ده. مشران باید پر کشرانو لاس تېر کړي، پیرزوینه پرې وکړي، وېې نازوي او که چېرې کومه تېروتنه او غلطي

ترې وشي، باید ویې ښنې او سمه لارښوونه ورته وکړي. د همځولو او نورو ملګرو تر مخه یې سپك نه کړي. تل یې وهڅوي او شخصیت ته یې وده ورکړي.

د مشرانو درناوی او په کشرانو مهرباني او شفقت زموږ اسلامي دنده هم ده. د ټولنې د ښې ودې، پراختیا او د چارو د ښه سمون لپاره پر دې کار زیات ټینګار شوی دی.

که موږ وغواړو چې په سپین ږیرتوب کې مو درناوی وشي، باید له اوسه د لویانو درناوی وکړو. بې ادبه انسان د وچې ونې په څېر دی. وچه ونه، نه سیوری لري او نه مېوه کوي، یوازې د وهلو او سیځلو کار ترې اخیستل کیږي.

د متن لنډیز:

ټولنه له افرادو څخه جوړه شوې ده. دا افراد پر یو بل حقونه لري. مشر په کشر، کشر په مشر، ځوان په زوړ او زوړ په ځوان. همدا رنګه ښځې په نارینه وو زیات حقونه لري. کشران باید تل د مشرانو عزت اودرناوی وکړي. مشران باید پر کشرانو باندې پیرزوینه او مهرباني وکړي. ویې روزي، ویې پالي او ذهني اوبدني ودې ته یې پاملرنه وکړي. دا د ټولنې نظام دی. نظام په همدغو ستنو ولاړ دی. باید ټینګ یې وساتو.

فعالیتونه

١ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځواب ووایي:

- کشران پر مشرانو څه حقونه لري؟
- ولې باید پر کشرانو مینه او شفقت ولرو؟
- داسمه ده چې وایي: ((درناوی باید له کور څخه پیل، په ښوونځي کې تمرین او

په ټولنې کې عملي شي)) ويې څېړئ.

- ستاسو په اند د يوې ښې او خوشحاله کورنۍ ځانگړتياوې کومې دي؟

۲ـ د لاندې جملو خالي ځايونه په مناسبو کلمو ډک کړئ:

- هره ټولنه ځانته ....لري.
- مشران بايد .... خواته نژدې او لوربنه پرې وکړي.
- د .... احترام او درناوی پرکشرانو باندې لازم دی.

۳ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو وويشل شي:

- لومړۍ ډله دې په پورته لوست کې خاص نومونه پيدا او ودې ليکي.
- دويمه ډله دې په پورته لوست کې کارول شوي عام نومونه پيدا او ودې ليکي.
- درېمه ډله دې په کلمو کې بېلا بېلې (ی گانې) پيدا او د هرې ډلې کلمې دې په ترتيب سره بېلې بېلې وليکي.
- څلورمه ډله دې په متن کې متضادې کلمې ولټوي او ودې ليکي.

کورنۍ دنده

- زده کوونکي دې په خپلو کورونوکې د مشرانو د حقونو په هکله له خپلو ميندو اوپلرونو سره خبرې وکړي. د هغوی نظريات دې وليکي او سبا ته دې په ټولگي کې و وايي.
- زده کوونکي دې مور، پلار يا بل کوم مشر ته ليک وليکي.

پر ماشومانو مينه او د لويانو درناوی وکړئ.

حضرت علي کرم الله وجهه

اوویشتم لوست

ستاینوم (صفت) او ډولونه يې

- ستاسو په اند ښه هلك او سره مڼه څرنګه عبارتونه دي؟

په تېرو لوستونو کې مو د (ی) بېلابېلې بڼې او د کلمو ډولونه ولوستل. دلته د صفت او د هغه د ځانګړتیاوو په اړه خبرې کوو.

- ایا پخوا مو د صفت په اړه څه اورېدلي دي؟
- ستاسو په اند صفت څه معنا لري؟

لاندې جملې ولولئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې ایستل شوې ده:

- زه روږغ رمټ یم.
- زموږ ملي پوځ خورا غښتلی دی.
- زه خوشحال کمزوری نه یم چې به ډار کړم.
- خدایه څه شول هغه ښکلي، ښکلي خلك؟
- تور تېل په توره تیږه تول توی شول.

په پورته جملو کې روغ، غښتلی، کمزوری، ښکلي، تور او توره هغه کلمې دي چې د یو چا، یو شي او یا یو نوم څرنګوالی ښیي.

ویلی شو ستاینوم هغه کلمه ده چې په خپلواك ډول نوم نه وي، خو د یو نوم حالت، څرنګوالی، څومره والی او اندازه ښیي.

پوښتنه

اصلي ستاینوم:

لاندې جملو ته وګورئ او هغو کلمو ته پام وکړئ چې کرښه ورلاندې ایستل شوې ده:

- ښه سړی د هرچا خوښیږي.
- توره تخته د تدریس جزء دی.
- په اوړي کې سپین کالي اغوندئ.

وګورئ، ښه، توره او سپین کلمې چې اصلي ستاینومونه دي، د سړي، تختې او کالیو حالت څرګندوي. په دې توګه اصلي ستاینوم ته وایي چې د یو نوم اړوند حالت څرګند کړي.

اصلي ستاینوم دوه ډوله دی. یو ته یې ساده او بل ته مرکب وایي.
ددې ډولونو بېلګې په لاندې جملو کې وګورئ:

- لوخ له اوبونه ډاربري.
- ولس په خپله ژبه ژوندی دی.
- تیټ مې مه بوله غورځنګ راباندې مه کړه.
- اتل په ونه لنډ او په تنه پلن دی.

او

- توریالی په خپلې تورې وياړي.
- تر ناپوه دوست هوښیار دښمن ښه دی.
- پوهیالي د پوهنتون د استادانو علمي رتبه ده.

که پورته جملو ته پام وکړئ، نو څرګنده به شي چې لوخ، ژوندی، تیټ، لنډ، پلن ساده کلمې دي چې د ولس، انسان او اتل څرنګوالی ښیي. په دې ډول ویلای شو چې ساده ستاینوم یوه کلمه وي، یعنې مفرده کلمه وي.

توریالی، ناپوه او پوهیالی مرکبې کلمې دي، یعنې توریالی له (تورې) او (یالي)، ناپوه له (نا) او (پوه) او پوهیالی له (پوه) او (یالي) څخه جوړې شوې دي. په دې ډول مرکب هغه صفت دی، چې له دوو او یا زیاتو توکو څخه جوړ شوی وي.

پوښتنه

زده کوونکي دې د ساده او مرکبو صفتونو بېلګې وړاندې کړي.

پرتله ییز یا مقایسي ستاینوم:

پرتله ییز ستاینوم په دو و ډولونو تر سره کیږي.

الف: د (ډېر) په ملګرتیا، لکه:

۱_ دا قلم ترهغه قلم ډېر ښکلی دی.

۲_ احمد تر ما ډېر هوښیار دی.

ب: د (خورا یا لا) په ملګرتیا، لکه:

۳_ دا قلم ترهغه خورا ښکلی دی.

۴_ زما ورور ترما لا هوښیار دی.

د صفت او موصوف ګرداني سمون (مطابقت)

په پښتوژبه کې صفت له موصوف سره د جنس (نارینه، ښځینه)، شمېر او حالت له پلوه ګردانیږي.

صفت له موصوف سره په عمومي توګه په لاندې درېو ډلګیو وېشل کیږي:

الف: هغه صفتونه چې له خپل موصوف سره د نارینه جنس د شمېر له مخې سمون نه لري، خو د ښځینه جنس له موصوف سره پوره سمون لري، لکه په لاندې بېلګو کې:

نارینه		ښځینه	
مفرد	جمع	مفرد	جمع
شین ختکی	شنه ختکي	شنه هندوانه	شنې هندوانې
ښکلی کتاب	ښکلي کتابونه	ښکلې کتابچه	ښکلې کتابچې
ښه هلك	ښه هلکان	ښه نجلۍ	ښې نجونې

ب: هغه ډله ستاینومونه چې د نارینه جنس او ښځینه جنس د شمېر له مخې له خپل موصوف سره پوره سمون ښیي، لکه په لاندې بېلګو کې:

نارینه		ښځینه	
مفرد	جمع	مفرد	جمع
شین بڼ	شنه بڼونه	شنه لمنه	شنې لمنې
ترېو انار	تروه انار	خوږه منه	خوږې منې
پوخ ختکی	پاخه ختکي	اومه هندوانه	اومې هندوانې

د متن لنډیز:

په پښتو کې ستاینوم د یو نوم یا شي ځرنګوالی او څومره والی څرګندوي. ساده ستاینوم او مرکب ستاینوم مو وپېژندل. د هغو نمونې مو په کلمو او جملو کې ولېدې. اوس له یو لړ تمرینونو څخه وروسته تاسو کولای شئ، صفت او ډولونه یې لا ښه وپېژنئ.

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې په لاندې جملو کې صفتونه په ګوته کړي:

- ته اوس څنګه یې، روغ شوی یې؟
- زلمی خورا غښتلی ځوان دی.
- ته لا څومره کمزوری یې!
- دا څنګه ښایسته او ښکلی ځای دی!
- تور توتان له تا قربان.

۲ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي.

- لومړۍ ډله دې داسې کلمې و وايي چې ساده ستاينومونه پکې راغلي وي.
- دويمه ډله دې د مرکب ستاينومونو بېلګې راوړي.

۳ـ زده کوونکي دې په لاندې متن کې په خپل وار د صفتونو بېلا بېلې بېلګې وليکي:

((ګلالۍ له کورنۍ سره ګلباغ ته تللې وه. د پسرلي موسم و. ډېره نرمه او ښکلې هوا چلېده. ګلالۍ خپل ورور ننګيالي ته و ويل، خومره توتان چې خوړی شې، خوره يې. خو ګوره چې ناروغه نه شې. پلار يې ګلالۍ ته و ويل: زه تلونکی يم، هغه زما توره کورتۍ راوړه. ګلالۍ ورته و ويل، پلاره، هغه خيرنه ده. هغه بله کريمي کورتۍ مې دې راوړې ده. پلار يې په غوسه ورته و ويل، ګلالۍ دا دې ځويم ځل دی، چې خبرې ته ښه غوږ نه نيسې. ګلالۍ له پلار څخه بښنه وغوښته.))

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په لوست کې د کارول شوو صفتونو د ټولو ډولونو بېلګې بېلې، بېلې وليکي او ټولګي ته دې راوړي.

د اسلام ستر پيغمبر فرمايي: د ژباتې پوهې والا ارزښت تر هغه چا زيات دی، چې لږه پوهه يې ترلاسه کړې ده.

اته ویشتم لوست

نظم او ډولونه يې

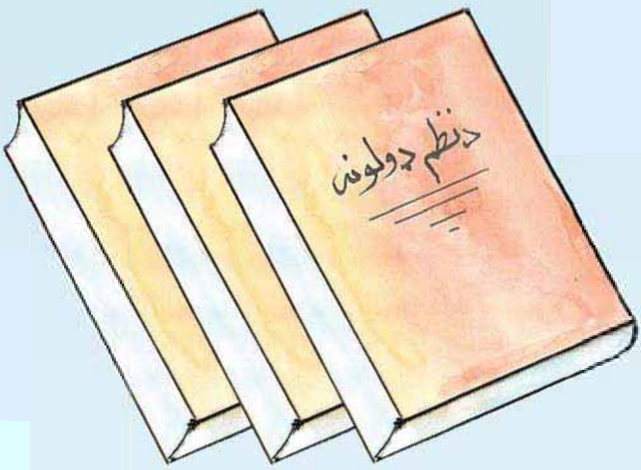

■ تاسو تراوسه نظم لوستی دی؟

موږ هره ورځ په کور کې خبرې کوو، په ښوونځي کې خبرې کوو، لوست لولو، له ځانه پوښتنه کوو، د چا پوښتنې ته ځواب وایو. دې عادي خبرو ته نثر وايي، خو که داسې يوه ليکنه ولولو چې وزن ولري او يا له موسيقۍ سره و ويل شي، نو دا ډول وينا له خبرو سره توپير لري. دې ډول وينا ته نظم وايي. تر اوسه مو په درسي کتابونو کې نثر هم لوستی او د ژبو په کتابونو کې مو نظم هم. دلته ستاسو د زياتو معلوماتو لپاره په نظم خبرې کوو.

■ ستاسو په اند نظم څه شي ته وايي؟

ليکنې دوه ډوله دي. يو ته نثر وايي او بل ته نظم. نثر به په راتلونکو ټولګيوکې په مفصل ډول ولوستلی شئ. دلته په نظم باندې څغلنده نظر اچو و.

وايي، شعريا نظم هغه وينا ده چې وزن او قافيه ولري. د نظم معنا عموما د شعرمترادفه ده او له هغې سره په يوه معنا کارول کيږي. خو د شعر او نظم ترمنځ توپير شته. شعر موزونه او تخيل لرونکې وينا ده او نظم موزوني قافيه لرونکې وينا ته وايي.

نظم د بڼې له مخې دا ډولونه لري:

۱ ـ مثنوي: هغه نظم دی چې د هربيت دواړه مسرۍ يې يو ډول قافيه ولري. اوږده، اوږده مطالب، تاريخي، رزمي، اخلاقي، عرفاني او داسې نور موضوعات پکې ډېر ښه بيانېدای شي. بېلګه يې په لاندې ډول ده:

ای د پـــاک وطـــن فـــرزنـــده   ای د قـــام خـــوږه دلـــبـنـده
ای د نـــوي ژونـــد پيغامه   ای ارزو د وطـــن قـــامـــه
د افـــغـــان د بـــاغ سنبله   د پـــښـتـــون د بـــڼ بلبله
سبـا تـه مـســؤول د کـــار يې   کـه تـه مـور او کـه تـه پـلار يې
ښـه اخـــلاق او علم زده کړه   هـلـه هـلـه تـلـوسـه کـړه
عـلـم هـرچـا لـه پـه کـــار دی   نـه چـې تـش د نـرو کـــار دی
ښځه نــر دواړه مــسـؤول دي   خو په ښه عمل مقبول دي ...

۲ ـ بولـله (قصيده): هغه نظم ته وايي چې تر يوې مطلع لاندې ويل کيږي. اوږده او ډول ډول مضامين پکې راوړل کېږي. د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولې بيا تر دوو سوو پورې رسيږي. يوه بېلګه يې لاندې وګورئ:

شگفته په باغ و راغ شول د بهار گل
هم په باغ هم په کوڅه هم په دېوار گل
نه يوازې گل د گلو بوټو ونيو
بادام گل، شفتالو گل، ونيو انار گل
کاڼي، بوټي، خار و خس په گلو پټ شول
د همه وارو عيبونو شو ستار گل
چې د سترگو نظر لگي واړه گل دی
وړاندې گل د وروسته گل يمين يسار گل....

۳_ غزل: هغه ډول نظم دی چې د لومړي بيت دواړه مسرې يې سره هم قافيه وي. د بيتونو شمېر يې تر ۱۶ او کله ناکله تر ۲۰ پورې رسيږي. ټولې دويمې مسرې يې د لومړي بيت قافيه تعقيبوي. جوړښت يې د قصيدې په څېر دی. له يوې مطلع نه پيروي کوي او وروستي بيت ته يې مقطع وايي. په مقطع کې معمولاً د شاعر نوم يا تخلص راځي. دا هم دغزل يوه بېلگه:

چې دې وگوري و مخ ته وطن پرېږدي
وطن څه دی چې روح والوزي تن پرېږدي
بلبلان که دې له حسنه خبردار شي
ستا د مخ په ننداره به چمن پرېږدي
څه خومخ و بتخانې وته جارباسه
چې د بتو پرستش برهمن پرېږدي
بنه چې زړه مې مسافر شو ستا په لوري
عقيق لا شي قيمتي چې يمن پرېږدي
د جفا د مرو ژوند څه دی حسينه
که د جور خوی زما گلبدن پرېږدي

۴_ رباعي: هغه نظم دی چې څلور مسرې لري. لومړۍ، دويمه او څلورمه مسره يې سره هم قافيه او دريمه يې اختياري وي. بېلګه يې لاندې وګورئ:

خزان چې راشي وطن تالا کړي
د بڼ بلبلې په واويلا کړي
نن که وصال دی سبا هجران دی
نيازمند به واړه ځله جلا کړي

۵_ قطعه: هغه نظم دی، چې مطلع او مقطع نه لري. شمېر يې له دوو بيتونو څخه نيولې تر زياتو بيتونو پورې وي. لاندې يوه بېلګه يې وګورئ:

اندېښنه که په غره کښېږدې
غر به هم لکه وېښته کا
خوار سړی سلامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

د متن لنډيز:

پښتو ادبيات خورا بډايه لمن لري. رنګارنګ بېلګې لري. ولسي ادبيات يې خپل ښکلې رنګونه لري او ليکلي ادبيات يې خپل. ليکلي ادبيات يې ډېرې زياتې بڼې لري، موږ ترې دلته د بېلګې په توګه د مثنوي، قصيدې، غزل، رباعي او قطعې نمونه واخيستل. داسې نور ډېر ډولونه شته چې د عربي عروضو په پيروۍ ويل شوي دي، کېدای شي په راوروسته ټولګيو کې ولوستل شي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې په درېو ډلوو وېشل شي:

- لومړۍ ډله دې نثر راوپيژني او بېلګې دې ووايي.
- دوېمه ډله دې د نظم معناځرګنده کړي.
- درېمه ډله دې د نظم ډولونه بيان کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په پورته متن کې د (ی) ډولونه په نښه او اړونده کلمې دې په خپل خپل کتارکې يو تر بل لاندې وليکي او نورو زده کوونکو ته دې بيان کړي.

۳ـ زده کوونکي دې وګوري چې په پورته متن کې کوم صفتونه پيدا کولی شي. هغه دې په ګوته کړي او ودې ليکي.

۴ـ لاندې متن ولولئ. د نومونو ډولونه، بېلابېلې (ی) ګانې او صفتونه پکې په ګوته کړئ. هر يو يې بېلابېل وليکئ او د زده کوونکو په وړاندې يې ولولئ:

احمد ناروغ و. ښوونځي ته لاړ. هلته يې ناروغي زياته شوه. د ښوونځي مدير هغه روغتون ته واستاوه. په روغتون کې يو ډاکټر له احمد څخه پوښتنه وکړه: ((احمده، په کوم ښوونځي کې يې؟)) احمد ځواب ورکړ: ((د سيد جمال الدين افغان په منځني ښوونځي کې.)) بيا يې ترې وپوښتل: ((پرون دې څه کارکړي و ؟)) احمد ځواب ورکړ: ((پرون د جمعې ورځ وه. ډوډۍ مې وخوړه او د لمبا لپاره يو ډنډ ته لاړم، هلته نور هلکان هم وو. اوبه خړې وې. له لمبا وروسته لمر ته څملاستم. کله چې کور ته لاړم تږوله شپه مې ځان خوږېده.)) ډاکټر ورته وويل: ((ته هوښيار هلك يې. په ولاړو او ناپاکو اوبو کې لمبل زيان لري. له لمبا څخه وروسته تود لمر ته څملاستل ښه نه دي. په مړه ګېډه لمبا ښه نه ده. لږ ترلږه د ډوډۍ او لمبا تر منځ بايد يو نيم، دوه ساعته وخت وي. بايد خپلې روغتيا ته پام وکړې. هرشی بايد ونه خورې. خواړه دې هرو مرو بايد پاك وي.

ځان دې هم باید پاك وي... اوس ځه، درمل مې درکړل، په خپل وخت يې وخوره، ډېر ژر به ښه شې. پام کوه، چې د مېوې خوراك دې هېر نه شي.))

احمد له ډاکټر څخه مننه وکړه او د هغه لارښوونې يې په غوږ کې ونيولې. کور ته د تګ پر مهال يې په بازار کې سرې، سرې منې وليدې. ډېرې يې خوښې شوې. منې يې واخيستې او کور ته لاړ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هڅه وکړي چې د خپلو کورنيو د غړو په مرسته له پورته نظمونو څخه د يو نظم نمونه پيدا کړي، ويې ليکي او سبا ته يې د نورو ټولګيوالو په مخکې ولولي.

همدا شان زده کوونکي دې هڅه وکړي د پورته نظمونو په پيروۍ له ځانه کوم نظم جوړ کړي او د زده کوونکو په وړاندې دې ولولي.

داسې کوم شی نشته، چې د زده کړې له لارې ترلاسه نه شي، هيڅ شی زده کړې ته نه رسيږي. زده کړه بد اخلاق پر ښو اخلاقو بدلوي. ناوړه اصول سموي او د هغې په ځای يې راوړي. زده کړه انسان د پرښتو ترکچې لوړوي.

مارك تواين

ویپانگه

((الف))

ابده: لرغونی، تاریخي اثر، ودانی، ځلې

اتفاق: یو والی، اتحاد

اثار: نښې، لیکنې، تألیفات

اخروي: د هغې نړۍ، د اخرت

اراده: د انسان داخلي او ذهني ځواك چې یو کار ته انسان هڅوي، په عواطفو لاسبرى

ارزښت: اهمیت، مهموالی، ارزش

ازمایل: ازمېښت، امتحان، د یو شي یا یو کارمعلومول

استوا: د ځمکې ملاوستنی، د استوا کرښه (هغه فرضي کرښه چې له دوو قطبونو څخه په مساوي اندازه له ځمکې څخه راچاپېره شوې او ځمکه یې په دوو برخو وېشلې ده. یوې ته یې شمالي او بلې ته یې جنوبي نیمه کره وایي.)

استوګنځی: د اوسېدو ځای، کور، تاتوبی

افاده: ښودل، ویل، څرګندول

افاقي: د یو شي په باره کې اضافي معلومات

ام البلاد: د ښارونو مور

امتیاز: د نورو په پرتله غوره والی

انتباه: ویښتیا، له غفلت نه راوتل، خبرېدل

انتقال: لېږدول

اندېښنه: تشویش

اند: فکر

اورښت: د باران، ږلۍ یا واورې اورېدل

اټکل: تخمین، قیاس

اړخ: خوا، لوری

اړین: ضروري

اله: یو شی، یوه وسیله

((ب))

باصره: د لیدلو حس، سترګې

باڼده: کلی، ځوکورونه چې یو ځای پراته وي

بخت: طالع، هغه شی چې له پېشبینی پرته د انسان په ژوندکې رامنځته کیږي

برکت: پرېماني، نېکمرغي، مبارك

برهمن: د برهمايي (بودايي) د ین لارښود

بریا: کامیابي، لاسته راوړنه

بریاوې: د بریا جمع حالت

بنداړ: د همزولو انډیوالانو مجلس

بېلګه: مثال، نمونه

بېوزلی: غریب، له مال او شتو بې برخې

((پ))

پاتې شونی: باسي، کوم شی چې پاتې شي، باسي خواړه

پالل: روزل، عبادت کول

پايښت: پایېدونکی، بقا

پاڅون: قیام، د یوعمل پر وړاندې درېدل

پرتله: مقایسه، یو شی له بل شي سره پرتله کول

پرتلیز: مقایسوي

پرځې: لوېدل، سقوط کول، له منځه تلل

پرې: قطع، غوڅ شوی

پرېشاني: خپګان، اندېښنه

پنځ: طبیعت

پنډ: بار

په ځان اعتماد: په ځان باور او ویسا

پولې: سرحدونه

پوهاند: د پوهنتون د استادۍ تر ټولو لوړه او وروستی علمي رتبه

پوهندوی: د پوهنتون د استادۍ د پیل څلورمه علمي رتبه، خپلواك استاد

پوهنمل: د پوهنتون د استادۍ د پیل درېمه علمي رتبه، اسیستانت

پوهنوال: د پوهنتون د استادۍ د پیل پنځمه علمي رتبه، خپلواك استاد

پوهنیار: د پوهنتون د استادۍ د پیل دویمه علمي رتبه،اسیستانت

پوهیالی: د پوهنتون د استادۍ لومړی علمي رتبه، اسیستانت

پیاوړتیا: قوت، ځواك

پیرزوینه: لورېنه، پیرزو کول

پیروي: متابعت، د چا په لاره تلل

پېر: پړاو

پېښ: واقع

((ت))

تاړاك: چور وچپاول

تدبير: دكارونو يا ستونزو د سم سرته رسولو لپاره د حل په لارې فكر كول

ترجيح: په يو شي باندې د بل شي غوره گڼل

ترې: له هغه (هغې) څخه

تس ونس: بيخي له منځه ورل، پوپنا

تصوف: په مسلمانانو كې د معرفت، خداى پېژندلو او روزنې لاره چې زياتره په كې له نړۍ سره اړيكې شليږي

تعليق: ځنډول، د سرته رسونې د وخت له ټاكلو پرته د يو كار ځنډول

تلوسه: ژر ژر، هيله، ارزو

تنفسي سيستم: د هغه غړو مجموعه چې د ساكښلو (تنفس) سيستم جوړوي.

تنگسه: د ژوند د مالي شونتياو و نه لرل، سختي

توپاني: له باد او باران ډكه هوا

توحيد: د خداى ﷻ يو گڼل، د خداى ﷻ په يو والي خوله خوځول (اقرار)

تور: تور رنگ، تهمت (تور پورې كول)

توكى: ماده، شى

تړاو: اړيكې (ترېنت)

تېز: چابك، بيړه، چټک

((ټ))

ټټې: كناراب، د مدفوع ځاى

((ج))

جمال: ښايست، ښكلا

جوت: څرگند، ښكاره

جور: ظلم، زياتى

((ځ))

ځانگړتيا: يو شى چې له بل شي څخه بېلوي

ځلانده: روښان

((چ))

چپاو: يرغل، حمله

چم: شاوخوا كلي، گاونډ

چوغندر: لبلبو (د ملې او گازرې په څېر په ځمكې كې كرل كيږي او لوبيږي او د بورې د جوړولو لپاره ترې گټه اخلي.)

چونې: پوځې ځاى (د عسكرو د اوسېدو ځاى)

((ث))

ثارنه: تر سترګو لاندې ساتل (مراقبت)

ثاروي: څلوربولي، حيوانات

ثړځای: د ثارويو د پوولو شين او له وښو ډك ځای، وښيانه

((ح))

حساس: ژر پوهېدونکی، هغه څوك چې د چا له معمولي خبرو يا چلن خفه کيږي، ارزښت لرونکی، د پام وړ، د چټکو او ډېر ژر موندلو څواك

حيثيت: ټولنيز ارزښت او اعتبار چې د يو چا د سرلوړی او نيکنامی لامل کيږي.

((خ))

خار و خس: **خاورې، خځلې،** هغه شی چې د يو کار د سرته رسولو مخه نيسي، اغزی، مزاحم

خبريال: د خبرونو ټولوونکی او ليکونکی

ختن: په چين کې يوه سيمه ده

خلقت: زوکړه

خځلې: ناپاکې، دکور پاتې شوني، جارو شوي

شيان

خړوب: موړ، سېراب،

((د))

د وينې فشار: هغه فشار چې زړه ته د ورتلونکو رګونو پر دېوالونو واردېږي.

د وينې کلسترول: هغه غوړه ماده چې په عصبي جوړښت کې موجوده ده او په وينه کې يې ډېروالی د شريانونو د تنګېدو او قلبي ناراحتی لامل کيږي. په وينه کې د غوړو زياتوالی.

دام: د الوتونکو د نيولو وسيله، چل، فريب

دبدبه: لويوالی، عظمت

دردمن: زړه سواند، دردېدونکی

دستور: لارښوونه، دود

دلبند: په زړه پورې

دولتي مؤسسې: وزارتخانې او رياستونه، په يوه دولت پورې اړوندې ادارې

دنيا: شين بوټی دی، خام خوړل کيږي(ګشنيز)

((ذ))

ذايقه: خوند

((ر))

راغ: د غرو لمنې

راغبرګېدنه: بېرته راتګ

رب: د ټولو ژوندیو موجوداتو پالونکی

رزمي: جنګي، پوځي

رسنۍ: مطبوعات (ورځپاڼه، اخبار، راډیو، تلویزیون، اطلاعات)

رغنده: سم، جوړ

روان، رواني: په هوښ، حافظې او عاطفې پورې د اړوندې قوې مجموعه چې د یو چا د استعداد او د چال چلن څرنګوالی ټاکي.

روحاني: په روح پورې اړوند، مذهبي شخصیت، دیني پوه

روغمن: روغ، جوړ

روږدی: اموخته

رډې (سترګې): برګې، په قهر

رڼه: پاك او شفاف

((ز))

زرده: ژېړه (بڼه)

زلال: صاف او شفاف، رڼې او خوږې (اوبه)

زوکړه: پیدایښت، زېږېدنه

زوږ: شور، غالمغال

زېړی: یو ډول ناروغي ده، چې د ځیګر د نیمګړتیا له امله په وینه کې د (بیلي روبین) په نوم ماده زیاتیږي او د انسان د څېرې او د سترګو د سپین د زېړېدو لامل کیږي.

زېرمه: سپما، پاسره، ساتل شوی

((ژ))

ژوبل: ټپي، زخمي

((س))

ساتنه: حفاظت

سارا: دښته

ستار: پوښوونکی، دګناه پوښوونکی

ستایل: ستاینه کول

ستاینوم: صفت

ستون: راګرځېدلی

ستونزې: مشکلات

سرطان: د جنیتیکي مادي له امله د بدن د سلولونو له واکه د وتلې ودې له امله پېښنه شوې ناروغي چې د بدن د سلولونو طبیعي غذا او

اکسیجن خوري او د تومور په نوم یوه غده رامنځته کوي. د لمریزکال د ځلورمې میاشتې نوم دی.

سربښندنه: له سره تېرېدل، فداکاري

سفیر: په بهرني هېوادکې د یو هېواد رسمي استازی

سلامتیا: روغوالی

سلوك: چال چلن، روش

سمبال: په هر شي پوره

سمسور: اباد، ودان، خړوبه، ښېرازه

سمون: مطابقت

سورو ـ سواره (د سور مغیره حالت):

سویل: جنوب

سویلي: جنوبي

سیال: ساري، ورته سړی، رقیب، مانند

((ش))

شامه: د بویولو حس، پوزه

شبنم: پرخه، هغه اوبه چې د شپې له خوا په بوټو او ګلانو باندې اوري

شتنکې: لاس او پښې وهل

شخصیت: د نسبتاً مداومو او ثابتو ځانګړتیاوو یوه واحده او منسجمه ټولګه چې یو شخص له بل څخه بېلوي، د یو شخص غوره صفتونه چې د نورو په وړاندې د یو چا د اعتبار او درناوی لامل کېږي.

شغلې: رڼا، د لمر وړانګې، د اور لمبې

شفقت: مهرباني، زړه سوی

شل وشوټ: بې لاس او بې پښو

شوکت: دبدبه

شونتیا: امکان

شګفته: غوړېدلی

((ښ))

ښاد: خوښ، خوشحال

ښیراز: سمسور

((ص))

صدقه: خیرات

((ط))

طرز: ډول

((ظ))

ظرافت: نازکي، د یو شي او یا یو چا په سلوك،

غړو او یا څېرې کې ښکلا او تناسب

((ع))

عاطفه: زړه سوی، مهرباني

عرفان: پوهه، پېژندنه

عظمت: لويي، دبدبه

عقيق: يو قيمتي غمی دی. رنګ يې سور وزمه او ځيګري وي او په ګاڼو کې ترې ګټه اخلي. بېرنګه ډول يې ډېر قيمتي دی.

((غ))

غندنه: د يو شي بد ويل

غندونکی: بد ويونکی

غورځنګ: حرکت

غښتلتوب: پياوړتيا، قوت

((ف))

فيوضات: برکتونه

((ق))

قاچاق: د يو شي ناقانونه وړل راوړل

قدر: برخ ليک، تقدير، سرنوشت، قضا: د خلقت او پيداکېدو لپاره د خدای ﷻ لومړنی اراده او قدر (د ق او دال په زور): د خدای ﷻ د لومړنی ارادې له مخې خلقت ته قدر وايي.

قشله: پوځي چونی

قيل وقال: خبرې اترې

((ک))

کاربوهايدريټ: د بورې، نشايستې، سلولوز او داسې نورو ترکيبونو ډله ده. له کاربن، اکسيجن څخه جوړه شوې او د ژوو مهمه غذايي سرچينه ده.

کالدانه: يو ډول دانه ده چې د ماشي د چېچلو له امله د انسان پر مخ يا ځان راخيژي

کاينات: لمر، سپوږمی، ځمکه، اسمان، …

کتنې: په يو شي څه ويل يا زباتول

کروړ: سخت

کمال: د يو شي وروستی حد، په ښو صفتونو کې ترټولو مخکيوالی، بې عيبه، بشپړ، پوهه

کنډواله: ويجاړ شوی، خراب شوی

کوډيين: له اپينو څخه تر لاسه شوې سپينه يا بې رنګه کيمياوي ماده چې د خوږ (درد)، نشې يا ټوخي لپاره کاريږي.

کوکايين: د يو بوټي (کوکا) له پاڼې څخه تر لاسه شوې شفافه ماده ده چې په طب کې د بې حسی او نشې په توګه کارېږي.

کوه طور: د يوغره نوم دی

((ګ))

ګالل: زغمل

ګاونډ: دکوراو کلي شاوخوا

ګلبدن: ښايسته

ګنی: يو ډول بوټی دی، په تودو سيمو کې شين کېږي، اوبه يې خوږې وي او عموما دګوړې او بورې جوړولو او خوراك لپاره کارېږي.

ګنګستيا: د ماغي نارامي، د يوې لنډې مودې لپاره په څه شي نه پوهېدل

ګونه: څېره، بڼه

ګوښه توب: يوازېوالی

ګوګل: سينه

ګټور: ارزښتمن، مفيد

ګړدود: لهجه

((ل))

لابراتوار: (ازمېښتون) چېرته چې د انسان يا حيوان طبي معاينات کېږي.

لالهانده: سرګردان

لامل: علت

لرغونی: پخوانی

لوستی: چا چې زده کړه کړې وي

لړ: جريان، سلسله

لېوالتيا: علاقه مندي

((م))

مادي: له مادې څخه جوړ شوی، په پيسو او شتمنی پورې اړوند

ماين: يوه چاودېدونکي اله، چې په جګړې کې د دښمن د ماتولو لپاره پر ځمکې ايښودل کېږي يا په ځمکې کې ښخېږي.

مترادفه: يو شان، هم معنا

متفکر: فکرکوونکی

مجاهد: جهادکوونکی

مجروح: ټپي

محسوس: حس کېدونکی

محفوظ: ساتلی، خوندي

مخينه: سابقه

مرګ ژوبله: د سر او مال زيان

مشال: ډيوه

مصور: تصویر لرونکی

مطلع: د شعر یا غزل لومړی بیت مصرع، د یو شعر دوه مسرې

معتاد: روږدی

معنوي: پټ، تر پردې لاندې

معیاري: په اندازه، ستندرد

مقبول: منلی، قبول شوی

ملاریا: یو ډول ناروغي ده، چې د ملاریا د ماشي د چیچلو له لارې رامنځته کیږي. ډېره سخته تبه او د ځان خوږ ورسره ملګری وي.

منرال: معدني توکي، په اوبو او د خوړو په ځینو منابعو کې پیدا کیږي.

منلی: قبول، بښایسته

منګول: پنجه

مهالنی: په وخت پورې مربوط، موقوته(خپرونه)

مهتمم: یو شي ته سر او سامان ورکوونکی، غمخور

مورفین: له اپینو څخه د نشې ډېر مهم لاس ته راغلی توکی چې په طبابت کې له هغې څخه د خوب راوستلو لپاره د یو مسکن په توګه کار اخیستل کیږي.

مورګې: غاړې، څنډې

میراث: پاتمړي، پاتې شوي شته

میلاد: زېږېدل، د حضرت عیسی (ع) د زېږېدو ورځ

مرېښت: په یو شي مرېدل

مېشت: استوګن

((ن))

ناچاودي: ناچاودلې

نادولتي موسسې NGOs: هغه موسسې چې په دولت پورې اړه ونه لري.

نازول: ناز ورکول، لاس راکښل

ناوړه: خراب، نامناسب

ناڅاپي: نابېره

نتلو – نتلی: خوار، ځپلی

نری رنځ: یو ډول ناروغي ده، چې له میکروب څخه پیدا کیږي او په سږي حمله کوي، سیل

نسخ: په اسلامي هېوادونو کې د لیک یو مشهور ډول چې زیاتره د قرانکریم په لیکلو کې ترې ګټه اخیستل کیږي. د پښتو لیکلو لپاره هم دا لیک کارول کیږي

نظام: د قوانینو، قاعدو، دودونو یا نورو مجموعه چې د یو شي ټینګښت او انتظام پرې ابنبی وي. لکه د طبیعت نظام

نغښتی: تاو راتاو، پېچلې

ننداره: سیل، تماشه

ننگ: غیرت، پت، عزت

نهیلي: نا امیدي

نوښتګر: مبتکر، د لومړي ځل لپاره د یو شي یا یوې مفکورې رامنځته کوونکی

((هـ))

هرومرو: حتما، خامخا

هسك: پورته، اسمان

هلې ځلې: کوښښ، زیار

هم مثل: ورته، غوندې، په شان

هوسا: ارام، کرار، سوکاله

هوسېدل: د یو شي هوس کول، تپاك

هوډ: پرېکړه، تصمیم، اراده

هیروپین: سپین رنګه، بې بویه، ترخه او ډېره زهري او روږدي کېدونکې ماده چې له مورفینو څخه لاس ته راځي.

((و))

وتلی: نومیالی، مشهور

وسایط: واسطې، د یو کار د سرته رسولو لپاره پکاریږي. زیاترو موټرو ته نقلیه وسایط وایي.

((ي))

یسار: چپ لوری

یمین: ښی لوری

اخځلیکونه

۱_ ادبپوهنه، سید محی الدین هاشمي
۲_ اوسني لیکوال (لومړی ټوك) عبدالرؤف بېنوا
۳_ برگزیده سخنان بزرگان، مرضیه یعقوبي
۴_ پټه خزانه، محمد هوتك
۵_ پښتو پښویه، پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار
۶_ پښتو گرامر، پوهاند صدیق الله رښتین
۷_ خواږه نعتونه، مولانا عباس قادریه
۸_ د افغانستان تاریخي ودانۍ، نانسي دوپرې
۹_ د افغانستان د ولایتونو جغرافیه، پوهاند غلام جیلاني عارض
۱۰_ د افغانستان مشاهیر، سید محی الدین هاشمي
۱۱_ د الفت مرغلرې، (شعري کلیات) د شهرت ننگیال په زیار
۱۲_ د بېنوا شعري کلیات
۱۳_ د پښتو ژبې لنډ گرامر، سید محی الدین هاشمي
۱۴_ د شمس الدین کاکړ دېوان
۱۵_ د عبدالقادر خان خټك گلدسته، دریم چاپ، د سید محی الدین هاشمي په زیار
۱۶_ فرهنگ ادبیات جهان، زهرای خانلري
۱۷_ فرهنگ فشرده سخن، دوکتور حسن انوري (دوه ټوکه)